İmruülkays Kaside-i Muallakası'nın Şerhi-Abdullah Hasib. Latinize. Zehra Gözütok Tamdoğan. Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2021.

İMRUÜLKAYS KASÎDE-İ MU'ALLAKASI'NIN ŞERHİ

MUSULLU ABDULLAH HASİB

Hazırlayan
ZEHRA GÖZÜTOK TAMDOĞAN

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

İMRUÜLKAYS KASÎDE-İ MU‘ALLAKASI’NIN ŞERHİ

Musullu Abdullah Hasib

Hazırlayan

Zehra Gözütok Tamdoğan

Kitap Adı	:	İmruülkays Kasîde-i Mu'allakası'nın Şerhi
Yazar	:	Musullu Abdullah Hasib
Hazırlayan	:	Dr. Öğr. Üyesi Zehra Gözütok Tamdoğan
ISBN	:	978-625-7617-32-1
SAMER Yayınları	:	102
Dizgi & Kapak	:	SAMER
Genel Yayın Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse
Yayın Koordinatörü	:	Arş. Gör. Asım Sarıkaya
Görsel ve Teknik Tasarım	:	Arş. Gör. Cenap Ayik

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş-2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Şairin kalbine doğan manâyı fasih, beliğ ve zevk-i selimle dile getirdiği şiir, Arap toplumunda ve özellikle İslâm öncesi toplumda nesilden nesile aktarılan sosyo-kültürel kayıtlardı. Arapların kültür hazineleri olan bu şiirlerin şairleri mensup oldukları kabileyi medh edip diğer kabileyi hicvederek o kabilenin ictimaî hayattaki konumunu yüceltmekte idi. Câhiliye toplumunu hemen her açıdan tanımamıza fayda sağlayan bu şiirler, Arap dili için bir kaynak mahiyeti taşırken aynı zamanda Kur'ân'daki, hadis-i şeriflerdeki ve sahâbe sözlerindeki garîp lafızların anlaşılmasında, sarf-nahiv konularına şahidler getirilmesinde de önemli bir yere sahiptirler. Bu şiirler arasında muallaka kasideleri oldukça meşhur olmuş ve nesilden nesile aktarılmışlardır.

Muallakalar ve özellikle İmruülkays muallakası ile ilgili olarak doğu ve batı dünyasında oldukça fazla çalışma mevcuttur. İmruülkays muallakasını şerh edenler arasında bu çalışmanın konusu olan Osmanlı son dönemi âlimlerinden Abdullah Hasîb ve ayrıca talebe iken şerh yazan Hersekli Mehmed Kâmil Bey sayılabilir. Abdullah Hasib Efendi, Musul eşrafından Fârûkîzâde Mahmud Efendi'nin oğlu olup, 1839 yılında Musul'da doğmuş, Hz. Ömer'in soyundan geldiği için de Fârûkî nisbesi ile tanınmıştır. 2. Abdülhamid döneminde 1881 yılında kitap ve dergi basım-yayınını denetlemek için kurulan Encümen-i Teftiş ve Muayene görevini sürdürürken Batı edebiyatının Osmanlı topraklarına çeşitli vesilelerle gelmeye başlaması üzerine, bu tercümelerin faydalı olabileceğini fakat hiçbir tavır gösterilmeden hemen her şeyin

tercüme edilmesine tepki göstermiştir. Batı müellefatından faydalanmanın tabiî olabileceğini, geçmiş asırlarda onların doğudan bolca istifade ettiğini ifade eden Abdullah Hasib bu konudaki tavrını İmruülkays'ın muallakasına yazdığı şerhin dibâcesinde özellikle belirtmiştir. Dibâce kısmında doğu edebiyatının hazinelerine vurgu yapmakta, batıdan alınanların faydalı mı kubhiyyat ve fuhşiyyat mı içerdiğine bakılmaksızın, pervanenin ateşe cezbelenmesi gibi değerlendirmekte ve bunun bizi kendimize, kendi bahçemize yabancılaştırdığını içtimaî hayata verdiği/vereceği zararların çok olacağını vurgulamıştır.

Abdullah Hasib Efendinin bu eseri Dibâce/Giriş, İmruülkays'ın Muallaka Kasidesinin Şerhi ve Hitâm/Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Bu mütevâzi çalışmanın hikâyesine gelince…

1998 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görevli olan Prof. Dr. Nasûhi Ünal Karaarslan hocamdan bir çalışma konusu istirham ettiğimde bana Abdullah Hasib Efendi'ye ait olan İmruülkays Kaside-i Muallakasının Şerhi'ni verdi. 2000 yılındaki mezuniyetime kadar geçen süreçte eseri hocamın ve babamın yardımları ve sözlüklerin desteğiyle okuyup yazıya geçirdim. Şerhe ilâve olarak sadeleştirmeyi de ekleyerek çalışmayı tamamladım. Sonraki yıllarda tekrar düzenleyerek çalışmayı düşünsem de bu yıla kadar mümkün olmadı. Bu çalışmayı fakültedeki talebelik günlerimin hâtırasına, hocama teşekkür, aileme hürmet, çalışmayı yaptığım günlerde evlerinde beni samimi yürekleriyle konuk eden Fatma Halam ve ailesine vefâ düşüncesi ve duygularıyla; eşim Aykut ve göz nûrum Eymen'in sabır ve sevgileriyle kaleme aldım. Her birine, çalışmanın yayımlanmasını üstlenen SAMER Yayınlarına ve özellikle Doç. Dr. Feyza Betül Köse'ye teşekkür ediyorum.

Elhamdulillâh ʻalâ külli hâl sive'l-küfri ve'd-dalâl.

Dr. Öğr. Üyesi Zehra Gözütok Tamdoğan
Tekirdağ-2021

“Dahûl’dan Havmel’e kadar olan yerler arasındaki dalgalı kumulların azaldığı ve inceldiği Sıktillivâ’da durunuz. Sevgiliyi ve onun yurdunu anıp ağlayalım.” (İmruülkays)

“Âsâr-ı garbiyyenin fünûn ve kemâlâtına dair ne kadar nâfi‘ ve müfîd kitaplar, bahisler varsa bi’t-terceme âlem-i istifâdeye vaz‘ ve neşri mûceb-i memnûniyettir. Şu kadar var ki bizim şark-ı mütekaddimîn ve müteahhirînimizin bedâyi-‘i me’ser-i ‘âliyelerinin metrûk kalmasını hissiyât-ı vicdân-ı hâlis, nâkıs görür.” (Abdullah Hasib Efendi)

– GİRİŞ –

Câhiliye Dönemi ve Şiir

Câhiliye[1] döneminde âdeta zirveyi yaşayan Arap şiiri,[2] sadece edebî kaygılarla ortaya konulmuş bir ifade tarzı olmaktan ziyade, sözel kültür ve özellikle kabilelerin sözel iletişim fonksiyonuyla, toplumun maddî-ma'nevî hayatlarına ışık tutan rol üstlenmiştir. Çeşitli hikmetler de barındıran bu şiirler erkek-kadın,[3] efendi-köle hemen herkesin diliyle söylenmiş; hayatın içtimaî, ahlakî, siyasî, iktisadî, ilmî taraflarını da aydınlatmak açısından tarihi öneme sahip olmuştur.

---

[1] Câhiliye kelimesinin "câhil oldu, bilmedi, ahmakça davrandı; sert, kaba, sabırsız ve hoyratça davranmak" anlamları ile "Allah'ı ve Resûl'ünü tanımamak, dinin kurallarını bilmeme, neseple övünme, kibir, zorbalık" tanımları üzerinde düşünmek ve çeşitli okumalar yapmak için bk. Adnan Demircan, Cahiliye Arapları, İstanbul: Beyan Yayınları, 2015; Burhanettin Tatar, "Cahiliye Kavramı Üzerine Felsefi Notlar" , *Milel ve Nihal* 13/1 (2016), 29 – 42; Muhammet Ali Asar, "Kur'ân ve Hadislere Göre Cahiliye Dönemindeki Arapların Allah İnancı", *Edebali İslamiyat Dergisi* 4/1 (2020), 119-134; Mustafa Çağrıcı, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, İstanbul: Kuramer Yay., 2. Bs. 2020; Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, İstanbul: Kuramer Yay., 3. Bs. 2020.

[2] Bu konuda özellikle bk. Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul, 1973; Ali Tülü, "Meleke Olarak Belâgat", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 20 (2020), 526-537.

[3] Câhiliye dönemi ve İslâm tarihinin ilk yıllarında kadınların şiir hususunda aktif oldukları savaşlar ve şiirleri için bk. Ömer Faruk Yalçınkaya, *Erken Dönem İslam Tarihinde Kadının Savaşlardaki Rolü*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Sözlü rivayetler dolayısıyla şiirler milletlerin tarihinde oldukça eski ve oldukça önemli bir yere sahiptir. Arap şiiri de ümmîliğin yaygın bir olgu olduğu düşünülünce, benzetme ve betimlemelerle hayatın somut gözlemlerine dayanan anlatımlarıyla adeta Arapların divanı, tarihlerinin koruyucusu, nakledicisi birer sicil defteri, arşivi olarak kabul görmüştür.[4] Arap edebiyatında câhiliye şiiri de yaklaşık iki buçuk asır sözlü rivayetlerle nesilden nesile aktarılmıştır. Arap şiiri arap edebiyat tarihçileri tarafından tarihî açıdan dört kısma ayrılmıştır: Câhiliyyûn, İslâm öncesi yaşamış şâirleri; muhadramûn, hem Câhiliye hem de İslâmî dönemde yaşayan şâirleri; İslâmiyyûn/mütekaddimûn,[5] İslâm'ın ilk dönemlerinde yaşayan şâirleri; müvelledûn/muhdesûn ise daha sonra gelen şâirleri ifade etmek için kullanılmış isimlerdir.[6]

Câhiliye döneminde meşhur olmuş şâirlerin yani muallaka şâirlerinin içerisinde yer alan İmruülkays, beyitleriyle kişiliğini, duygu durumunu, yaşadığı toplumun içtimaî, ahlakî özelliklerini, tabiî hayatı, kahramanlıkları, övgü ve yergi durumlarını dolayısıyla İslâm öncesi dönemin maddî ve maʻnevî birçok unsurunu bizlere aktarmıştır.

Câhiliye döneminin anlaşılmasında şiir önemli bir yer tutmaktadır. Câhiliye şiirinin Arapların kültür hazineleri ve divanları olduğu düşüncesi bu kaynağın sadece câhiliye toplumunu anlamanın, neseplerini korumanın, meziyetlerin tanımanın, dillerini öğrenmenin bir kaynağı değil aynı zamanda Kur'ân'ı anlamanın da bir kaynağı olması dolayısıyla önemlidir. Kurân'da, hadislerde ve sahabe ile tabiinin sözlerindeki garîp lafız ve ifade-

---

4 Sadık Armutlu, "Sözel Kültür ve Sözel İletişim Bağlamında Yazısız Şiirde Somut Anlatım Biçimi: Muallaka Örneği", *Şarkiyat Mecmuası*, 15 (2009), 3-7.

5 İslâm düşüncesinde şiirin durumu ile ilgili olarak bk. Nurettin Turgay, "İslâm Kültüründe Şiir", *Diyanet İlmî Dergi*, 40/1 (Ocak-Şubat-Mart 2004), 61-88; İsmail Güleç, "İslâm'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 13 (2014), 1-22.

6 Muharrem Ertaş, "Câhiliye Dönemi Şairlerinden Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 8/1 (2021), 54-55.

lerin anlaşılmasında bu şiirlerin varlığı kıymetli olmuştur.[7] Kur'ân tefsiri ve kavramlarının yorumlanmasında, Arap dilinin gramerinin örneklendirilmesinde kaynak olarak kullanılmışlardır. Abdullah b. Abbâs (ö. 67/687)'ın bu konuda "Kur'ân'da bilmediklerinizi Arapların şiirlerinde araştırın, çünkü şiir Arapların ilim hazinesidir." dediği rivayet edilmektedir. Suyûtî de bu konuya dikkat çekmiş ve şöyle bir rivayetten bahsetmektedir: "Zamanın gömdüğünü şiir koruyor.

Şiir cömertlikten haber veren şeylerin en övülenidir.

Züheyr'in kasîdelerinden söyledikleri olmasaydı,

Herîm'de olan cömertliği bilmeyecektin."[8]

Câhiliye şiirinin en önemli tarzı olan ve nesîb/teşbîb, tasvîr ve medih/hiciv şeklindeki üç aşamadan oluştuğu belirtilen kasideler muallakalar gibi uzun olduğu gibi câhiliye yaşantısını anlatan tek bir konu üzerine inşad edilmiş kısa kaisedeler şeklinde de ifade edilmekte idi. Muallaka tarzı uzun kasidelerde nesîb veya teşbîb denilen ilk kısımda şâir, dostlar ve sevgililerle

---

7 Cahiliye şiirinin tarihsel gerçekliğini şüpheli bulup reddeden ve reddedilmesi için çabalayan müsteşrik yaklaşımları ve özellikle Taha Hüseyin'in Arap şiirinin uydurulmuş olması hakkındaki görüşleri ve bunlara karşı sunulan fikirleri birlikte okuyabilmek için bk. Mehmet Yalar, "Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2008), 97 vd. Yalar, bu konuda tarihî gerçekçilikle bakıldığında sadece muhadram şairlerin varlığı ve Hz. Ömer ve İbn Abbas gibi hüccet durumundakilerin hemen her konuda arap şiirinden örneklerle meselelere açıklık getirmeye çalışmaları bu şiirlerin İslâm'ın ilk yıllarında bol miktarda kullanıldığı ve nakledildiği anlamına geldiğini ifade etmektedir. Yazar özellikle Taha Hüseyin'in kendi ideolojik saplantıları dolayısıyla arapların cahiliye dönemi şiirlerini şüpheli karşıladığını vurgulamaktadır. Ayrıca câhiliye dönemine atfedilen şiirlerin emniyetine dair görüş ileri sürenler ve özellikle Tâhâ Hüseyin'in câhiliye edebiyatının olmadığını, İslâmiyet'ten sonra uydurulduğunu, hatta İmruülkays'ın ve şiirlerinin Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as (ö. 704)'ın hayatına bakılarak üretilmiş bir şair olduğu şeklindeki açıklamaları ve bunlara Arap ilmî çevrelerden gelen tepki, tenkit ve reddiyeler için; Nihad M. Çetin'in ise iki üç asır hafızalarda rivayet sırasında yanlışlıklar olabileceğini bk. Yedi Askı-Arap Edebiyatının Harikaları-, çev. Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık, Nurettin Ceviz, İstanbul: Akdem Yayınları, 2019, 17 vd.

8 Yakup Göçemen, *Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Şiirlerinin Dil ve Tema Yönünden Tahlili*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 10-12.

yaşanmış hatıraları, mekânları yâd eder;[9] tasvir denilen ikinci kısımda çölde geçirilen uzun ve zor seyahatin her aşaması, gece/gündüz, deve ve karşılaşılan yırtıcı hayvanlar ve onlarla mücadele, tabiî olayları ayrıntılı olarak tasvir eder; kasidenin son kısmı olan hiciv/medih bölümende ise hamâset, mersiye gibi câhiliye hayat tarzının, kabilenin hüviyetini ifade eden konulara yer verirdi. Çünkü câhiliye toplumu kabile hayatı üzerine tesis edilmişti ve şâir, kabilesini methederek ve diğer kabileleri hicvederek âdeta propoganda yapar ve kabilesi de onunla övünür ve şiirlerini hem ezberler hem de nesilden nesile aktarılmasına vesile olurdu.[10] Yazılı bir metni olmayan sözel kültürde ifadeler akılda nasıl tutulabilir meselesinde biraz önce de ifade edilen ezber kavramı karşımıza çıkmaktadır. Hatırlanabilir şeyler düşünerek hafızaya yardımcı olan düşünce biçimleri kullanarak, kolay hatırlanacak deyim ve darb-ı meseller seçerek yapılan bu ezberde söylenecek sözlerin belli bir ritmi de varsa ezber daha da rahat hale getirilebilmektedir. Arap toplumunun en önemli özelliklerinden birisi de bu ezber kabiliyeti olsa gerektir. İbn Kutey-

---

[9] Bir kabilenin terk ettiği mekânları ziyaretle sevgilisini yâd edip ağlayıp, yanındakileri de bu duygu durumuna davet ederek kasideye başlama geleneğinin ilk defa İmruülkays tarafından ortaya konulduğu ve sonraki câhiliye şairleri tarafından da takip edilerek gelenek haline geldiği ifade edilmektedir. Bk. Şerafettin Yaltkaya, Ali Yılmaz, "Arap Edebiyatı" Adlı Makalenin Sadeleştirmesi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11/2 (2007), 473. İmruülkays'ın Muallakası'nın ilk beyti şöyledir: "Durun, sevgilinin ve onun ed-Dahûl ile Havmel arasındaki Sıktüllivâ'da bulunan yurdunun hatırasına ağlayalım". Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın ilk beyti "Havmânetü'd-derrâc ile el-Mütesellem arasındaki bu suskun kalıntı (sevgilim) Ümmü Evfâ'dan mı kalmıştır?" şeklindedir. Tarafe'nin ilk beyti şöyledir: "Sehmed'in rengârenk taşlarla bezenmiş toprağında sevgilim Havle'den kalma izler vardır ki, elin dışına işlenmiş dövmenin izleri gibidir bunlar." Antare'nin muallakasının ilk beyti "Şâirler, onarılacak bir yer (söylenecek söz) bıraktılar mı ki? Düşünüp taşındıktan sonra evi tanıyabildin mi acaba?" şeklindedir. Amr b. Külsûm'un ilk beyti "Hadi uyan ey dilber! Bize büyük kadehinle sabah şarabı sun; el-Enderîn'in [Suriye'de Halep'in güneyinde bir şehir] şarabından geriye bir şey bırakma!" dır. Lebîd b. Rebîa'nın muallakasının ilk beyti ise "Mina'daki gerek geçici, gerekse daimi yurt tutulan diyardaki (sevgilinin izleri) silinip yok olmuş ve buradaki (sulak bir hurmalık olan) Gavl (deresi) ile (kırmızı tepelerden oluşan) Ricam (dağı) birer vahşet yatağı olmuştur." şeklindedir. Nusrettin Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, 12/1 (2008), 3-7.

[10] Yakup Göçemen, *Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Şiirlerinin Dil ve Tema Yönünden Tahlili*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 10-13.

be'nin ilim öğrenmenin yollarını "dinlemek" ve "ezberlemek" olarak ifade etmesi, Bir bedevî Arab'ın Câhız'a "senin ezberindeki bir harf, sayfalarındaki on harften çok çok iyidir" sözü; Ahmed Emin'in "Arap, işittiği her sözü hemen, anında ezberler" ifadesi, ezberin Arap toplumundaki yerine işaret etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in ezberlenmesi hatta hadis-i şeriflerin ezberlenmesi ve sonradan yazıya geçirilmesi gerçeği de bu şekilde düşünülebilir.[11]

İslâm öncesi Arap Yarımadası'nda şiirin öneminin artmasına sebep olan birçok mesele vardır. Kabile hayatında hürriyetin oldukça önemli olduğu düşünüldüğünde Hicaz, Necd ve civar bölgelerin bedevî Araplarında şiirin daha da gelişmesine vesile olan olaylardan birisi de bu hürriyet meselesi olsa gerektir. Bu arapların Yemen'in hâkimleri olan Himyerîlerin hükümranlığından kurtulmaları ve bunu şiir inşâdında kullanmaya başlamış olmalarıdır. Yine kabilevî hislerin yoğun olarak yaşandığı ve Eyyâmü'l-Arab olarak meşhur olan savaşlar da araplar arasında şiirin yaygınlaşmasında bir sebeptir. Kazananın övgü, kaybedenin hiciv ve dolayısıyla intikam duygularını beslediği bu savaşlar şâirlere büyük görev ve sorumluluk yüklerdi. Yine bu toplumda önemli yeri olan ve savaşın haram kılındığı Zilka'de, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarında kurulan ve ticarî, edebî birçok faaliyete sahne olan panayırlar[12] da şiirin, şâirin şöhret bulduğu, sesini duyurduğu zaman ve mekânlar olurdu. Ayrıca çeşitli hükümdarların, şehirlerde bulunan zenginlerin şâirleri saraylarına davet ederek onları taltif etmeleri de Arap şiirinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır.[13]

---

11 Sadık Armutlu, "Sözel Kültür ve Sözel İletişim Bağlamında Yazısız Şiirde Somut Anlatım Biçimi: Muallaka Örneği", *Şarkiyat Mecmuası*, 15 (2009), 20. Ayrıca bu konularla ilgili olarak bk. Ramazan Ömer, "Eski Arap Şiiri'nin Yapısında Dil ve Ahenk: İmru'l-Kays", *Şarkiyat Mecmuası*, 25 (2014-2), 171-191.

12 Panayırların Arap şairlerin hayatındaki yeri ile ilgili olarak bk. İbrahim Yılmaz, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*", Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997.

13 Yakup Göçemen, *Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Şiirlerinin Dil ve Tema Yönünden Tahlili*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 12-16. Ayrı-

Câhiliye şiirinde genç için gençliğinin, yaşlı için ihtiyarlığının, nefsi tahrik edici olarak içki, cinsellik, kadın, övülen davranışlar için mertlik, cesaret, yiğitlik ifadesini bulmuş, hayatın her dönemi ve bütün hayat tarzları hayatın gerçekleriyle yapılan benzetmelerle şiire aktarılmıştır.[14] Câhiliye şâiri, tabiî hayatını yaşarken gördüğü dağları, taşları, çölde karşılaştığı kertenkeleleri, bukalemunları çölün vazgeçilmezleri olarak saymaz onları yaşadıkları derin aşk maceralarının duygu yüklü tasvirlerine konu edinirler.[15]

Özellikle câhiliye döneminin hadiselerinin ve tarihî olaylarının bilgi nakledicileri olan şâirler ve yazdıkları şiirler, sonraki dönemlerde İslâm düşüncesinde ilimlerin teşekkülünde karşımıza çıkacak olan sistematik dil kitaplarının, gramer kurallarının, ansiklopedik eserlerin en önemli kaynakları olmuşlardır.[16] Dönemin şâirlerinin söylediği şiirler ancak hac mevsiminde Mekke'de söylenip Kureyş tarafından değerlendirildiğinde bilinmeye başlar ve beğenildiği takdirde ise Kâbe'ye asılarak muallaka olurdu. Ki muallaka kavramı hem Kâbe'ye asıldığı için hem de insanların beğenip zihinlerine takıldığı için kullanıldığına dair rivayetler bulunmaktadır.[17]

Câhiliye dönemi arap şâirleri gerek panayırlarda gerekse meşhur kişilerin huzunda okuyacakları şiirleri için oldukça uzun bir hazırlık dönemi yaşadıklarına dair rivayetler bulunmaktadır. ayrıca bu şâirler en büyük şâirin kim olduğunun, Arapların söylediği en iyi beytin hangisi olduğunun belirlenebilmesi için edebî eleştiri denilebilecek tarzda sorular da sorarlardı. Bu-

---

ca Câhiliye dönemi Arap şiiri hakkında bk. Deyzîre Sekkal, *el-Arab fi'l-asri'l-Câhilî*, Beyrut: Dârü's-Sadâkati'l-Arabiyye, 1995.

14 Dursun Hazer, "Hz. Ömer'e Göre Arap Şiiri ve Şairleri", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 16/3 (2003), 360.

15 Mehmet Yenice, "İçerik Yönüyle Muʻallaka Şiirlerinin Değeri ve Tarafe b. el-Abd'in Muʻallakası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14-76 (Şubat 2021), 827.

16 *Yedi Askı-Arap Edebiyatının Harikaları-*, çev. Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık, Nurettin Ceviz, İstanbul: Akdem Yayınları, 2019, 11. Ayrıca bu eserler hakkında yapılan liste ve tanıtımlar için bk. Kenan Demirayak-M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., 1994.

17 Yakup Göçemen, *Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Şiirlerinin Dil ve Tema Yönünden Tahlili*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015, 28.

na örnek olarak İmruülkays ile Alkame el-Fahl arasında yaşanan bir yarışma için İmruülkaysın karısı Ümmü Cündeb (ö. 544) hakem olarak seçilmiş ve soru ise bu iki şâirden hangisinin at tasvirini daha iyi yaptığına dair olmuştur. Rivayete göre Ümmü Cündeb, eşinin değil de Alkame'nin tasvirini daha iyi bulmuş bunun üzerine İmruülkays ondan boşanmış, Alkame ise Ümmü Cündeb'le evlenmiştir.[18]

Muallaka kelimesi "bir şeyi diğeriyle bağlantılandırmak, bir şeyi ilgi neticesinde beğenmek ve sevmek" manasına gelen alak/alâka kökünden türemiş ve çoğulu muallakat olup; kelimenin "beğenilmesi sebebiyle herkesin görebileceği bir yere asılan, sergilenen şiirler" anlamında kullanılmış ayrıca bu şiirler altın suyuyla yazıldığı için müzehhebat kelimesiyle de ifade edilmişlerdir. Fakat hem doğu hem batılı alimler tarafından bu şiirler için bu iki kavramın kullanılmasının efsane olduğunu ifade edenler, itiraz edenler olmuştur.[19] Bu konuda yapılan tartışmalara rağmen muallaka kavramı câhiliye dönemi meşhur olan bu şiirler için kullanılmaya devam etmiştir.

Mu'allakât isminin ilk kullanımının m. 900'lü yıllarda telif edilen Cemheretü Eş'ari'l-Arab adlı eserde olduğu belirtilmektedir. Eserde de yedi grupta yedişerden toplam 49 şiir bulunmaktadır.[20] Muallaka şâirlerinin sayıları ise kaynaklarda 7 ile 10 arasında değişmektedir. Muallaka şâirleri[21] arasında İmruülkays b. Hucr, Tarafe b. Abd,[22] el-Hâris b. Hillîze, Amr b.

---

[18] Göçemen, *Antere b. Şeddâd'ın Hayatı,* 17-18.

[19] Muallaka ismi ile ilgili olarak İslâmî dönemdeki kaynaklarda geçen kavramlar arasında es-seb'u't-tıvâl/yedi uzun kaside, sümût/dizili inciler, müsemmetât/incili diziler, müzehhebât/yaldızlı şiirler, seb'iyyât/yedi kaside, mukalledât/asırlardan devredilen eski şiirler yer almaktadır. Süleyman Tülücü, "Muallakât", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/310-313; Göçemen, *Antere b. Şeddâd'ın Hayatı,* 31-32.

[20] Tülücü, "Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyoğrafya Denemesi-I (Türkiye)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 23 (2005), 3.

[21] Göçemen, "Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallakasında Hikmet", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/5 (2016), 67-105.

[22] Tarafe ile ilgili olarak bk. Abdullah Bedeva, "Tarafe b. el-Abd'ın Şiirlerinde Hikmet", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5/9/1 (2019), 219-242; Nevzat H. Yanık, "Tarafe'nin Öldürülmesi", *Doğu Esintileri*, 5 (2015), 69-86.

Kulsûm, Antere b. Şeddâd, Züheyr b. Ebî Sülmâ, Lebîd b. Rebîa,[23] en-Nâbiğa ez-Zübyânî, el-A'şâ Meymûn b. Kays, Ubeyd b. el-Ebras, Alkame b. Abede el-Fahl, Abîd b. el-Abras isimleri geçmektedir.[24]

Bir heyet tarafından seçilen bu yedi kasideyi bir araya getirerek rivayet eden kişi Hammâd b. Meysere b. Sâbûr el-Mübârek er-Râviyye 'ö. 156/773)'dir.[25] Muallakaların hepsiyle yahut bazılarıyla ilgili olarak hem Müslüman alimler arasında hem de batı dünyasında birçok şerhler, tercümeler, çalışmalar yapılmıştır.[26]

Muallaka şerhleri arasında birkaç tanesini zikredelim:

Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), Şerhü'l-Kasâidi's-Seb'i't-Tıvâli'l-Câhiliyyât.

Ebû Ca'fer en-Nehhâs (ö. 338/950), Şerhü'l-Kasâidi't-Tis'i'l-Meşhûrât.

Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî (ö. 486/1093), Şerhü'l-Muallakati's-Seb'.

Reşîdünnebî b. Habîbünnebî (ö. ?), Şerh-i Seb'a-i Muallaka.

Ahmed Emîn eş-Şinkîtî (ö. 1331/1911), el-Muallakât ev el-Kasâidü'l-Aşru't-Tıvâl.

---

[23] Çok uzun ömürlü olan ve İslâm'ı kabul etmesiyle temayüz eden, sahâbe olma şerefine ulaşmış tek muallaka şairi Lebîd b. Rebîa ve Muallakası hakkında bk. Abdurrahman Özdemir, "Muallaka Şairi Bir Sahâbî: Lebîd b. Rabîa el-Âmirî ve Divânına Şiir Konuları Bağlamında Genel Bir Bakış", *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/1 (2006), 117-143; Halil Özcan, "Lebîd b. Rebîa (560-661) ve Muallakası", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2010), 81-94.

[24] Göçemen, *Antere b. Şeddâd'ın Hayatı,* 33.

[25] Nusrettin Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, 12/1 (2008), 3.

[26] Bu şerhler, tercümeler arasında birkaçını Yakup Göçemen'den naklen şu şekilde verebiliriz: Ebû Bekr b. el-Enbârî (ö. 328/940) Şerhû'l-Kasâidi't-Tis'i'l-Meşhûrât; ez-Zevzenî (ö. 486/1093) "Şerhu'l-Muallakati's-Seb'", et-Tebrîzî (ö. 502/1109) "Şerhu'l-Kasâidi'l-Aşr"; Ahmed Emîn eş-Şinkîtî (ö. 1974) "Şerhu'l-Muallakâti'l-Aşr ve Ahbâru Şu'arâihâ"; Ebû Said ed-Darîr el-Cürcânî (ö. 282/895) "Şerhu'l-Muallakâti's-Seb'"; Sir Willliam Jones (ö. 1794) "Moallakat or Seven Arabian Poems"; F. A. Arnold (ö. 1889) "Septem Moallakat", L. Abel "Die Sieben Moallakat". Göçemen, *Antere b. Şeddâd'ın Hayatı,* 34 vd. Ayrıca bk. Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II".

Birkaçını zikrettiğimiz şerler dışında yazma halinde bulunan birçok şerh de bulunmaktadır. Şifahî olarak rivayet edilen câhiliye şiirinin bu sebeple yazıya geçirilmesiyle ortaya çıkan beyit farkları İmruülkays muallakasında şu şekildedir. İbnü'l-Enbârî'de 82, İbnü'n-Nehhâs'da 81 beyit, et-Tebrîzî'de 82 beyit, el-Cemhara'da 90 beyit, eş-Şuârau's-Sitte'de 77, Devâvînü'ş-Şuâra'da 77 beyit, Fethü'l-Kebîr'de ise 92 beyit olarak yer almaktadır.[27]

Muallakalar ve özellikle İmruülkays muallakası ile ilgili olarak doğu ve batı dünyasında oldukça fazla çalışma mevcuttur. İmruülkays muallakasını Osmanlıca olarak şerh edenler arasında bu çalışmanın konusu olan Osmanlı son dönemi âlimlerinden Abdullah Hasîb ve ayrıca talebe iken şerh yazan Hersekli Mehmed Kâmil Bey[28] sayılabilir.

Süleyman Tülücü, "Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyoğrafya Denemesi-I (Türkiye)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 23 (2005), 1-70; 1. Adlı makalesinde çalışma matbu ve yazma halinde olan mu'allaka şerhlerini, mu'allaka tercümelerinin, mu'allakât ve şairleri hakkında yazılmış kitapların, yapılmış tezlerin, konuyla alakalı olabilecek hemen tüm çalışmaların listelerini vermektedir.[29]

---

[27] Ali Eminoğlu, *Şekil ve Muhteva Yönünden el-Muallakatu's-Seb',* Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010, 25 vd.

[28] 2. Abdülhamid döneminde sarayda şifre kâtipliği görevi yapan ve bu görevinde iken Madrid'deki müsteşrikler kongresine Osmanlı Devleti'ni temsil etmek amacıyla katılan Hersekli (ö. 1317/1900) ve İmruülkays muallakasına yaptığı tefsiri tercüme ile ilgili olarak bk. Mustafa Irmak, "Hersekli Mehmed Kâmil Bey ve İmruulkays Muallakasına Yaptığı Tercüme", *Doğu Araştırmaları* (2015), 25-50.

[29] Muallakalar ve İmruülkays muallakası hakkında Türkiye'de yapılmış hemen bütün çalışmalar için bk. Süleyman Tülücü, "Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyoğrafya Denemesi-I (Türkiye)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 23 (2005), 1-70.

– BİRİNCİ BÖLÜM –

İMRUUÜLKAYS, MU’ALLAKALASI VE ŞERHİ

A. Muallaka Şâiri Bir Prens: İmruülkays ve Mu'allakası

1. İmruülkays

Asıl adının Hunduc, Adî veya Muleyke, künyesinin ise Ebû Hâris veya Ebû Vehb olduğu ifade edilen İmruülkays ismi, "şiddet adamı, Tanrı Kays'ın kulu, Benî Kays'dan bir adam" anlamlarına gelen lakabıdır. Esed kabilesi topraklarında doğmuş olan İmruülkays, Kinde'nin son hükümdarı Hucr'un oğludur. Annesi ise şâir Mühelhil'in kızkardeşi olan Fâtıma'dır. Bekr ve Tağlib kabileleri arasında çıkan Besûs savaşı onun hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaş sonrası babasının intikamını almak için Arabistan topraklarını ve hatta Bizans topraklarını dolaşan, yardım talebinde bulunduğu Bizans kralının hediye ettiği zehirli gömleğin etkisiyle vücudunda yaralar çıkan bundan dolayı da "Zü'l-Kurûh", yaşadığı başıboş, serseri hayat sebebiyle de "el-Melikü'd-Dalîl" lakabını almıştır. Genç yaşta şiirle alakası başlayan ve Esed kabilesinin kadınlarına şiirle sataşmaya başlayan İmruülkays bu sebeple babası tarafından uyarılmış, dinlemeyince de öldürülmesi ve gözlerinin kendisine getirilmesi emredilmiştir. Fakat bu göreve getirilen Rabîa, İmruülkays'a kıyamayınca bir sığır yavrusunun gözlerini Hucr'a götürmüş, babasının pişmanlığını farkedince de hakikati açıklamıştır. Şiire devam eden oğlunu kabileden kovan Hucr, Esed kabilesinde meydana gelen bir isyan üzerine öldürüldüğünü duyunca gittiği Yemen'den intikam ateşiyle döndü. Yardım aldığı birkaç kabile ile Esed kabilesini mağlup etti fakat tamamen yok edemediği için intikamdan vazgeçmedi. Bu

amaçla önce Hîre hükümdarından, Teyma emirinden, Gassânî kralından ve onun aracılığı ile Bizans kralı Justinianos'tan yardım istedi. Kralın kızı ile aşk yaşadığı öğrenilince, İstanbul'dan dönerken ise imparator tarafından gönderilen zehirli gömlek ile yaralanarak hayatını kaybetti. Ölüm yerinin Ankara[30] yakınlarında vefât ettiği rivayetleri bulunmaktadır. Esed kabilesinin topraklarını anlatan İmruülkays, şiire yeni formlar kazandırsa da zina, fuhuş gibi gayrimeşru fiilleri açıkça dile getirdiği için tenkid de edilmiştir. Onun şiirleri h.2. yüzyılın sonlarına doğru el-Asma'î, Ebû Amr eş-Şeybânî, Muhammed b. Habîb tarafından toplanarak h. 3. Yüzyılda İbnü's-Sikkît ve es-Sukkerî tarafından iki ayrı divan oluşturmuşlardır.[31]

İmriu'l-Kays muallakasını babasının ölümünden önce yeşil bahçelerde ve subaşlarında arkadaşlarıyla eğlenirken söylemiştir. Şâir kasidesine aşka ve sevdaya dair hatıralarını anarak başlamış, kaygılı bir gecenin, at, av, bulut, yağmur ve sel tasvirleriyle bitirmiştir. İmriu'l-Kays M 564 veya 565 M yıllarında Ankara'da Asip adı verilen bir dağın eteğinde vefat etmiş ve bir prenses mezarının yanına defnedilmiştir.[32]

2. Eserin Muhtevâsı

Geçmişine ağlayan bir prens olan İmruülkays, teşbih, istiare, kinaye, tasrî, tıbak, cinas vb. edebî sanatları bolca kullandığı muallakasına atlâl/kalıntılar üzerinde tasvirlerle başlıyor. 4. Beyitte sevgilisinin yolculuğundan bahseder. 4. den sonra tekrar atlâle döner. 6-37 arasında gazel bölümüne geçer. O, sevdiği kadının fizikî güzellikleri yanında yaşadığı aşk hikâyesini, ayrılıkların, özlemini ifade ederek edebiyatçıların afif gazel çeşi-

---

[30] İmruülkays'ın ölmeden hemen önce söylediği rivayet edilen beyitte Ankara ismi geçmektedir. "Dilimdeki fesâhat ve eşsiz şiirlerim, her darbede bıraktığım yara izleri ve yudumladığım nice içkim, belki de yarın bu mekânda, Ankara'da gömülecek.". Ahmet Abdülhadioğlu, "Klasikten Moderne: Arap Şiirinde Şiir-Mekân İlişkisi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD),* 11/33 (Mart 2018), 1010.

[31] Ahmet Savran, "İmruülkays b. Hucr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 237-238; Ali Eminoğlu, *Şekil ve Muhteva Yönünden el-Muallakatu's-Seb'*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010, 15 vd.

[32] Eminoğlu, *Şekil ve Muhteva Yönünden el-Muallakatu's-Seb'*, 150.

dine giren örnekler vermiştir. Ayrıca şâir, sevdiğinden bahsederken müstehcen ifadeler de kullanarak fahiş gazele örnek olacak beyitler sunmuştur. (16-18 beyitler).[33] Câhiliye şiirinde sefînetü's-sahrâ/çöl gemisi yanında at da oldukça çok rağbet görmüş ve tasviri, benzetmeleri yapılmıştır. İmruülkays'da da at hem tasvir edilmiş hem de çeşitli yönleriyle değişik hayvanlara benzetilmiştir. Hatta öyle ki atı av esnasında tasvir edenler arasında en güçlü ifadeleri kullananın İmruülkays olduğu ifade edilmektedir.[34]

İmruülkays, muallakasında kendisini etkileyen müsbet ve menfi olayları, yaşadığı mekânları, karşılaştığı kişilerin hem fizikî özelliklerini hem tavırlarını, sevgilisine ait özellikleri, tabiî olayları, deve-at tasvirlerini, muhabbet/nefret/düşmanlık, övgü ve yergileri, şarabı,[35] veda durumlarını ve ayrılık yükünü[36] ayrıntılı olarak tavsif etmekte âdeta yaptığı anlatımla tüm bunları bizlere izletmektedir. Bunları yaparken benzetme unsuru hâkimdir muallakaya. İmruülkays, gezdiği dolaştığı yerlerde, kalıntılarda geyiklerin gübrelerini karabiber tanelerine benzetmektedir. Ayrılık sabahını anlatırken kendisini Ebû Cehîl karpuzu sıkılmış gibi gözyaşlarına boğulmuş biri olarak anlatmaktadır. Ebû Cehil karpuzu yarılarak yağı için içindeki çekirdeği çıkarılır ve bu esnada sıçrayan suyundan gözler yaşarır. O, iki sevgiliden[37] -ki

---

33 Eminoğlu, *Şekil ve Muhteva Yönünden el-Muallakatu's-Seb'*, 32 vd.

34 Hatta yukarıda da geçtiği üzere İmruülkays ile Alkametü'l-Fahl arasında "ben senden daha büyük şairim" iddiasıyla başlayan ve rekabete giden olayda yarıştırılan kasidelerin atlarla ilgili olduğu belirtilmektedir. Nurettin Ceviz, "Mu'allaka Şairlerinin Şiirinde At Tasviri", *EKEV Akademi Dergisi*, 3/1 (Bahar 2001), 265-267.

35 Câhiliye dönemi şiirinde şarap unsuru için bk. Abdussamed Yeşildağ, "Arap Şiirinde Şarap", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (2017), 281-316.

36 Bu konu ile ilgili olarak bk. Hafel al Younes, "Mevâkıfü'l-vedâi fi'l-kasîdeti'l-câhiliyye", *Nüsha* 20/51 (2020), 333-365.

37 Zaman ve mekân, kültürel öğeler, sosyal hayatın etkileşimi, değişimi vs. gibi sebeplerle şiirin ortak malzemesi olan sevgili unsuruna karşı farklı yaklaşımlar, çeşitli tasavvurlar için ve ayrıca özellikle Câhiliye Araplarının güzel ve akıllı kadın ölçütünün oluşumunda İmruülkays'ın dedesi Kinde kabilesinin lideri Amr b. Hucr'un, güzelliği ve akıllı oluşu ile dillere destan Ümmü'l-İyas'ı görüp kendisine anlatması için görevlendirdiği Îsâm adlı kadının anlattıklarının ne kadar etkili olduğu hakkında bk. Sadık Armutlu, "Klasik Arap, Fars ve Türk Şiirinde Güzel/Sevgili Proto Tipleri", Doğu Esintileri, 7 (Temmuz 2017), 1-68. İbn Abdirabbih'den naklen anlatılan rivayette Îsâm'ın anlattığı kadın güzelliğini, bu güzelliği anlatmak

bunlar Ümmü'l-Huveyris ve Ümmü'r-Rebâb olarak rivayet edilmektedir- yayılan misk kokusunu ılık esen saba rüzgârının getirdiği karanfil kokusuna benzetmektedir. Şâir, genç kızlara ikram edilen deve etinin büklüm büklüm katlanmış iç yağını ham ipeklere benzetmektedir. Sevgilinin gerdanı, yiyeceği dalı koparmak için ağaca boynunu uzatan bembeyaz bir geyiğin uzun boynuna benzetmiştir. Sevgilinin gür saçlarını, hurma salkımına benzetmiştir. Sevgilinin parmaklarını yumuşaklık ve incelik açısından kum kurduna, düz olması ve pürüzsüzlüğü sebebiyle de misvak yapılan ishil ağacının dallarına benzetmiştir. Atının iki böğrünü geyik böğrüne, bacaklarının uzunluğunu deve kuşu bacaklarına, koşmasını ve hızını kurtların koşmasına, adım atışını tilkilerin adım atışına benzetmiştir.

İmruülkays muallakasında anlatılan, tasvir edilen unsurlar arasında çeşitli dinî öğeler de yer almaktadır. Cahiliye dönemi Arapların dinî hayatı yaygın biçimde putperestliktir. Şiirle de onların dinî hayatlarına dair bilgi kaynakları arasında yer almaktadır. Câhiliye şiirlerinde dinî motifli kelimeler arasında Allah, rab, ilah kelimelerinin daha sık geçtiği, ahiret, hesap, ceza, mükâfat kelimelerinin ise nadir geçtiği ifade edilmektedir.[38] . İmruülkays'ın şiirlerinde geçen dinî kelimeler arasında Allah, Allah'a yemin, Zebûr, Râhip, Devâr putu vb. kelimeler yer almaktadır. Allah kelimesine İmruülkays'da şu şekilde rastlanmaktadır: Allah Rahip kelimesi:

"(Yüzünün parlaklığı) geceleyin karanlığı aydınlatır

Kendini ibadete vermiş rahibin lambası gibi

(Şimşeğin) parlaklığı aydınlatıyor rahibin

Fitili bol zeytin yağına batırılmış lambası gibi."

Puta tapma inanışıyla ilgili olarak:

---

için kullanılan benzetmeleri, teşbihleri aynıları veyahut benzerleriyle İmruülkays ve diğer câhiliye şairlerinin şiirlerinde görmek mümkündür.

38 Ali Bulut, "Câhiliye Şiirinde Bazı Dinî Motifler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/18-19 (Ocak 2005), 217-18, 221 vd.

“Birdenbire, sırtları ak ve ayakları kara bir yaban öküzü sürüsü çıktı karşımıza. Dişileri,

Devar adlı putun çevresinde uzun, siyah etekleriyle dönen genç kızlar gibi dertop olmuştu.”

B. İmruülkays Kasîde-İ Mu‘allakası’nın Şerhi

1. Şârih Musullu Abdullah Hasib Efendi

Abdullah Hasib’in hayat hikâyesine dair bilgiyi, 1308 yılında Dersaadet’te bulunan Matbaa-i Osmâniye’de basılmış ve İmâm Gazâlî’nin Vesâyâyı Hikemiyesi’nden tercüme ettiği 23 sayfalık “Misbâhü’n-Necâh” adlı eserin kapağında yazılı olanlardan yola çıkarak bulmaya çalıştık. Eserin mütercim hanesinde “Ma’ârif Nezâret-i Celîlesi Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişi Fârûkî Abdullah Hasîb” yazmaktadır.[39]

Abdullah Hasib Efendi, Musul eşrafından Fârûkîzâde Mahmud Efendi’nin oğlu olup, 1839 yılında Musul’da doğmuş, Hz. Ömer’in soyundan geldiği için de Fârûkî nisbesi ile tanınmıştır. Küçük yaşlarda Arapça, fıkıh, ulûm-i âliye, Farsça, Türkçe öğrenmiştir. 1865 yılında 300 kuruş maaşla Musul Vilayeti Tapu Kalemi refîk-i evvelliğine, 1866 yılında 2000 kuruş maaşla Konya Rüsûmât Nâzırı muavinliğine atanmış; 1869 yılında 400 kuruş maaşla Rüsûmât Emaneti Tahrirât Kalemi muavin refakatinde bulunmuştur. 1869 yılında çalışma hayatına Hudeyde Sancağı Meclis-i İdare başkitâbeti görevi eklenmiştir. 1873 yılında 900 kuruş maaşla Dersaadet Birinci İcrâ Mahkemesi mümeyyizliğine tayin edilen Abdullah Hasib 1878-79 yılları arasında Tunuslu Hayreddin Paşa’nın mühürdarlığını yapmaya başlamıştır. 1881 yılında 1000 kuruş maaşla Cezayir Bahr-i Sefid Vilayeti Adliye Müfettişliği’ne nakledilmiş burada görev yaptığı Bidayet Mahkemesi Müddeiumûmiliği’nde iken Namık Kemal’i sorgulamıştır. 1887’de ise yukarıda adı geçen Maârif

[39] Fârûkî Abdullah Hasîb, *Misbâhü’n-Necâh*, Dersaadet: Matba’a-i Osmâniye, 1308, kapak.

Nezâreti Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği'ne tayin edilmiştir. Devlet bünyesine zarar veren oluşumları baştan engelleyebilmek, o güne kadar denetimden uzak olan fakat sayıları artmış olan misyoner ve gayr-i Müslimlere ait mekteplerin denetimi amacıyla 1886 yılında kurulmuş olan bu müfettişliğe, özellikle Yunan mektebine tayine edilen müfettiş Yunan Kostantinidi Alexandros Paşa'nın talebenin zihni dünyasını bulandırdığı iddiası[40] üzerine Fârûkîzâde Abdullah Hasib Efendi atanmıştır. Daha sonra ise Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği uhdesinde kalacak şekilde 6000 kuruş maaşla Encümen-i Teftiş ve Muayene reisliğine tayin edilmiş ve 1902 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Disiplinli çalışmaları ile tanınan Abdullah Hasib, burada nizamname hazırlatıp, memurlar tayin ettirerek kuruma ciddiyet kazandırmış; iki kurumun da âmirliğini ve bir de Tedkik-i Müellefât Komisyonu azalığını bu titizlikle sürdürmüştür. 1902 yılında ise müfettişlik ve Encümen-i Teftiş görevinden alınmış, Meclis-i Ma'ârif azalığına tayin edilmiştir. Abdullah Hasib, II. Abdülhamid döneminde 1881 yılında kitap ve dergi basım-yayınını denetlemek için kurulan Encümen-i Teftiş ve Muayene görevini sürdürürken 1898 yılında bu kurumun revizyonu için padişaha bir de rapor sunmuştur.[41] Bu görevi esnasında, Batı edebiyatının ülkeye çeşitli vesilelerle gelmeye başlaması üzerine, tavrını İmruülkays'ın muallakasına yazdığı şerhin dibâcesinde belirtmiştir. O, batı edebiyatı te'liflerine karşı "kubhiyyât, fuhşiyyât" ifadelerini kullanarak, bu

---

[40] Hasibe Ergin, *Abdullah Hasib, İmruulkays Kaside-i Muallakasının Şerhi (İstanbul 1316) Transkripsiyon İçerik ve Metod Açısından Tahlili*, Trabzon: Trabzon Üniversitesi, Yüksek Lisan Tezi, 2021, 5-7.

[41] Kasım Hızlı, "Son Dönem Maarif Bürokratlarından Abdullah Hasib Efendi ve Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği", 2. Uluslar arası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu UTAS II, 25-26 Kasım 2020, Tam Metin Kitabı, Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, e-baskı, Aralık 2020, 266-278; 266-268; Hızlı, "Bir Kurumu Yeniden Tasarlamak: Abdullah Hasib Efendi'nin Encümen-i Teftiş ve Muayene Hakkındaki Gözlemleri", *History Studies Uluslar arası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13/2 (April 2021), 497-522. Yazar, Abdullah Hasib'in kurum için, personel için istediği ıslahat teklifinin sadece kuruma yeni personel eklenerek kısmi olarak eksikliğin giderildiği, oysa kurumun akademik hedefinin sağlanamadığı hatta kurumdan ihracının gerekli görüldüğü kişilerin görevlerine devam etmesi sebebiyle kurum insicamının bozulduğu görüşüne ulaşmaktadır.

tür eserlerin içtimaî hayata vereceği zararlara dikkat çekmiş, encümenin kuruluş amacında belirtilen "ahlâk ilkesi"ne[42] vurgu yapmıştır.

II. Meşrutiyet'ten sonra, borçları dolasıyla maaşına haciz konmuş, 1326/1908 yılında ise devletin kadro kısıtlaması sebep gösterilerek mesleğinden memuriyetten uzaklaştırılan Abdullah Hasib[43] gerek ferdî çabaları ve gerekse Cemiyetü'l-İhâü'l-Arabiyyü'l-Osmânî aracılığıyla yaptığı çabalar sonucunda taşrada bir memuriyet teklif edilmiş fakat gerçekleşmemiş; 1909 tarihinde ise emekli olmuştur. 19 Ocak 1912 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.[44]

Döneminde yayınlanan eserlerin yüzde yetmişinin batı edebiyatından iktibas edildiğini, çağdaşlarının batı edebiyatı ve şiirine olan düşkünlüğünün aksine şark edebiytanının her nevi hikmet, edebiyat ve kemâlatı barındırdığını ifade ederek meşhur Arap şâiri İmruülkays'ın kasidesini şerh ettiğini ifade etmiştir.

Abdullah Hasîb'e ait olan İmruülkays Kaside-i Mu'allaka Şerhi'ni yüksek lisans tezi olarak hazırlayan Hasibe Ergin'in şerhde yer alan dibacenin sonunda "Muhammed Cemâl" ve "Kürsü Şeyhlerinden, Alasonyalı"[45] ifadelerinin yazılı olduğu mührü yazara ait zannederek, Muhammed Cemâl'i, kullanmayı tercih ettiği bir isim, Alasonya'yı memleketi, kürsü şeyhliğini de ilk görevi olarak ifade etmiştir. Oysa mühür, zannımızca 1915 yılında resmî vaiz olarak Aksaray Pertevniyal Vâlide Sultan Camii kürsü şeyhliği yapan Alasonyalı Cemal Öğüt (ö. 1966)'e aittir. Kendisine ait 6000 ciltlik kütüpha-

---

42 Kasım Hızlı, "Bir Kurumu Yeniden Tasarlamak: Abdullah Hasib Efendi'nin Encümen-i Teftiş ve Muayene Hakkındaki Gözlemleri", *History Studies Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13/2 (April 2021), 505.

43 Hasibe Ergin, *Abdullah Hasib, İmruulkays Kaside-i Muallakasının Şerhi,* 5-7.

44 Hızlı, "Son Dönem Maarif Bürokratlarından Abdullah Hasib Efendi ve Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği", 268. Kasım Hızlı'nın verdiği bilgilere göre Abdullah Hasib Efendi, Şûrâ-yı Devlet Başkâtibi Vasfi Efendi'nin damadı olup; İstanbul Belediyesi Bahçeler müdürlüğü yapmış ve 1950 yılında vefat etmiş olan Reşad Ümeri'nin de babasıdır. Bk. s. 268.

45 Hasibe Ergin, *Abdullah Hasib, İmruulkays Kaside-i Muallakasının Şerhi,* 5.

nesi ise vasiyeti gereği Yüksek İslâm Enstitüsü'ne (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) bağışlanmıştır.[46]

Abdullah Hasib Efendi, Encümen-i Teftiş ve Muayene reisliği görevinde iken sadece te'lifâtla ilgili denetimle ilgilenmemiş aynı zamanda elimizde bulunan ve yukarıda ismi geçen, İmâm Gazâlî'nin Vesâyâ-yı Hikemiyesi'nden tercüme ettiği 23 sayfalık "Misbâhü'n-Necâh" ile bu çalışmanın konusu olan İmruülkays Muallakası Şerhi çalışmalarını meydana getirmiştir.

Bu iki eser dışında et-Tersî' fî Envâi'l-Bedî' ve er-Riyâzü'l-Hasîbiyye fî Akvâli'l-Hukemâi'l-İslâmiyye adlı eserlerinin de var olduğu, herbirinin bin sayfadan fazla olduğu ve hatta bu eserleri 1907 yılında teftiş ve muayene için Maarif Nezareti'ne takdim etmiş ise de basılmadığı ifade edilmektedir.[47]

2. Şerhin Muhtevâsı

Abdullah Hasib Efendinin bu eseri Dibâce/Giriş, İmruülkays'ın Muallaka Kasidesinin Şerhi ve Hitâm/Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Dibâce kısmında doğu edebiyatının hazinelerine vurgu yapmakta, batıdan alınanların faydalı mı kubhiyyat ve fuhşiyyat mı içerdiğine bakılmaksızın, pervanenin ateşe cezbelenmesi gibi değerlendirmekte ve bunun bizi kendimize, kendi bahçemize yabancılaştırdığını belirtmektedir. Bu dikkat çekme, eleştiri ve uyarılardan sonra yaşadığı dönemin padişahı olan 2. Abdülhamid'i övgü ifadeleri ve yaptığı duâ ile eserin ikinci bölümüne geçmektedir. Burada ise İmruülkays hakkında kısa bir bilgi ve mefhum-beyt/mahsul-i beyt şeklindeki şerhlerle birlikte 78 beyti okuyucuya sunmaktadır. Yazar, beyitleri şerhederken kimi kelimeler için dipnotlar vermiş ve bu dipnotlarda kelimenin aslına, anlamlarına dikkat çekmiş ayrıca şâhid olarak da âyet-i kerime, hadis-i şerif yahut çeşitli şiirlerden aldığı beyitlerle açıklamalar yapmıştır. Hitâm bölümünde ise konu bütünlüğü açısından bakıldığında beyitlerin

---

[46] Vehbi Vakkasoğlu, "Öğüt, Cemal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/23.

[47] Kasım Hızlı, "Son Dönem Maarif Bürokratlarından Abdullah Hasib Efendi ve Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği", 268.

eksik kaldığını ifade etmektedir. Bu bölümden sonra ise Hatâ/Yanlış-Savab/Doğru cetveli verilmiştir.

Abdullah Hasib, dibâceye kendi dönemini ilmin, kütüphaneleri, kitapların çokluğu açısından değerlendiren övgü cümleleri ile başlamaktadır. Eşsiz güzellikteki sanatların, eserlerin bulunduğunu belirtir. Birçok kütüphanede birçok kıymetli eserin ilgilileri beklediğini belirten yazarımız, kitap okuyucularının ellerinde ise batıdan tercüme edilen eserlerin daha çok dolaştığını, bunların oranının yüzde yetmişlere varıyor olmasının da ayrıca üzüntü verici bir durum olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum hakkında açıklama yaparken;

> "Vaki'an الحكمة ضالة المؤمن أينما وجدها أخذها hadîsi şerîfinin ihsan ettiği ruhsat-ı hikmet-i menkabete ittiba' ile âsâr-ı garbiyyeden fevâid-i lâzime ve nafi'a ve maârif ve sınayi'-i bâri'ayı hâvî olanlarının tercümesi veyâhut taklîd ve tecdîd ile hazâin-i şarkiyyeye ilâveten tahlîd kılınması ve bu cihetle Avrupa ma'ârif mintanına peyrevlik edilmesi elzem. Çünkü Avrupalıların öteden beri bizim âsâr-ı kadîme-i şarkiyyemize kemâl-ı tehâluk ile tetebbu' ederek onlardan pek çok muhassinât-i ma'neviyye ve mâddiyye istihsâl ve iktibâs eyledikleri kendi itiraflarıyla dahî musellemdir. Bilcümle efkâr ve 'âdât-ı garbiyyenin neşri ile tabâi'i şarkiyyemize muhalif bir takım izâfât-ı gayr-i makbûlenin edebiyât-ı hâzıramıza zemm ve ilâvesine inhimâk edenler, kendi hanelerindeki hadîka-i enîkanın nefîs mahsûlâtı gûnâgûnünü nazar-ı i'tinâdan iskât edip munhasıran uzak yerlerden tohum ve fidân celb ve ğarsiyle bahçelerinde çalıştırdıkları bahçıvanları hâriçten getirdikleri bûkalemûn tohumların tabâi' ve mâhiyâtına kesb-i vukûf ettirmek zahmetine katılan ve 'abes ile izâ'e-i vakt edenlerin haline benzer."

İfadelerini kullanmaktadır. O bu sözlerle Batı'dan fayda getiren, sanat ve ilmî çalışmaların getirilmesinin, tercüme edilmesinin elzem olduğunu,

fakat kendi kaynaklarımızdan uzaklaşmadan yeni kaynakları kendi değerlerimizle yoğurarak bu işi daha sağlıklı yapacağımızı anlatmaya çalışmaktadır. Kendi bahçelerindeki güzelliklerden habersiz olanların, ısrarla başka bahçelerden ve ne olduğunu ve nasıl bir ürün vereceğinin şüpheli olduğu tohumları getirip bunlarla övünenlerin halinin abesle iştigal olduğu vurgusu da dikkat çekmektedir. Kendi bahçesindeki güzellikleri görmezden gelenlerin, başka bahçelere özentilerinin zaman kaybına da sebep olacağı âşikârdır.

Ayrıca doğu ebediyatından kalan kıymetli taşların bulunduğu define mesabesindeki sanat ve edebiyat birikiminin kendi dönemi için de oldukça önem taşıdığını, bu edebî eserlerde okuyucuyu oldukça etkileyecek tarzda olan üslub ve manânın yeniden keşfinin yapılmasına dikkat çekmektedir. Maalesef ki bu hazine içinde saklı kalan eserler unutulmuş ve birkaçı dışında ne tekrar basılmış ne de tercüme edilmiştir.

Abdullah Hasib, doğuya ait eserler hazine sandığı içinde bekletilirken, faydasına ve hikmetine bakılmaksızın adeta pervanenin ateşin cezbesine kapılıp kendisini bırakması gibi özellikle edebiyat-ı cedidenin, batı eserlerinin kubhiyyatına/fuhşiyyatına dikkat etme gereği bile duymadan taklit edilmesine, tercüme edilmesine oldukça üzülmekte ve bunun akl-ı selim ve kalb-i selimin nâkıslığına delil olacağını şu sözlerle dile getirmektedir:

> "Lisân-ı 'Arabiyye'de müellef ve 'كألف واحد' olan âsâr-ı müfîdenin tercümesi şöyle dursun kırâatına bile rağbât-ı umûmiyye ve tâbirce biraz mesağ verilir ise tenezzülât-i husûsiyye edilmediği halde âsâr-ı garbiyyeden -nasıl olur ise olsun- bir besi meydana getirildiği görülünce pervânenin ateşe kendini ilkâ ettiği gibi kubhiyâtına fuhşiyâtına bakılmayarak alışmakta olduğumuz nazar-ı sathi ve şethi ile müştâkâne hemen kırâatına ve yalnız üdebâ-yi ceddiyemiz değil "edebiyat-ı cedîdemiz" dahî meftûnâne mütâla'asına ve hatta tenzîrine bile inhimâk göstermekte oldukları şâyân-ı teessüf-i 'azim ve elimdir. Bâlâde beyan olunduğu vecihle mademki hikmet nerede bulunur ise

> bulunsun ahz ve telakkı ve te'allüm ve ta'lîm edilmesine me'zûn ve belki de me'mûr ve mecbûruz.
>
> Âsâr-ı garbiyyenin fünûn ve kemâlâtına dair ne kadar nâfi' ve müfîd kitaplar, bahisler vâr ise bi't-tercüme âlemi istifâdeye vaz' ve neşri mûcebi memnûniyettir. Şu kadar var ki bizim şark-ı mütekaddimîn ve müteehhirînimizin bedâyi'i meâsiri'âliyelerinin metrûk kalmasını hissiyât ve vicdân-ı hâlis nâkıs görür."

Tüm bu sebepler dolayısıyla Arap edebiyat kitaplarının zirve isimleri arasında yer alan ve arap şairlerinden meşhur İmruülkays'a ait olan Kaside-i muallaka'yı şerhe karar verdiğini belirtmektedir. Ve başka manzum ve mensur eserleri de şerh ve tercüme ederek ilim erbabının dikkatlerine sunmayı arzu ettiğini eklemektedir.

Yazıldığı dönemin edebiyat tarzına bir misal olan bu meşhur kasideyi şöhretine layık bir şekilde şerhetmeyi hedeflediğini istediği için kasideyi konu edinen eserleri incelediğini belirtmektedir. Bu noktada karşısına Zevzenî ve başkalarına ait şerhle ortaya çıkmıştır. Fakat Abdullah Hasib, bu çalışmaların oldukça özet ve faydasız bir şekilde yapıldığını vurgulamaktadır. Adeta bu çalışmalar, meşhur kasideyi ve ihtiva ettiği konuları ele almak yerine bir nahiv eseri gibi i'rab görevi yerine getirdiklerini belirtmektedir. O yüzden kendisi bu hataya düşmeden, kasidede yer alan eşsiz güzellikleri, meziyetleri ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Müellif, yine de Zevzenî'nin şerhinden bazı kelimeleri, şiir ve beyitleri almakla faydalanmıştır. Fakat bunun yanısıra içlerinde Endülüslü tarihçi, vezir ve âlim Lisânüddin İbnü'l-Hatib (ö. 776/1374-75)'den de beyitler kullanmış olması 2. Abdülhamid dönemi Osmanlı devlet adamı olarak Abdullah Hasib'in batı İslâm dünyası âlimlerinden de haberdar olduğunu ve eserleriyle tanışık olduklarını göstermek açısından da önemli olsa gerektir.

Müellifimiz Abdullah Hasib, şerhte takib ettiği metodu açıklarken, beyitlerde ifade edilmiş ve birçok anlamı içinde barındıran manâları, kendi gücü nisbetinde edebiyat sanatının güzellikleri içerisinde genişleterek, ih-

timâl dairesindeki anlamlarla bezeyerek, sâde olma ile edebiyatın tezyinatı arasında kalarak konuların okuyucuya arz edildiğini belirtmektedir. Eserin şerhini yaparken bunu sıradanlıktan ve basit olmaktan uzak durarak fakat aynı zamanda başka lügatlere ihtiyaç duyulmasın niyetiyle dipnotta birçok kelimeyi açıklamış, örneklendirmiştir. Dipnottaki kelimeleri açıklarken kelimenin müfredini, cemisini, birçok anlamını vermiş adeta sarf-nahiv açısından incelemiştir.[48]

Beytin Arapça metnini vererek şerhe başlayan Abdullah Hasib, beytin şerhini mefhûm-i beyt/mahsul-i beyt/hulâsa-i beyt başlıkları ile beyti incelemeye devam etmiştir. bazı beyitlerle ilgili olarak bazen daha fazla ayrıntı vermek için yahut edebiyat dünyasında tenkidler, eleştiriler yapılmışsa bunları açıklamak üzere tedkikât, intikâd, istitrâd, tefrî, izâh başlıkları kullanmış ve beyti tamamlamıştır. Bu açıklamalar içerisinde yahut dipnotlarda birçok şiir ve beyit de yer almaktadır. Şiir ve beyitlerin şairlerinden yahut konular içerisinde geçen âlim ve filozoflardan Kays b. el-Mülevvah, İbnü'l-Fâriz, Harirî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyin b. Düreyd el-Ezdî, EbûTemmâm, Mütenebbî, Ebü't-Tayyib, Buhturî, Aristoteles isimleri zikredimiştir.

---

[48] Dipnotta âyet-i kerime, hadis-i şerif ve çeşitli beyitlerle açıklamalar yapmıştır. Kelimelere şâhid olarak verilen beyitlerin kimlere ait olduğunu Hasibe Ergin'in yüksek lisans tezindeki listesi ile belirtmeyi uygun bulduk. Meymûn b. Kays el-A‘şâ (ö. 7/629); Kays b. el-Mülevveh b. Müzâhim el-Âmirî (ö. 70/690); Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafâ (Huzeyfe) et-Temîmî, (ö. 110/728); Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hâni‘ b. Abdilevvel el-Hakemî (ö. 198/813); Ebû Abdullâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820); Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846); Ebü'l-Hasan Ali b. el-Cehm (ö. 249/863); Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, İbn Mâce (ö. 273/887); Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892); Ebü'l-Hasan Ali b. el-Abbas b. Cüreyc el-Bağdâdî İbnü'r-Rûmî (ö.283/896); Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933); Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. El-Hasen b. Abdissamed el-Cu‘fi el-Kindî el-Mütenebbî (ö. 354/965); Ebû Nasr Abdulazîz b. Ömer b. Nübâte es-Sa‘di (ö. 405/1015); Ebü'l-Muzaffer Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-Emevî el-Muâvî el-Ebyurdî (ö. 557/1161); Züheyr b. Ebî Sülmâ (Rebîa) b. Riyâh el-Müzenî (ö. 609/1212). İbnü'l-Fârız Ebû Hafs (Ebü'l-Kâsım) Şerefüddin Ömer b. Ali b. Mürşid es-Sa'di el-Hamevî el-Mısrî (ö. 632/1235); Bahâüddin Ebü'l-Fazl Züheyr b. Muhammed b. Ali el-Mühellebî el-Atekî (ö. 656/1258); Şihâbüddin (Ebü'l-Abbâs) Ahmed b. Yahyâ b. Fazlillâh el-Ömerî (ö. 749/1349); Cemâlüddin b. Nebâtetü'l-Mısrîel-Fârûkî (ö. 768/1366); Ebû Abdillâh Zü'l-vizâreteyn Lisânüddin Muhammed b. Abdillâh b. Sâid es-Selmânî el-Endelüsî (ö. 776/1374-75). Bk. Ergin, *Abdullah Hasib, İmruulkays Kaside-i Muallakasının Şerhi (İstanbul 1316) Transkripsiyon İçerik ve Metod Açısından Tahlili*.

Çeviri Yazıda İzlenilen Usûl

1- Latin harflerine çeviride esas aldığımız eser, 1316 hicrîde basılan eserdir. Eser hatâ/savâb ekiyle birlikte toplam 125 sayfadır.

2- Transkripte esas olacak belirgin bir usûl takip edilmese de yanlış okumalara sebep olmamak için med yapılması gereken yerlerde " ^ ", ayn harfleri öncesinde ʻ ters kesme, hemze harflerini işaret için ise ʼ kesme işareti kullanılmıştır.

3- Çeviri yazıda, Abdullah Hasib'in metni şerhine geçmeden önce beytin Arapça metninin altına 1887'de Hersekli Mehmed tarafından yapılan; ilk tercümesi 1914 yılında ise Şerafettin Yaltkaya tarafından yapılan tercümeleri verilmiştir. Hersekli Mehmed'e ait beyit tercümesi [HM], Şerafettin Yaltkaya'ya ait beyit tercümesi ise [ŞY] şeklinde verilmiştir.

4- Şerhin çeviriyazısında dipnotta verilen lügat kısmında ise şu usûl takip edilmiştir: Abdullah Hasib'in, İmruülkays muallakasındaki beyitlere ait Arapça metinde verdiği kelimeler dipnotta Arapçası ile birlikte açıklanmıştır. Arapça kelimenin yanındaki şerh yine Abdullah Hasib'e aittir. Beyitlerin şerhedildiği mefhûm-i beyt/mahsûl-i beyt kısımlarında yer alan bazı kelimeler de yine Abdullah Hasib tarafından dipnotta açıklanmıştır. Bunlar dışında okuyucu için daha da anlaşılır bir metin olması amacıyla bizim tarafımızdan bazı kelimelerin anlamları gerek Serdar Mutçalı'ya ait Arapça sözlük başta olmak üzere çeşitli sözlükler gerekse Kubbealtı vb. elektronik yayınlardan faydalanılarak köşeli parantez içerisinde verilmiştir.

5- Çalışma boyunca beyitlerin altında yer alan ilk maʻnâlar Hersekli Mehmed Kâmil'e aittir. Metin boyunca HM harfleriyle gösterilecektir.

6- Çalışma boyunca beyitlerin altında verdiğimiz ikinci maʻnalar Şerafettin Yaltkaya'ya aittir. Metin boyunca ŞY harfleriyle gösterilecektir.

– KAYNAKÇA –

Abdülhadioğlu, Ahmet. "Klasikten Moderne: Arap Şiirinde Şiir-Mekân İlişkisi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD),* 11/33 (Mart 2018), 997-1043.

Armutlu, Sadık. "Sözel Kültür ve Sözel İletişim Bağlamında Yazısız Şiirde Somut Anlatım Biçimi: Muallaka Örneği", *Şarkiyat Mecmuası*, 15 (2009), 1-29.

Armutlu, Sadık. "Klasik Arap, Fars ve Türk Şiirinde Güzel/Sevgili Proto Tipleri", Doğu Esintileri, 7 (Temmuz 2017), 1-68.

Bedeva, Abdullah. "Tarafe b. el-Abd'ın Şiirlerinde Hikmet", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9/1 (2019), 219-242.

Bolelli, Nusrettin. "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası, 12/1 (2008), 1-57.

Bulut, Ali. "Câhiliye Şiirinde Bazı Dinî Motifler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/18-19 (Ocak 2005), 213-235.

Ceviz, Nurettin. "Mu'allaka Şâirlerinin Şiirinde At Tasviri", *EKEV Akademi Dergisi*, 3/1 (Bahar 2001), 265-278.

Eminoğlu, Ali. *Şekil ve Muhteva Yönünden el-Muallakatu's-Seb'*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Ergin, Hasibe. *Abdullah Hasib, İmruulkays Kaside-i Muallakasının Şerhi (İstanbul 1316) Transkripsiyon İçerik ve Metod Açısından Tahlili*, Trabzon: Trabzon Üniversitesi, Yüksek Lisan Tezi, 2021.

Ertaş, Muharrem. "Câhiliye Dönemi Şâirlerinden Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 8/1 (2021), 37-64,

Fârûkî Abdullah Hasîb, *Misbâhü'n-Necâh*, Dersaadet: Matba'a-i Osmâniye, 1308.

Göçemen, Yakup. *Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Şiirlerinin Dil ve Tema Yönünden Tahlili*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

Göçemen, Yakup. "Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallakasında Hikmet", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/5 (2016), 67-105.

Güleç, İsmail. "İslâm'da Şiir ve Şâir Algısına Dair Kimi Tespitler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 13 (2014), 1-22.

Hazer, Dursun. "Hz. Ömer'e Göre Arap Şiiri ve Şâirleri", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 16/3 (2003), 359-364.

Hersekli Mehmed Kâmil Bey, *Terceme-i Muallakât-i Seb'a*, Dersaâdet: Matba'a-i Osmâniyye, 1305/1887. www.ataturkkitapligi.ibb.gov.tr Erişim 23 Ocak 2021.

Hızlı, Kasım. "Son Dönem Maarif Bürokratlarından Abdullah Hasib Efendi ve Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği", *2. Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu UTAS II,* 25-26 Kasım 2020, Tam Metin Kitabı, Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, e-baskı, Aralık 2020, 266-278.

Hızlı, "Bir Kurumu Yeniden Tasarlamak: Abdullah Hasib Efendi'nin Encümen-i Teftiş ve Muayene Hakkındaki Gözlemleri", *History Studies Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13/2 (April 2021), 497-522.

Irmak, Mustafa. "Hersekli Mehmed Kâmil Bey ve İmruulkays Muallakasına Yaptığı Tercüme", *Doğu Araştırmaları* (2015), 25-50.

Ömer, Ramazan. "Eski Arap Şiiri'nin Yapısında Dil ve Ahenk: İmru'l-Kays", *Şarkiyat Mecmuası*, 25 (2014-2), 171-191.

Özcan, Halil. "Lebîd b. Rebîa (560-661) ve Muallakası", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2010), 81-94.

Özdemir, Abdurrahman. “Muallaka Şâiri Bir Sahâbî: Lebîd b. Rabîa el-Âmirî ve Divânına Şiir Konuları Bağlamında Genel Bir Bakış”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/1 (2006), 117-143.

Savran, Ahmet. “İmruülkays b. Hucr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 237-238.

Sekkal, Deyzîre. *el-Arab fi’l-asri’l-Câhilî*, Beyrut: Dârü’s-Sadâkati’l-Arabiyye, 1995.

Turgay, Nurettin. “İslâm Kültüründe Şiir”, *Diyanet İlmî Dergi*, 40/1 (Ocak-Şubat-Mart 2004), 61-88.

Tülücü, Süleyman. “Mu’allakât ve Şâirleri Üzerine Bir Bibliyoğrafya Denemesi-I (Türkiye)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 23 (2005), 1-70.

Tülücü, Süleyman. “Muallakât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/310-313;

Vakkasoğlu, Vehbi. “Öğüt, Cemal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/23.

Yalar, Mehmet. “Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2008), 95-120,

Yalçınkaya, Ömer Faruk. *Erken Dönem İslam Tarihinde Kadının Savaşlardaki Rolü*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Yaltkaya, Şerafettin- Yılmaz, Ali. “Arap Edebiyatı” Adlı Makalenin Sadeleştirmesi”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11/2 (2007), 467-492.

Yanık, Nevzat H. “Tarafe’nin Öldürülmesi”, *Doğu Esintileri*, 5 (2015), 69-86).

Yedi Askı-Arap Edebiyatının Harikaları-, çev. Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık, Nurettin Ceviz, İstanbul: Akdem Yayınları, 2019.

Yenice, Mehmet. "İçerik Yönüyle Mu'allaka Şiirlerinin Değeri ve Tarafe b. el-Abd'in Mu'allakası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14-76 (Şubat 2021), 825-835.

Yılmaz, İbrahim. *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*", Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997.

– İKİNCİ BÖLÜM –

İMRUÜLKAYS KASÎDE-İ MU'ALLAKASI'NIN ŞERHİ

– II. Abdülhamid Dönemi Bürokratlarından Musullu Abdullah Hasib'in Kaleminden –

-

DİBÂCE

Asr-ı fezâ'ili hasr-ı hazret-i hilâfet-penâhî[49] künûz-i[50] ma'ârif ve kemalât-ı şettâyı erbâb-ı tüllâbına açmış ve envâ-'ı fünûn ve bî-hemtâyî,[51] birer hadîka-i mutarra ve ravza-i rûh-pîra şekline koymuş idüğünden bugünki günde o riyâz-ı mütedeffikatü'l[52]-hıyâz-i 'âliyenin tarh-ı[53] di1-nişîni ve bu ezhâr-ı letâ'if-i nisârın şükûfezâr rengini nefha bahşâ-yı şâmmîn[54] ve sâmi'în olduğu halde gayr-i resmî kütüphânelerimize imâle-i[55] fikir ve nazar ve icâle-i[56] zihin ibret-i eser olunur ise gerçi birçok üdebâ-yı irfân-peymâ[57]-yı cedîdenin âsâr-ı kıymetdârları hayra-sâz 'uyûn-i kâri'în ve hayret-bahş çeşm-i mârrîn[58] ve 'âbirîn[59] olduğu görülmekte ise de kıymet miktarı ve vezn ve 'ıyârı i'tibariyle tartılmakta olan âsâr-ı muhtelife-i mezkûrenin yüzde yetmişi, müktesebât-ı garbiyyeden olması doğrusu mûcib -i teessür ve teessüf-i 'ârifîndir.

Vâkı'an (el-hikmetü dâlletü'l-mü'mini eynemâ vecedehâ ehazehâ) hadîs-i şerîfinin ihsân ettiği ruhsat, hikmet-i menkıbete ittibâ' ile âsâr-ı garbiyye-

---

49 [penâh]: sığınma, sığınak.
50 [künûz]: hazineler.
51 [bî-hemtâ]: eşsiz, benzersiz.
52 [mütedeffik]: coşkun davranışları olan.
53 [tarh]: kabul etmeme, reddetme.
54 [şâm]: koku alan, koklayan.
55 [imâle]: eğme, çevirme.
56 [icâle]: döndürmek, çevirmek.
57 [peymâ]: yol alan, gezen.
58 [mâr]: geçen, yürüyen.
59 [âbir]: yoldan geçen.

den fevâ'id-i lâzime ve nâfi'a ve me'ârif ve sınâyi-'i bâri'ayı hâvî olanların tercümesi veyâhut taklîd ve tecdîd ile hazâin-i şarkiyyeye ilâveten tahlîd kılınması ve bu cihetle, Avrupa ma'ârif meydânına peyrevlik[60] edilmesi elzem, çünkü Avrupalıların öteden beri bizim âsâr-ı kadîme-i şarkiyyemizi kemâl-i tehâlük ile tetebbu' ederek onlardan pek çok muhassenât-ı ma'neviyye ve maddiyye istihsâl[61] ve iktibâs eyledikleri kendi i'tiraflarıyla dahi müsellemdir. Bi'l-cümle efkâr ve âdât-ı garbiyyenin neşriy1e tabâi-'ı şarkiyyemize muhâlif birtakım izafât-ı gayr-i makbûlenin edebiyât-ı hâzıramıza zamm ü ilâvesine inhîmak edenler, kendi hânelerindeki hadîka-i enîkanın,[62] nefis mahsûlât-ı gûnâgûnünü[63] nazar-ı i'tinâdan iskat edip, münhasıran uzak yerlerden tohum ve fidan celb ü garsıyla bahçelerinde çalıştırdıkları bahçevânları hâriçten getirdikleri bukalemûn tohumların tabâi' ve mâhiyetine kesb-i vukûf ettirmek zahmetine katılan ve abes ile izâ'e-i vakit edenlerin hâline benzer.

Her ne kadar "kem terake'l-evvelü li'l-âhari" defînesi mütefenninîn-i[64] üdebâ-yı müteahhirîn için (kenzun lâ-yefnâ)[65] derecesinde hayli cevâhir-i zevâhir-i gâliyeyi nâsüfte bir halde bulundurduğu rû-nümâ ise de sanâyi'in terakkiyâtından gayri her nev-'i hikemetiyât ve edebiyât ve fezâ'il ve kemalâta dair ne kadar âsâr-ı celîle var ise kısm-ı a'zam ve ehemmini efâzil-i mütekaddimîn-i şarkiyye esâlib-i fünûnunda i'câzkârâne bir sûrette nazmen ve nesren sâha-i fesîhate'1-mesâha-i ibdâ' ve ihtirâ'a götürmüş ve bize şer'an ve hikmeten bir me'haz-i 'âlî bırakmış oldukları cây[66] inkâr değildir. Hayfa ki mütedâvil[67] olanlardan başka o âsâr-ı nefîsenin yüzde dok-

---

60 [peyrev]: izinden giden, peşinden giden.
61 [istihsâl]: üretme, üretim, elde edilme.
62 [enîka]: şirin, sevimli.
63 [gûnâgûn]: rengarenk, çeşit çeşit.
64 [mütefennin]: derin bilgi ve sanat sahibi.
65 [kenzün lâ-yefnâ]: bitmez tükenmez hazine.
66 [cây]: yer, mevki, yeri.
67 [mütedâvil]: tedâvülde/dolaşımda olan.

sanı hazâin-i kemûn[68] ve tercümeten veyâhut aynen tabʻ ve neşri vaʻd-i kemmûn[69] içinde mütevârî-i türâb nisyân ihmâl olmakta bulunduğu rûnümûndur.

Lisân-ı Arabiyye'de müellef ve "vâhidün ke-elfin" olan âsâr-ı müfîdenin tercümesi şöyle dursun, kırâatine bile rağebât-ı umûmiyye ve tâʻbirce biraz mesağ verilirse tenezzülât-ı husûsiyye edilmediği halde, âsâr-ı garbiyyeden -nasıl olursa olsun- bir besi meydana getirildiği görülünce pervânenin âteşe kendini ilkâ ettiği gibi kubhiyyâtına fuhşiyyâtına bakılmayarak, alışmakta olduğumuz nazar-ı sathî ve şathî[70] ile müştâkâne hemen kırâatine ve yalnız üdebâ-yı cedîdemiz değil "edebiyât-ı cedîdemiz" dahi meftûnâne mütâlaʻasına ve hatta tenzîrine bile inhimâk[71] göstermekte oldukları şâyân-ı teessüf-i azîm ve elîmdir. Bâlâda[72] beyân olunduğu vecihle mâdem ki hikmet nerede bulunur ise bulunsun ahz ve telakkî ve teʻallüm ve taʻlîm edilmesine me'zûn ve belki de me'mûr ve mecbûruz.

Âsâr-ı garbiyyenin fünûn ve kemâlâtına dair ne kadar nâfiʻ ve müfîd kitaplar, bahisler varsa bi't-terceme âlem-i istifâdeye vazʻ ve neşri mûceb-i memnûniyettir. Şu kadar var ki bizim şark-ı mütekaddimîn ve müteahhirînimizin bedâyi-ʻi[73] me'ser-i ʻâliyelerinin metrûk kalmasını hissiyât-ı vicdân-ı hâlis, nâkıs görür.

İşte, o sâika-i[74] şâika[75] ile kütüb-i edebiyye-i Arabiyyeden iltikât[76] ettiğim derâri-i manzûm ve mensûrun bi't-terceme nazargâh-ı erbâb-ı irfâna vazʻı için âsâr-ı mezkûrenin mukaddimesi olmak üzere sadr-ı ʻArab-ı ʻurebânın

---

68 kemûn: pusuya oturup gizlenmek.

69 kemmûn: galat olarak kimyon denilen nebattır. Rivâyete göre bu nebâta çok su vermezler ve yalnız tarlasına gidip yarın su veririz vaʻdiyle iktifâ ederlermiş. Vaʻdini incâz etmeyen adam hakkında darb-ı mesel olarak "vaʻd-i kemmûn" derler.

70 [şath]: ciddi bir konuyu mizah ile ele alma.

71 [inhimâk]: direnme, aşırı düşkünlük.

72 [bâlâ]: yukarı, üst.

73 [bedâyiʻ]: yenilikler, güzelllikler.

74 [sâ'ika]: götüren, sevkeden, yol açan.

75 [şâ'ika]: istekli, şevkli.

76 [iltikât]: devşirme, bilgi toplama.

meşâhir-i şuʿarâsından “İmruülkays”ın Kasîde-i Muʿallakası’nı şerh ettim. 0l vaktin tarz-ı edebîsine bir misâl ve müteahhirîne bile vâcibü’l-imtisâ1 olan bu kasîde-i ferîdenin şöhret-i şâiʿasıyla berâber, lisân-ı ʿArabî üzere yalnız “Zevzenî” ve diğer biri şerh etmişlerse de gâyet muhtasar ve gayr-i müfîd olduktan başka muhteviyât-ı edebîsine dair hiçbir bahis ve tafsîl îrâd etmeyerek güya bir nahiv kitabını yazmak tarzında iʿrâb ile iktifâ etmişlerdir. Halbuki bunun müştemil olduğu nikât[77] ve mezâyâ tahtında müstetir olan hafâyâ, şâyân-ı zikr ve temsîl bir eser-i bî-ʿadî1 olduğundan ebnâ-yı ʿArabın kısm-ı küllîsi, bunun mütâlaʿasından müstefîd olamadığı gibi bu lisâna tamamıyla vukûfu bulunmayanların bütün bütün ʿadem-i istifâdesi bedîhîdir.[78]

Asr-ı kemâlât neşri, mertebe-i kusvâ-yı[79] iʿtilâya vâsıl ve zamân-ı ʿuluvviyet nişân-ı Hümâyûnu gıbta-bahş â’sâr-ı eʿâlî ve efâdil, halîfe-i aʿzam bî-nazîr ve bî-mümâsil şehinşah-ı ʿuluviyyet iktinâh-ı ʿâli’l-hasâil, veliyy-i niʿmet bîminnet “el-Gâzî Abdülhamîd Hân-ı Sânî” efendimiz hazretlerinin ahd-i muvaffâkiyet mehd-i hümâyûnlarında sâhe-i pîrâyi[80] zuhûr u şurûk olan bunca şümûs-i bedâiʿ ve âsâr-ı ʿâliyenin bu da bir zerre-i nâ-çîzî ve tâlibîn-i ʿilm ü edebin sâik-i şevk-engizi kabîlinden olmak üzere tabʿ ve neşrine mücâseret eyledim.

Ve bi1’llâhi’t-tevfîk

Musullu Abdullah Hasib

[77] [nikât]: ince ma’nâlı zarif sözler.
[78] [bedîhî]: irticalen, açık.
[79] [kusvâ]: son, son nokta, uzak.
[80] [pîrâ]: donatan, süsleyen.

İMRUÜLKAYS KASÎDE-İ MU‘ALLAKASI’NIN ŞERHİ

İmruülkays b. Hucr b. Amr el-Kindî nâm şâir-i belîğin sıyt-ı[81] bülendi ve terceme-i hâli ve hal'[82] ve terehhuli[83] ve akvâl ü ef'âli birçok eserlerde mestûr ve 'ammi Şurahbi1'in kerîmesi "Uneyze" nâm-ı diğer Fâtıma ile olan mülâkât ü muhâverâtı[84] ve ona dair eş'âr ve rivayâtı ve ictimâ' ve müzâkerâtı kütüb-i târihiyye ve edebiyyede münderic ve meşhûr ve husûsiyle evihte-[85]i tâk[86] fesâhat olan kasîde-i mu'allakası elsine-i üdebâda mezkûr idüğünden terceme-i hâli yazılmaya lüzûm görülmeyip eserden müessire istidlâlen yalnız kasîdenin şerhiyle iktifâ ve beyitlerinde sâkin ve mukîm olan ğavânî-i'[87] me'ânînin ve taksîmât-ı muhtelifesinde ârâm[88] eden 'azârâyı[89] mebânînin mâhiyâtı imkân derecesinde ve fenn-i mi'mâri-i edebin hudûd-i hendesiyesi dâhilinde tevsî' ve teşrîh ve ihtimâlât ve tezyînâtı

---

[81] [sıyt/sit]: ses, sedâ, iyi nam.
[82] hal: bir yere nüzûl edip konmak.
[83] terahhul: bir yerden göçüp gitmek.
[84] muâverât: muhâvere'nin cem'i, karşılıklı cevap döndürmek.
[85] [âvihte]: asmak, asılı kalmak.
[86] tâk: ebniyeden mukavves kemer, kantara, pencere kemerleri gibi.
[87] gavânî: gâniye'nin cem'i, nâs kendisini talep ve rağbet edip kendisi kimseye talibe ve râgibe olmayan ve renak-ı hüsn ve cemâli ile zeyb ve zeyninden müstağniye bulunan zâtü'z-zevc olsun olmasın hâtun.
[88] [ârâm]: yavaş, dinlenme, huzur, emniyet.
[89] azârâ: azrâ'nın cem'i, zî-zevc olmayan bâkir kız.

tavzîh ve terşîh[90] ile berâber ishâb[91] ve itnâbından[92] ihtizâr ve ibâ[93] olundu. Ne pek sâde ne de kasîdenin tarz-ı edebîsinden âzâde bir halde olmayıp mütevessıt bir zeminde şerhine ibtidâr[94] ve (hayrü'l-umûri evsâtühâ) hikmetine ittibâ' edildi. Her ne kadar sermâye-i iktidâr ğâlî kadar bir kâlâ-yı bî-bahâ-yı fasîhin iştirâsına ve hiç olmazsa takdîr-i kiymetine adem-i kifâyeti bedîdâr ise de erbâb-ı kemâlât tarafindan gâyet belîğâne şerh olunsa fevâid ve mezâyâsı, tamâmıyla gayr-i münteşir, yani idrâk-i mündericât-ı 'âliyesi yine havâssa münhasır olacağından ve o halde bir minvâl-i meşrûh-i şerh dahi muhtâc-ı şerh görüneceği gibi, bütün bütün 'âdî ve basît ibâreyle yazılsa nikât-i edebîsi ve dekâik-i fenniyyesi bi't-tab' mektûm kalacağından şerhte bi'l-iltizâm îrâd olunan bazı elfâzın dahi "tahte'l-lafız" sûretiyle lüğaten ma'nâ ve mefhûmunun derc ve kaydıyla yine lüğat kitabına mürâca'ata mecbûriyet hissettirmeyecek derecede açık ibârâtın îrâdına i'tinâ kılındı. Ve bi'llâhi'l-isti'âne.

Bu kasîdede münderic olan vukû'ât-ı şâirâne hayâlât kabîlinden olmayıp, târihe müstenid bulunan İmruülkays ahvâlinden bir nebzeyi hâkî[95] âdeta hasbihâl ve ser-guzeşt-i hoş-meâ1 bulunduğu cihetle cezâlet ve belâgat-i şi'riyesiyle berâber siyâk ve sibâkı ve tasvîrât-ı şevk ittisâkı dahi o nisbette nazar-ı i'tinâya alınacak aksâm-ı edebiyyedendir.

1. Beyt

قِفَا نَبْكِ مِنْ ذِكْرى حَبِيبٍ وَمَنْزِلِ

بِسِقْطِ اللوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلِ[96]

---

90 terşîh: bir işi istidat-ı mahsûsana sevk ve tehyie etmek.
91 [ishâb]: haddini aşma, çok konuşma.
92 [itnâb]: çok konuşup sözü uzatma.
93 (ibâ): kaçınma, uzak durma, gururlanma.
94 İbtidâr: girişme, teşebbüs etme.
95 [hâkî]: hikâye eden, ifade eden.
96 قفا : fi'l-i emr, durunuz,قف ' ın tesniyesidir.
بكاء : ağlamaktır.

“Refîkler tevakkuf edin! Veyâhud refîk tevakkuf et! Ki firâk-ı dil-şikâfına tâb-âver-i mukâvemet olmadığım sevgilimin ve onun Havmel ile Dahûl arasındaki Sıktüllivâ-nâm mevki‘de olan menzilinin yâd ve tezek-küründen nâşî sirişk-i hüzn-âlûdi akıtalım.!”[97] [HM/1305/1887-88 yılları]

“Dahûl’dan Havmel’e kadar olan yerler arasındaki dalgalı kumulların azaldığı ve inceldiği Sıktillivâ’da durunuz. Sevgiliyi ve onun yurdunu anıp ağlayalım.”[98] [ŞY/ 1914/1943/1985]

Mefhûm-i Beyt

Şâirin قِفا demesinde birkaç tevcîh vardır. Birincisi tecrîd tarîkiyle kendi nefsine; ikincisi cem‘ sûretiyle diğerine olarak hitâb-ı ma‘al-isneyn kâ‘idesine mutâbıktır. Çünkü kavâ‘id-i ‘Arabiyece bir lafız, bir ve iki ve daha ziyâde eşhâsa hitâb olmak üzere isti‘mâl olunur.

فان تزجراني يا ابن عفان انزجر و ان ترعياني احم عرضا ممنعا[99]

سقط : ism-i mekân.

اللوى: bu dahi ism-i mekân. Fakat bir siyakda durmayıp eğri büğrü bir halde görünen kumluk mahal.

دخول : ism-i mekân.

حومل : bu dahi.

97 Çalışma boyunca beyitlerin altında yer alan ilk ma‘nâlar Hersekli Mehmed Kâmil’e aittir. Metin boyunca HM harfleriyle gösterilecektir. Hersekli Mehmed Kâmil Bey, *Terceme-i Muallakât-i Seb‘a*, Dersaâdet: Matba‘a-i Osmâniyye, 1305/1887. www.ataturkkitapligi.ibb.gov.tr Erişim 23 Ocak 2021.

98 Çalışma boyunca beyitlerin altında verdiğimiz ikinci ma‘nalar Şerafettin Yaltkaya’ya aittir. Metin boyunca ŞY harfleriyle gösterilecektir. Bk. Şerafettin Yaltkaya, Yedi Askı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1985.

99 “Ey İbn Affân! Eğer sen beni zecr ve men‘ edersen ben de mümteni‘ ve müntehî olurum. Eğer beni hıfz ve vikâye eyler isen ben de mümenna‘ olan ‘ırz ve nâmusu himâye ederim.” Hersekli Mehmed Kâmil Bey, *Terceme-i Muallakât-i Seb‘a*, Dersaâdet: Matba‘a-i Osmâniyye, 1305/1887-88, 12.

zecr: men ve nehyetmek.

riâye: bir kimseyi ihsân ile gözetip hıfz ve sıyânet etmek.

himâye: vikâye.

ırz: insanın nefsi, zâtı, nâmusu, hürmeti, riâyeti lâzım ve vâcib olan ehl ü ıyâl.

İşte İbn ‘Affan, bir adam olduğu halde, tesniye sûretiyle mazhar-ı hitâb olmuştur Üçüncüsü, قِفا hitâbındakı maksadı, ma‘iyyetinde bulunması mütehattim olan deve ve koyun çobanları yâhut refâkatinde bulunan ahbâb ve ihvânındır. Dördüncüsü "قِفا" "قف" yalnız kendisine veya beraber olan müfred arkadaşına hitâben ve te’kîden söylemiş ve elif harfini lafzın tekrarına emmâre ve delâlet sûretiyle zikreylemiştir.

Bir mütekellim münferidin cem‘ sigasıyla îrâd ettiği hitâb kâ‘idesine misâl-i şer‘î âyet-i kerîme "قال رب ارجعون" eğlab-ı müfessirînin kavline göre "ارجعون" "ارجعني" "ارجعني"makamında gelmiştir ki bundaki "vav" talep ve maksadın tekerrürünü îmâ eder ve diğer kavle nazaran "قف" demek isteyip ancak vasl halinde nûn elife ve vakf halinde elif nûna kalbolunur.

Misâl-i Şer‘î

"لنسفعا" kelimesinde vakf olmak lâzım gelse "لنسفعا" telaffuzuyla gelir ve elif bir minvâl-i meşrûh nûna münkalib olur.

Misâl-i Edebî

وَصَلِّ عَلي حِين الْشِياَتِ والُّضحي

ولا تَحْمدِ المرينَ واللهَ فاحْمَدا[100]

Beytin âhirindeki kâfiyede fasl ve inkıtâ‘ lâzım geldiğinden nûn-i te’kîd elife münkalib oldu. Çünkü fasl halinde okunmayıp da vasl vaz‘ında kırâ’at olunsa "والله فاحمدن" olmak îcâb ederdi.

---

[100] "Sen sabah akşam Allah Teâla hazretlerine duâ ve hamd ve senâ ile erbâb-ı servet ve sâmân olanlara arz-ı muhaddes etme." Hersekli Mehmed Kâmil Bey, *Terceme-i Muallakât-i Seb‘a*, 13.
aşiyyât: aşiyye’nin cem‘idir, âhir-i nehâr.
duhâ: kuşluk zamanı.
serâ: zenginlik, servet, ğinâ.

Şâir “قِفا” matla‘ıyla “Ey muhâtaplar! Durunuz” yâhut bir muhâtap için tavr-ı müfârakat ettiğim habîp ve devr[101] ve mehcûr olduğum düver[102] ve menâzil-i dil-fîribin hayâl ü hâtırasının bana bahşedildiği âlâm ü ahzânın tahammülünde ağlamakla bana yardım ediniz ve şerîk-i kederim olunuz” demek istiyor. O habîb ve menzil, yâhut ağlayıp sızlamak zikri geçmiş “Sıkt” “el-Livâ” “Dahûl” “Havmel” mekânlarında ve kumluğun toplandığı yerde vukû‘ bulmuştur.

Terkîkât

Yalnız her şâir ve nâsirin değil her âdemin bile mâdih veya kâdihi olduğu müsellem ise de İmruülkays, bu ka‘ide-i ‘umûmiyeden müstesnâ olarak ikisine de mazhar olmuştur. Zirâ matla-‘i kasîde hakkında erbâb-ı tahsîn ve tenkîd beyninde büyük mübâyenet meydânı açılmıştır. Muhtasaran zikredelim:

Erbâb-ı tahsîn diyor ki: Şâir, belâgat-ı mezâhir bir mısra‘ ile menzil-i mahbûbede hem kendisi durmuş hem de rüfekâsını durdurmuş, ağlamış ağlatmış, mahbûbesini hayâlden mâ‘adâ lisân-ı kâl ile dahi zikretmiş ârâmgâh-ı[103] kadîminin muhtelif isimlerini yâd eylemiş, gözüyle görmüştür ki Ebû Nüvâs’ın “الا فاسقني خمرا و قل لي هي الخمر” mısra‘ındaki havâss-ı hamsenin zâ‘ikadan[104] başka hepsini topladığı gibi İmruülkays dahi bir mısra‘da bu kadar mezâyâyı cem‘ etmesi belâgatına bürhândır. Erbâb-ı tenkîdde böyle diyor: Birinci mısra ile ikinci şatr[105] beyninde o kadar irtibât ve münâsebet olmaktan başka birinci mısra‘da beyân olunan menzil kelimesi o mevki‘in kâffe-i müştemilâtını câmi‘ olacağından bunun fürû‘undan bulunan mahalleri ‘ale’l-infirâd[106] birer birer ta‘dâd etmek fesâhatı muhil ve sâmi‘ince mümildir, daha neler daha neler…

101 devr: Fârisî uzak, baîd.
102 düver: dâr’ın cem‘i, hâne, menzil.
103 [aramgâh]: dinlenip rahat edilecek yer.
104 [zâ‘ika]: tat alma duyusu, tadan.
105 [şatr]: parça, yarım, taraf.
106 [ale’l-infirâd]: birer birer, ayrı ayrı.

-Bu efkâr-ı mütezâdde hakkındaki mülâhazâtımız-

Umûr-i bâhire ve zâhiredendir ki “intihâb”, “intikâd” gibi değildir. “İntihâb” her şeyin hâiz olduğu mezâyâyı mehâsini kâffe-i mevsûfât ve müştemilâtını şümûl ve vukûfluca bî-tarâfâne bir nazar-ı ‘amîk ile ba‘de’t-tedkîk evsâf-ı matlûbesi diğerine gâlib ve râcih[107] olduğu anlaşılınca müntehab olur. İntikâd ise buna benzemez. Vâkı‘an lüğaten hâlis, meğşûşdan tefrîk ve temyîz ma‘nâsına geldiği ve erbâb-ı intikâd[108] i‘tikâdınca “ ولو لا القبح ما عرف الجمال” kuvve-i mümeyyizesi esası bulunduğu ma‘lûm ise de bu bâbda efkâr-ı muhtelif ve tercîh-i hüsn intihâba mun‘atıftır. İşte intihâb tarafı o kadar gâliptir ki umûm-i fusahâ bu kasîdeyi Kâbe-i Mu‘azzama’ya ta‘lîka sezâ görmüş ve birkaç erbâb-ı intikâd yalnız bir mısra‘ı ve âtiyede bahsi gelecek مستشزرات kelimesini tenkîd edebilmişlerdir demek ekseriyet öbür taraftadır. Eğer sadedden çıkmak ve gerîve-i[109] tasdî‘a girmek mülâhazası olmasaydı bu bâbda tafsîlât ve izahât ve delâ’il ve beyanât serdedilirdi. Lâkin maksadımız bir ciheti medh, diğerini kadh değil, kasîdeyi şerhtir. O halde sadede ‘avdet daha münâsip olur.

2. Beyit

فَتُوضِحَ فَالْمِقْرَاةِ لَمْ يَعْفُ رَسْمُهَا

لِمَا نَسَجَتْهَا مِنْ جَنُوبٍ وَشَمْأَلِ[110]

[107] [râcih]: öncelikli, tercih eden.
[108] [intikâd]: tenkid, eleştiri.
[109] gerîve: köşe, Fârisîdir.
[110] توضح : fi‘l-i asl, izâhdan müzâri-i ma‘lûm olup “emre” nâm mevzi‘iyle esvedü’l-‘ayn-nâm kumluk beyninde bir mahal ismidir.
مقراة : Mikrat: su biriktiği yer, havuz, bürke, sahrınç gibi bu dahi Dahûl ve Havmel kurbunda ve Sıktillivâ’nın civârında bir mevkidir.
يعف : kelimesinin masdarı عفو ’ dır. Mahv, tams yani bir şeyin eser ve vücûdunu bi’l-külliye izâle ve nâbûd eylemek, cürmü ‘afveylemek gibi.
رسم : eserdir, cem‘i أرسم ve رسوم ‘dur. Şâirin zikrettiği menzilin eserleri sahrâda bir çadırın kurulduğu yerden kaldırılıp da âsâr-ı mevcûdesi demektir. Meselâ; tunubları yani ipleri bağla-

“Mahbûbemin sahbâ-yı firkatiyle bî-hûş olduğum o Sıktüllivâ’daki menzili hem Dahûl ile Havmel ve hem de Mikrât ile Tûdıh arasındadır ki rîh-i şimâl ile bâd-ı cenûb mütekâbilen vezân ettikleri için onun eseri mahv ve nâ-bûd olmamıştır.” [HM]

“Tudıh’dan Mikrat’a…

O yurt üzerindeki izler, henüz ortadan kalkmamıştır. Çünkü güney rüzgârının bozduğu ve kapattığı bu izleri (ona karşı esen) kuzey rüzgârı tekrar dokumaktadır.”[ŞY]

Tûdıh ve Mikrât ve ona tâbi‘ olan diğer cihâtda vaktiyle mevcûd ve meşhûd bulunan âsâr ve rüsûm-i ahbâb te‘âkub-i eyyâm ile mütevârî-i[111] türâb olmamıştır. Çünkü cenûb ve şimâl rüzgârlarının yekdiğerine karşı muhâlif esmesinden dolayı birisi âsâr-ı ehibbâyı toz ve gubâr ile mestûr ve e‘yun-i nâzirinden matmûr[112] diğeri rüzgârın ma‘kûsen hubûbuyla[113] pûşîde-[114]i gubâr olan mahallerine bedîhü’z-zuhûr olur. Cenûb ve şimâl rüzgârlarının tehâlüf-i vezânini nesîce yani bir çulhanın kumaş dokumasına benzetmesi mekûk[115] âletinin sağdan sola ve soldan sağa atılıp ve itilip alınması gibi mütehâlifü’l-harekât bulunmasına müsteniddir. Diğer ma‘nâya göre her ne kadar cenûb ve şimâl rüzgârlarının ismini menâzil-i ehibbânın âsârını müntamis[116] ve dâris[117] etmiş ise de onların kendi kalbinde olan te’sirât-ı ‘azîmesini izâle ve imhâya imkân bulamamışlardır, demek oluyor.

---

yacak kazıkların yerleri ve orta direği mahalli ve selden muhafazatan çadırın etrafında kazılan ve amîkî yarım arşını tecavüz etmeyen hendek ve esnâ-yı ikâmette yakılan ateşlerin kalan kül ve remâdî gibi şeylerdir.

نسج : dokumak.

جنوب : cenûb cihetinden hubûb eden rüzgâr.

شَال : bu dahi rüzgârdır. Şimâlin altı ismi vardır. ”شَأل“ ”شَال“ ”شامل“ ”شَول“ ”شيمل“ ”شَل“ Kutb-i şimâlî cihetinden şems nebât-ı naşın matla ve “nesr-i tâirin maskatı arasında esen ve coğrafya ıstılahınca matla-i şemsden hubûb eden “gün doğusu” denilen rüzgârdır.

111 mütevârî: gizlenmiş, zîr-zeminden saklanmış.

112 tamr: defnetmek.

113 [hubûb]: esinti.

114 [pûşîde]: giyilmiş, örtülü, kapalı.

115 mekûk: Fârisî elsine-i ‘âmmede isti‘mâl olunan mekîk lafzının sahîhidir.

116 müntamis: tams, belirsiz eylemek.

3. Beyit

وُقُوفًا بِهَا صَحْبِي عَلَيَّ مَطِيَّهُمْ

يقولون لا تَهْلَكْ اسيً و تَجَمَّلِ[118]

“Ben eşk-rîz-i tahassür olduğum o Sıktüllivâ’da kâ‘id, refîklerim dahi süvâr oldukları matıyyeler üzerinde vâkıf oldukları halde bana derler idi ki “sen fart-ı hüzn ü keder ve şiddet-i cez‘ ve dacr ile helâk olma! Sabr eyle, tecemmül ve tezeyyün eyle.” [HM]

“(Ben ağlıyorken” arkadaşlarım, altlarındaki develerini durdurarak orada bana: “kendini hüzün ve kedere bu kadar kaptırma, biraz toplan..” diyorlar idi.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Zikr-i mesbûk olan mevâkı‘da âsârı görüp de mahbûbesini müşâhede etmediğinden ve tenvîr-i ‘uyûn iştiyâk edemediğinden dolayı hâsıl ettiği şiddet-i teessür ve heyecânı teskîn ve tesliye etmek fikriyle yanında bulunan rüfekâsı hayvanları üzerinde oldukları halde “Fart-ı[119] hüzün ve tehâcüm-i ye’s ve kederden kendini helâk eylemekten fâriğ ve sükûn eyle, mütehammil ol. Fez‘[120] ve cez‘den[121] vazgeç, sabr-ı cemîl ile tezyîn-i ahlâk et.” demektir.

[117] dâris: bir şeyin resim ve eseri belirsiz olmak.
[118] وقوف : ku‘ûd vezn ve aksinde ayakta durmak.
بها : zamiri bâlâda ta‘dâd olunan mevâzı‘a ve mevkı‘a râci‘dir.
صحب : sâhib’in cemidir.
مطية : rükûba elverişle olan hayvandır. Âl-i Beyt, Cenâb-ı Peygamberi hakkında söylenen bir medhiyyeden “و انتم خير من ركب المطايا”mısraındaki gibi.
هلاك : ölmek.
اسى : mahzun olmak.
تجمل : ziynetlenmek, süslenmek; burada ziynetlenmek, süslenmek demek olan tecemmül, manâya biraz garîb ve tesliyete gayr-i karîb görünüyor ise de maksad sabır ile bezenmektir.
[119] [fart]: aşırı, bolluk.
[120] fez‘: korkmak.
[121] cez‘: sabırsızlık edip izhâhr-ı hüzn ile telâş eylemek, ızdırâb göstermek, sabrın nakîzidir.

Ashâb-ı tenkîd bu beyte dahi ʻatf-ı nazar ederek "fe-Tûdıh-fe'l-Mikrât" kelimelerinin fâ-i taʻkibiyye ile beyt-i evveldeki "fe-Havmel" üzerine maʻtûf olduğuna nazaran büleğâ-yı şuʻarânın kabul etmedikleri merhûniyyet lekesi bulunduğuna ve bu bâbda asıl mürâʻât olunacak merhûniyetten her birinin berceste bulunsa muhassinâttan idüğüne binâen İmruülkays'ın şiirde olan ʻuluvv-i kaʻbi ile beraber kasîdesinin birinci ve ikinci beytinde zikrolunan lekeyi kabul etmesi emr-i müstağrebdir diye tenkîd olunmuştur. Buna cevâben muhakkıkîn-i üdebâ "bunda iki nükte vardır ki onun başka sûretle yaʻni merhûniyyet-i maʻneviyye ile götürülmesi kâbil olamaz. Şöyle k: Menzil-i mahbûbe bu dört mevkiʻin meyânında yani en müstahsen mevkiʻinde bulunduğuna ve bu cihetle kendisinin kibriyâ-yı nücebâ-yı[122] ʻArab kerîme-i muhteremesi idüğüne ve menzil-i mezkûrun istihkâm binâsı cihetiyle henüz âsârı münhedim olmadığına işâreti mütezammin[123] olmayla şu iki muhassinât-ı merhûniyet-i mezkûreyi ihtiyâr mecbûriyetinde bulundurmuştur" diye red ve tenkîd eylemişlerdir.

4. Beyt

وَإِنَّ شِفَائِي عَبْرَةٌ مُهَرَاقَةٌ

فَهَلْ عِنْدَ رَسْمٍ دَارِسٍ مِنْ مُعَوَّلِ[124]

"Benim mübtelâ olduğum derd-i sâmân-sûzdan ve bana firak ile isâbet eyleyen elem-i cân-güdâzdan çare-i halâsım seyelân eden gözyaşıdır. Lâkin acaba binâsı münderis, hey'eti muntamis olup sevgilimi bana iʻâde edemeyen eser yanında karar ve iʻtimâd veyâhud girye ve zârın fâidesi var mıdır?" [HM]

---

122 [nücebâ]: asiller, soylular.
123 [mütezammin]: içinde bulunduran, içeren.
124 عبرة : gözyaşı, cemʻi عبرات.
إهراق : dökmek, mâyiatı hıfzeden ibrik ve emsâlinden su ve sâireyi sabb ve sekbetmek.
دارس : birşeyin eseri zâil ve müzmahil olmak.
معول : ism-i fâildir, feryâd ile ağlayan.

“Benim şifa bulmam, bol bol gözyaşı dökmekle olacaktır. Fakat, bu yok olmuş izler üzerinde ağlanılacak, feryâd edilecek bir nokta mı var?...” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Bu beyit iki ma‘nâyı mütezammındır. Birincisi, firâk-ı habîbden dûçâr olduğu hastalıktan şifâ-yâb olabilmesi mahzâ feryâd ü figân ile eşk-i tahassûrî dökmek. İkincisi böyle hâk ile yeksân âsâr-ı yâr letâfet-i beyândan bî-nâm ve nişân mahâlde ağlamak ve isâle-i[125] dümû‘-ı ızdırâb eylemek, hiç fâide verir mi? İstifhâm-ı inkârîsi makâmında bulunmak demektir.

5. Beyt

كَدَأْبِكَ مِنْ أُم الْحُوَيْرِثِ قَبْلَهَا

وَجَارَتِهَا أُم الرَّبَابِ بِمَأْسَلِ[126]

“Ey İmruülkays! Senin şu mahbube-i dil-rübâya ‘arz-ı vidâd edip de visaliyle dil-şâd olamamakda ki de’b ve ‘âdâtın ondan evvel Ümmü’l-Huveyris ile cebel-i Me’sel’de hem-sâyesi olan Ümmü’r-Rebâb’a meyl ve mahabbet eyleyip de visallerinden mahrum kalmakdaki ‘âdetin gibidir.” [HM]

“Bu sevgiliden önceki, Me’sel Dağı’ndaki sevgililer, Ümmü’l-Huveyris ve onun komşusu Ümmü’r-Rebâb’da olduğu gibi…(şifa bulmam bol bol ağlamakla olacaktır).” [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

---

[125] [isâle]: akıtma.

[126] دأب : ‘âdet ve cid ve tab‘ ile işe güce müsara‘attır, cem‘i دآب ve دؤوب . Misâl “ راحة المرء في الدؤب ولو لا. حدة الراح ما افادت سرورا ” . Misâlin manâsı; insanın husûl-i râhat ve istirâhatı ihtiyâr tab‘ ve meşakkatle olur, eğer şarâb-ı nâbın geğirmesi bir açlığı ve sertliği olmasaydı neş’e ve sürûr vermezdi.
أم الحويرث : bir hâtunun ismidir.
ام الرباب : bu dahi.
مأسل : bir dağın ismidir.

Şâir kendi nefsine hitâben: “Ey şûrîde-i dil ve âvâre-i mahbûb ve mahal, senin bu mahbûbeye gösterdiğin incizâb[127] ve ülfet mâ-sebakı olan “Ümmü Huveyris” ve “Ümmü Rebâb” hakkındaki tavr-ı mahabbet gibidir. Yani onlardan nasıl ki vâsıl-ı semt-i visâl makziyyü’l-a‘mâl olamadın ise bunda dahi öyle dûçâr-ı ye’s ve izmihlâl[128] olacaksın.

6. Beyt

إِذَا قَامَتَا تَضَوَّعَ الْمِ سْكُ مِنْهُمَا

نَسِيمَ الصَّبَا جَاءَتْ بِرَيَّا الْقَرَنْفُلِ[129]

“Nev-bâve-i hadîka-i mahabbet olan Ümmü’l-Huveyris ile Ümmü’r-Rebâb yerlerinden kıyâm ettikleri vakitte sabaha karşı hubûb eden nesîm-i sabânın getirdiği güzel karanfil kokusu gibi kendilerinden râyiha-i misk münteşir olur idi.” [HM]

“Bu iki sevgililer ayağa kalktıkları vakit, onlardan hafif sabah rüzgarının getirdiği güzel karanfil kokuları gibi misk kokusu yayılırdı.” [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

Beyt-i sâbıkda zikri geçmiş olan Ümmü Huveyris ve Ümmü’r-Rebâb’ın vefâsızlıklarından nâz ve istiğnâlarından[130] müte’ezzî[131] olmuş ise de yine hâiz oldukları sıfât-ı latîfenin ta‘dâdından vazgeçmemiş ve hak nâşinâslık etmemiştir. İşte bunların oturdukları yerden kıyâm ve müştâkına arz-ı

---

[127] [incizâb]: çekim, câzibeye kapılma.
[128] [izmihlâl]: yok olma, mahvolma.
[129] تضوع : misk ve emsâli şeylerin kokusunun yayılıp etrafa münteşir olması.
مسك : malûm.
نسيم الصبا : hoş ve latîf ve âheste esen rüzgâr. Şu‘âra bu lafzı çok kullanıyorlar. “نسيم الصبا بلغ سلامي اليهم”
ان ملت يا ريح الصبا يوما الي الارض الحرام
بلغ سلامي روضة فيها النبي المحترم
ريا : veya güzel koku, şemmi dimâğa latîf neş’e veren ezhârın râyihası.
قرنفل : ma‘lûm.
[130] [istiğnâ]: tokgözlülük, ihtiyaç duymama, nazlanma.
[131] [müte’ezzî]: mazlûm, ezâ çeken.

endâm eyledikleri vakitte misk kokusu gibi râyiha-i tayyibeyi etrafa yayarlar ve âdeta nesîm-i sabânın bir karanfil ağacı veyâhut çiçeği üzerinden mürûr ve hubûb ile nefis ve muattar bir koku itkisâb ettiği gibi câna cân katacak bir râyiha-i fâyiha-i[132] neşve-âveri neşrederler.

7. Beyt

فَفَاضَتْ دُمُوعُ الْعَيْنِ مِنِ ي صَبَابَةً

عَلَى النَّحْرِ حَتَّى بَلَّ دَمْعِيَ مِحْمَلِي[133]

“Ümmü’l-Huveyris ile Ümmü’r-Rebâb, uşşâk-ı dil-fikâra iltiâm ümidini bahş eden bu gûne hâlât-ı neşât intimâ ile muttasıf oldukları için onlara şiddet-i aşk, rikkat-i şevkimden nâşî bârân-ı hazân gibi dumû‘-i çeşmânım göğsümün üzerine akar, hatta kılıncımın bağını dahi ıslatır idi.” [HM]

“İçinden aşk ve sevdanın coşmasıyla gözyaşlarım göğsüme doğru boşandı. O kadar ki kılıcımın sırımı da ıslandı.” [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

Ümmül-Huveyris ve Ümmü’r-Rebâb gibi neş’e-yâb şebâb olan hisân-ı[134] hasenât nişânın mülâkâtlarına olan kesret-i şevk ve arzu ve nereden kalkıp nereye konduklarının tahkîkâtı emrinde edilen cüst ü cûdan[135] dolayı bilâ-

---

132 [fâyiha]: hoş koku, hoş kokulu.
133 فيض : suyun kesretinden çayın câbeca taşıp akması.
دموع : دمع ın cem‘idir, gözyaşları.
عين : göz.
صبابة : şiddetle şevk ve arzu eylemek, rikkat ve harâret ve suziş-i aşk ile muhabbet etmek.
نحر : göğsün yukarısı, Fârisîsi ser-sîne ve boyna geçirilen ve göğüs üzerine sarkıtılan yani gerdanlığın istikrâr edeceği mahal, cem‘i نحور.
بل: بلل den ıslatmak.
محمل : mahfe, tahtırevân, cem‘i   ve kılıç bağı ve kayış, cem‘i محامل ve حماءل dir.
134 [hisân]: güzeller, güzel yüzlü dilberler.
135 [cüst ü cû]: arama, araştırma.

ihtiyâr gözümün yaşları cûş[136] u hurûşa gelip o mertebe akmış ve feyezân[137] etmiş ki râkib olduğum mahmil bile ıslanmıştır demektir.

8. Beyt

الآ رُبَّ يوْمٍ كانَ مِنْهُنَّ صالِحٌ

ولا سِيَّما يَوْمٌ بدارَةِ جُلْجُلِ[138]

“Ey İmruülkays! Senin tâli‘ine muvafık nice eyyâm-ı Ferhunde fâl var idi ki sen o eyyâmda visâl-i nisvân-ı mâh-peykerân ile be-kâm ve hüsn-i mu‘âşeretleriyle nâil-i merâm oldun. Lâ-siyyemâ Dâret-i Cülcül günü ne kadar sana müsâ‘id idi.” [HM]

“O sevgililerin ne iyi, ne mesut günlerini gördün Sen İmruülkays. Hele Dâret-i Cülcül günü ne gündü?...” [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

“Ümmü Huveyris” ve “Ümmü’r-Rebâb” gibi mehâsinin timsâl-i mücessemi ve enmûzec-i[139] letâfetin şekl-i muhteşemi olan ğaniyyât-ı[140] zerâfet-âyâtın mülâkatlarıyla şîrîn-kâm ve mündefi‘ü’l-âlâm olduğum “Dâret-i Cülcül” letâfet mev’ili gibi bir mahall-i cânfezâ ve onlar gibi birer mahbûbe-i mahabbet-zâ daha nâdir olarak resîde-i dest i‘tinâ olur. Burada “لا سِيَّماَ” tahsîs ve tafdîl manâsınadır.

---

136 [cûş]: kaynama, taşkınlık, coşku.
137 [feyâzân]: taşkın, bolluk.
138 الا: edât-ı istihâmdır.
رب : me‘ânisi çoktur, mahallerinde mezkûrdur, bunda teksir için îrâd olunmuştur.
سي : müsâvî, müşâbih, mu‘âdil, tesniyesi سيا'ndır. لا سيما’daki لا nefy-i cins içindir. İstisnâ makamında isti‘mâl olunur. Husûsen gibi.
دارة جلجل : bir mevzi‘in ismidir.
139 [enmûzec]: örnek, misâl.
140 gâniye’nin cem‘i, dilber ve hüsndâr ve cemâliyle istiğnâ edip hiç kimseye tenezzzül etmeyen hâtun.

9. Beyt

وَيَوْمَ عَقَرْتُ لِلْعَذَارَى مَطِيَّتِي

فَيَا عَجَبًا مِنْ كُورِهَا الْمُتَحَمَّلِ[141]

"Ben nev-nihâlân-ı çemen-zâr-ı sabâhat ve melâhat olan o taze ve güzel kızlara râkib olduğum matıyyemi zebh ettiğim gün dahi bana mes'adet-bahşâ olan günlerden idi. Yâ! Matıyyenin palanıyla sâir edevâtını o nâz-perverânın berdûş edip yüklenmesi dahi ne kadar sezâ-vâr-ı ta'accüb idi." [HM]

"O gün idi ki genç kızlara altımdaki bineğimi kesmiştim. Onların, yerde kalan eşyamı üleşerek yükletmeleri ne hoştu…" [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

Ma'şûka-i memşûkası[142] olan "Uneyze" nâm-ı diğer Fâtıma'dan başka "Ümmü'l-Huveyris" ve komşusu "Ümmü'r-Rebâb" ve diğer hâtunlara çektiği ziyâfetten sonra Uneyze ile ma'an bindiğinden hevdecinin vüs'atına ve onu yüklenip giden devenin tahammülüne şaşıp ta'accüb ediyor. Dâret-i Cülcül beynindeki îmâ ve ifâde mebniyyün 'ale'l-hikâyedir. Şöyle ki İmruülkays 'ammizâdesi ve mahbûbesi Uneyze'yi her vakit görmeye, görüşmeye, derdini deşmeye imkânı olmadığından yani bu mu'âmele-i mahabbet-âverî kızın pederince memnû' idüğünden daima İmruülkays fırsatı intihâz[143] ve sevk-i mahabbetle Uneyze'nin göçüp konduğu menâzil ve merâhili "ictiyâz"[144] ve bu sâyede arzusunu kısmen ikmâl ve ihrâz[145] ediyor idi. Bir gün Uneyze'nin pederi 'ale'l-'âde kavim ve kabilesiyle bir menzilden diğer mer-

---

[141] عقر : paralamak, kesmek, hayvanı diz kapaklarından kılıç ile kesip mu'attıl kılmak.
عذر : عذاري 'nın cem'idir, zîrûh olan bâkir kız.
كور : dabbenin veya devenin semeri, cem'i اكوار.
متحمل : حمل'den me'hûzdur, yüktür.

[142] memşûka: kâmeti taze fidan gibi nâzik ve mevzûn ve dilkeş olan mahbûbe.

[143] intihâz: fırsata fevt etmeyip ganimet bilmek.

[144] ictiyâz: çabuk, kat-'ı mesâfe etmek, sâlik ve rehrev olmak.

[145] [ihrâz]: hazırlama, toplam, erişme.

haleye gitmek için toplanıp yola çıktığında Uneyze dahi ehibbâ ve eviddâsı olan bâlâda isimleri geçmiş ve daha sâir kibâr-ı kavm kerîmeleri birer hevdec-i "mehmelec?"[146] içine râkiben ve mahall-i maksûda müteveccihen tahrik-i "niyâk"[147] firâk eylediler.

Esnâ-yı râhda vâkı' olup letâfeti ma'lûm ve evvelki beytte mersûm "Dâret-i Cülcül'deki nehrin sâfî ve berrak ve mânend-i[148] dem-i[149] ihdâk[150] olan suyu sath-ı arzda yılankavi gümüş bir mecerre[151] cer[152] etmiş ve kehkeşâna[153] nişâne olmuş ve iki yakasında neşv ü nemâ bulmuş ve "hadîka-i[154] tabi'iyye manzarasını göstermiş olan Hüdâ'-yı nâbit ağaçların gölgesi oradan giden gelenleri âdeta İmruülkays'ın "Sıktülliva" ve diğer mevâkı-'ı behcet[155]-efzâsı[156] gibi tevekkuf ve ârâma mecbûr edegelmiş olduğundan ve Uneyze'nin küçük ve zarîf kâfilesi, o mahalden mürûr edince bi't-tab' teneffüs etmek ve rahat olmak ve belki de harâret-i şemsden nehirde kendi kendilerine istihmâm eylemek, bu yolda gerek bâran-dîde[157] hükmünde bulunan şâirce umûr-i mücerrebe[158] ve kati'yyeden bulunduğundan meşcere-i[159] 'azîme teşkîl eden mahallin bir köşesine ihtifâ ve istitâr ve mahbûbesinin vürûdunu kemâl-i isti'câl[160] ile intizâr eyledi.

Bir müddet geçtikten sonra Uneyze'nin kâfile-i mehâsin-i hâmilesi ufk-i mer'îden süreyyâ gibi görünmeye başladı. Yavaş yavaş o mevki-'i dilâraya

---

[146] su'ûbetsiz râm ve münkâd şeye deniyor.
[147] niyâk: nâka'nin cem'idir, dişi deve.
[148] [mânend]: gibi, benzer.
[149] dem: malûm.
[150] ihdâk: hadeka'nın cem'idir, gözün karası, siyahı. Sevâdü'l-'ayn.
[151] mecerre: bâbü's-semâ, gökkapısı, saman uğrusu, geceler felekde küçük kevâkib, sehâbiye ictimâ'ından yol şeklinde görünen beyazdır. Bir tarafa çekildii için itlâk olundu.
[152] cer: çekmek.
[153] kehkeşân: Fârisî, saman uğrusu.
[154] hadîka: sulu, ağaçlı, etrafı duvar ile muhât bahçe.
[155] [behcet]: sevinme, sevinç, neşe, güzellik.
[156] [efzâ]: veren, artıran, ilave eden.
[157] [bârândîde]: yağmur görmüş (toprak), tecrübeli.
[158] [mücerrebe]: denenmiş, tecrübe edilmiş.
[159] meşcere: ağaçlık, koruluk.
[160] [isti'câl]: acele etme/ettirme.

vâsıl ve gökten akmış kevkebler gibi hevdecler ile birer latîf mevki'e nâzil oldular.

Kudret-i Rabbi'l-'âlemîn ile ferş olunmuş kâlîçe-i[161] zümürrüdîn-i hayre-sâz[162] 'uyûn-i nâzirîn olduğu halde kâfilenin efrâd-ı nezâket nihâdı güyâ o bisât-ı[163] mûcibi'l-inbisâtı[164] tersî'[165] ve bir çiçek kondurmakla ziynet ve letâfetini tevsî' etmek hizmetiyle mükellef gibi gâyet müzeyyen ve mülevven elbiseleriyle oraya yayıldılar, bir müddet sonra kenâr-ı nehre yaklaştılar. Bazıları şâirce hasbe'l-me'mûl suya girdiler. Uneyze ise "Meliketü'l-Mâ" ünvânını aldı. O sırada İmruülkays mütevârî[166] olduğu perde-i hadrâ altından çıkıp o cem'iyyet-i zâidetü'l-mahabbetin karşısına dikilince cümlesini mütehayyir ve mebhût[167] ve nazarlarında menfûr ve memkût[168] bıraktı ise de şâir o teneffür ve tahayyüre kulak asmayarak hemen mühâdese ve mükâlemeye girişti ve dereden tepeden sevk ettiği gûnâgûn sohbetler, fevren inşâd ettiği güzel güzel beyitlerin neşve-i 'akl-ı rubâsı[169] te'sîri ile vahşetlerini zâil ve hatta kendini taltîf ve i'zâzlarına nâil etti. O mülâkattan dolayı vakit gecikmiş, yemek zamanı gelmiş ise de hevdeclerinde bir nânpâre bile mevcûd olmadığını şâir muhakkak bildiğinden fırsatı ganimet bilerek gâyet kıymetli ve sevgili olan meşhûr binek devesini kesip ateş yakıp kebap pişirmeye başladı ve onları it'âm ve ikrâm eyledi.

10. Beyt

فَظَلَّ الْعَذَ ارى يَرْتَمِينَ بِلَمْحِهَا

---

161 [kâlîçe]: seccade, küçük halı.
162 [hayre-sâz]: iyilik yapan.
163 [bisât]: yaygı, sofra, hazırlık, alan,
164 [inbisât]: açılma, genişleme, rahatlık.
165 [tersî']: mücevherle süsleme.
166 mütevârî: gizlenmek.
167 mebhût: mütehayyirin lafz-ı müradifidir. Munkatı ve medhûş.
168 memkût: mebğûz, menfûr.
169 [rubâ]: çalan, kapan, kendine çeken.

وَشَحْمٍ كَهُدَّابِ الدمَقْسِ الْمُفَتَّلِ[170]

"O rûh-perver ve sürûr-âver kızlar benim kurban eylediğim devenin lahm-i semînini, bükülmüş saçak gibi olan şahm-ı semînini yekdiğerine itişir oldular." [HM]

"O genç kızlar, devemin kızartılmış etinden birbirlerine ikram ediyorlardı. Devemin top top bükülmüş yağları; beyaz, ham ipek gibiydi." [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

Bu beyit mâ-kabline ma'tûftur. Zira 'azârâ'ya ikrâmen ziyâfet çekmek için kendi rükûbuna mahsûs ve kıymetdâr en güzel devesini kesmiş ve levâzım-ı mihmânevâzîyi itmâm eylemiş olması üzerine bu duyûf-i[171] zâfiyeti'z-[172]züyûlün[173] böyle bir hizmet-i misâfirperverîye nasıl mukâbele ettiklerini izâh zımnında bu beyti îrâd etmiştir, yani bu muhadderât-ı nezâket gayât nâkasının tâze ve tarı olan ve âdeta işlenmemiş, bükülmemiş turre[174] şeklinde sarkan ham ipek gibi lahminin lezzetinden gâyetle memnûn ve hatta oburluk gösterircesine pişirilen kebaba meftûn olarak sabahtan akşama kadar midelerine atıştırmakla meşgûl bulundular. Vâkı'an bir insan ne kadar açgözlü olsa yine sabahtan akşama kadar 'ale't-teâli yemek yiyemeyeceği bedîhî ise de İmruülkays'ın "ظل" kelimesini irâdından istidlâlen ve lüğâten sabahtan akşama ta'âm ettiler sözüyle ta'bîr ve yemeklerin lezzetin-

---

170 ظلِ : fi'il-i mâzî, صار makamında kullanılır, bir adam sabahtan akşama kadar çalışıp durmayarak bir iş ile meşgûl olduğu vakit sûret-i hareketine dâir isti'mâl olunur.بات ve طفق başkadır. .بات geceyi bir şey ile geçirdi. طفق leylen ve nehâren bir işe muttasılen çalıştı demektir.
رمى : atmak. Vezninde, atılmak.
لحم : ma'lûm.
شحم : içyağı.
هداب : sarkan şeyler, püskül, saç saçak ve emsâli, yassı olmayan ve yaprağı bulunmayan ince ağaç dalları.
دمقس : ham ipek, işlenmemiş, yalnız tara şeklinde ibrişim.
فتل : bükmek, مفتل ; bükülmüş.

171 duyûf: dayf'ın cem'i, misâfirler.

172 dafv: vâfi, kâmil, vas, firâvân olmak. "ضفا الثوب ضفوا اذا سبغ"

173 [züyûl]: ekler, kuyruklar.

174 [turre]: kenar, kâkül, saçak.

den, misâfirlerin şetâretinden, mevki'in letâfetinden, mükâlemenin halâvetinden kinâyeten istiğrâk sûretiyle tasvîr ediyor. Bu ziyafet bittiği ve gitmek vakti geldiği cihetle misâfirler kendi hevdeclerine binip yerleşince bîçâre şâir, yayan kaldıktan başka bir de eşyâsı yere atılmış kalmış olduğunu gördüler. İmruülkays'ın hâtimâne ziyâfetinden sonra kendisini hâk-i mezellette[175] yalnız bırakmak ve eşyâsı yerde kalmak muvâfık-ı şîme-i[176] mürüvvet olmadığından birer parçasını hevdeclere taksîm ve tahsîs ve kendisini bâr-ı girân[177] ızdırâbdan tahlîs eylediler ise de şâirin vücûd-i 'aşk-ı âlûdi kâbil-i taksîm olmadığı ve zaten Uneyze'ye olan meftûniyeti onlarca ma'lûm bulunduğu hasebiyle ziyâfetine de mükâfâten onu da Uneyze'nin hevdecine tevdî'[178] ve teslîm eylediler. Beyt-i âtî buna delâlet eder.

11. Beyt

وَ يَوْمَ دَخَلْتُ الْخِدْرَ خِدْرَ عُنَيْزَةٍ

فَقَالَتْ لَكَ الْوَيْلاتُ اِنَّكَ مُرْجِلِي[179]

"Ben Uneyze'nin -sevgilimin- süvâr olduğu devesinin üzerindeki mahmiline dehâlet ettiğim gün dahi bana sâlih ve müsâ'id olan günlerden idi. O esnâda cânânım bana'itâb ile hitâb edip "veyl -efsûs- sana ki beni yayan bırakacaksın" dedi." [HM]

---

175 [mezellet]: düşkünlük, hakir ve sefillik.
176 [şîme]: huy, tabiat.
177 [bâr-ı girân]: ağır yük.
178 [tevdî'] : vedalaşma, bırakma.
179 يوم : gün.
دخول : girmek.
خدر : nâmahremlere görünmemek için nişanın mahalli-i tesettürü, çadır, perde, ota, settâre gibi, cem'i خدور ; afîf, pâkdâmen hâtunlara tazîmen muhaddarât ıtlak olunması mahrem dairede oturup ağyâra görünmemesinden nâşîdir. Kadınların mehâfe ve tahterevân gibi hevdecine dahi ıtlak olunur.
ويل : kelime-i tefcidir. Bir musibet hudûsunda îrâd olunur. Yazık, hayf derîğ, fakat kelimesi bunlardan daha kuvvetlidir. Ve kelime-i azâbdır. "ويل للمطففين" [Mutaffifîn 83/1].
ترجل : vezninde, hâtun, bazı evzâ'ında erkeğimsi olmak manâsındadır. Piyâde olmak, ipsiz, vasıtasız kuyuya inmek.

“Gene o gün ki (yaya kaldığım için ve Uneyze’den başka devesi boş kalan diğer bir kız da bulunmadığı için) mahfeye, Uneyze’nin mahfesine girmiştim. (Fakat, rahat durmadığım için): “Yazıklar olsun sana..Beni yaya yürümeye mecbur edeceksin..” demeye başladı.)” [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

Şâir evvelce zikrettiği Ümmü’l-Huveyris ve Ümmü’r-Rebâb’ın hıdrına girdiğinin iltibâs[180] ve iştibâhını[181] def‘ etmek için bu beytte dahi mahbûbesinin ismini tasrîh ediyor. Diyor ki: Zât-ı hıdr olan Uneyze’nin ârâmgâhına dâhil olduğumda “Allah cezânı, müstehakkını versin” makâmında bu hareket-i tecâvüzkârâneden dolayı fevka’l-‘âde izhâr-ı ızdırap ile “Sen huzûruma girmek için isti’zân etmeden, benden izin sâdır olmadan apansız, erkeklerin yanına girer gibi benim yanıma dühûle mücâseret almak beni erkek nazarıyla manzûr veyâhut bu hareket-i hürmet-i şikenâne[182] sevkiyle beni ipsiz, vâsıtasız bir kuyuya inmek tehlikesi derecesinde ihtiyâr-ı ihtâra mecbûr etmek ve göz göre bir belâ-yı muhakkaka uğratmak ve yâhud hevdecim içinde mahfûza ve masûne bir halde iken sahrâda ve ‘âlemin enzâr-ı istihfâf[183] ve istihkârı[184] altında bir töhmet ile maznûne[185] gibi piyâde olarak yürütmek ve bayağı meziyyet ve menziletimi âhâd-ı nisvâne indirmek senin gibi ‘âl-i cenâb bir zâta yaraşır mı? Bununlar beraber hevdecime dühûl eder isen iki kişiyi taşımaya muktedir olamayacağından devem yıkılıp yere düşecek olur ise ben yayan kalır ve muhakkar olurum, bu da insâf ve mürüvvet ve şîme-i hamiyyet ve mahabbet ve karâbete yakışır mı?” demektir. Fakat şâir bu vak‘ayı ve tekdîr-i vâkı‘ı es‘ad-ı eyyâm ve safâ ve sürûr bî-encâmından addediyor, zira böyle olmasa zikretmezdi.

---

180 [iltibâs]: birbiriyle karıştırılacak derecede benzer.
181 [iştibâh]: yanılgı, karıştırma, benzeme/benzetme.
182 [şiken]: kırma, kıran, kıvrım.
183 [istihfâf]: hafife alma, önemsememe.
184 [istihkar]: hor görme, aşağılama.
185 [maznûne]: zanlı, bilinmeyen, zannedilen.

12. Beyt

تَقُولُ-:وَقَدْ مَالَ الْغَبِيطُ بِنَامَعًا

عَقَرْتَ بَعيري يا امْرَءَ الْقَيْسِ فَانْزِلِ[186]

“Bindiğimiz mahfe-i ferâh-fezâ ikimizi birden bir canibe imâle etmiş bir halde iken mahbûbem bana ‘itâb ile “Ey İmruülkays! Devenin zahrini ceriha-dâr eyledin, zemine nüzûl et” dedi.” [HM]

“Mahfe, ikimizle beraber bir yana eğilmişti. (pek haklı olarak bana); “devemi yaraladın..İmruülkays! in..” diyordu.” [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

Bu beytin dahi müfâdına nazaran beyt-i evvelde gösterilen vücûh-i müte‘addideden ve mülâhazât-ı vârideden şâirin hevdece girdiği anlaşılıyor. Ve Uneyze’nin evvelki nutkunu itmâmen “Sen hevdecime girdiğin için hevdecim bir tarafa meyletti ve istikâmet ve müvâzenetini bozdu. Ma‘ahâza hevdecimi taşıyan devem bu sıklet-i tahammül-fersâya tâkat getiremeyeceğinden ve belki de dört ayağı birden ve yerden kesilmişçesine düçâr-ı fenâ olacağından Ey İmruülkays hevdecden inmekle bu kuyûd-ı tazyikiyeden beni vâreste[187] ve seni tekdîr etmekten dem-beste” demek istiyor.

Tedkîkât

Biz hikâyeyi vâkı‘ sûretiyle telakkî ve kabûl ettiğimizden ve revş-i[188] hâl dahi fikrimize kuvvet verdiğinden Uneyze’nin bu sözleri söylediğine kâ’il ve kâni‘ olmak üzere tedkîkata girişelim.

Uneyze kibâr-zâde ve ve ihtiyaç ve müzayakadan âzâde ve kavim ve kabilesi içinde mu‘azzeze ve muhtereme ve sâhibe-i cemâl[189] ü cimâl[190] bir

---

186 ميل : i‘tidalden bir tarafa sapıp eğilmek, inhinâ etmek.
غبيط : nisânın seferde nakl ve rükûbuna mahsus hevdec, mehâfe, tahtırevân ve emsâli gibi.
عقر : yarılmak, devenin dört ayağını kesmek. Âyet-i kerîme “فعقروا الناقة” [A‘râf 7/77].
187 [vâreste]: kurtulmuş, hür, uzak.
188 [reviş]: gidiş, yürüyüş, tavır, akış.
189 cemâl: bir adamın halk ve hulku güzel olmak.
190 cimâl: cemel’in cem‘i, erkek deve.

muhaddere-i mükerreme olduğunu müsellem idüğünden beyân eylediği özürler ve ettiği serzenişlerin bazıları hakîkaten makrûn olmaması lâzım gelir. Çünkü evvela Uneyze'nin bindiği hevdec gâyet geniş ve vâsi' olduğu ve bir iki kişinin istîâbına kâfî bulunduğu İmruülkays'ın binmesiyle tahakkuk ettiği gibi onu taşıyacak deve mutlaka bezl-i[191] kınâ'îsden[192] müntehab ve mücerreb bulunacağı ve ihtiyâten yanında birkaç deve dahi sevkedileceği cihetle Uneyze'nin gösterdiği mülâhazat ve ondan tevlîd ettiği muhâtarât, mutlaka İmruülkays'ın gözünü yıldırıp ve işi nazar-ı ehemmiyetle telakki ettirip, teklîfât ve temâyülât-ı vâkı'asından kurtulmak fikrine müstenid olacağı şüphesizdir. Bununla beraber nezdinde bulunan ziyafette mevcûd olan diğer muhterem refikâlarından vukû' bulan tensîb[193] ü teklîfleri üzerine şâir hevdece bindiğinden herhalde Uneyze'nin şu müdâfa'ası sûret-i zâhireye göre refîkalarına karşı bir nümâyiş-i[194] istiğnâ-efzâ kabîlinden ve belki de bir dereceye kadar şâirin aşıkâne şiddet-i tazyîkinden kurtulmak için ittihâz olunmuş letâifü'l-hîledendir.

13. Beyt

فَقُلْتُ لَهَا سيرِي و اَرْخي زِمامَهُ

ولا تُبْعِدِينِي مِنْ جَناكِ المعَلِّلِ[195]

"Sevgilim bana devesinden nüzûlümü emr etmesini müte'âkib ben de ona "ey ser-firâz-ı duhterân! Sen seyrinde devam ve zimâm-ı ba'îri irhâ

---

[191] bezel: bâzil'in cem'i, azı dişini henüz yarmış, genç ve tüvâna deve.
[192] kanâîis: kınâis'in cem'i, 'azîmü'l-heykel deve.
Şâhid
و ابن اللبون اذا ما لزفي قرن   لم يستطع صولة البزل القناعيس
[193] [tensîb]: uygun görme, onama, beğenme.
[194] [nümâyiş]: gösterme, gösteri, görünüm.
[195] سير : gezinmek, dolaşmak.
إرخاء : gevşetmek.
زمام : yular, cem'i ازمة .
ابعاد: uzaklaştırmak.
جني : عصا vezninde, devşirilen meyveye denir.
تعلل : bahçıvânın yekdiğerini müte'âkib ağaçtan meyve devşirmesi.

eyle de mükerreren saky ile neşv ü nemâ bulup lezzet-yâb olduğum tatlı meyvelerinden veyâhud âğûş-i şevk ve mahabbetimde gîsû-yi müşk-fâmını koklayıp bûse-çîn-i rûhsârın olmak sûretiyle nâil olduğum ni‘metlerinden beni dûr ve mehcûr etme!" dedim." [HM]

"Yürü, devenin yularını kendi haline bırak; beni de meyvelerini devşirme zevkinden alıkoyma!" demiştim ona.! [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Ey ravza-i hüsn ve onun nev-nihâli[196] ve dıraht-ı mezâyâ-yı hasenenin semere-i hoş-güvâr[197] ‘ali’l-‘âlî böyle devenin ‘adem-i tahammülünden ve yere yıkılıp bî-tâb ve tüvân kalabilmesi ihtimâlinden sarf-ı nazarla bu esassız endişelerden fâriğ ü seyr ve kat-‘i merâhilde dâim ve mevki-‘i sebât ve temkînde kâ’im ol ve şütür-cevher bâre irhâ-yı[198] inân[199] ve müştâkk-ı ezvâk olan bu muhibb-i sadâkat-i ittisâkın itâle[200] ettiği dest-i şevk ve garâma meyve-i taltîf ve tes‘îdi ihsân et, beni huzûr ve iltifâtından dûr[201] ve cânımı bî-huzûr ve hadîka-i cennet-ârâ-yi kurb ve karâbetin meyve-i halâvet-bahşâsı şifâh-ı iştiyâk ile devşirmek, ni‘met-i cihân-kıymetinin lezzetinden mehcûr ve rencûr[202] etme.

14. Beyt

فَمِثْلِكَ حُبْلَى قَدْ طَرَقْتُ و مُرْضِعٍ

فَأَلْهَيْتُهَا عَنْ ذِي تَمَائِمَ مُحْوِلِ[203]

---

[196] nevnihâl: taze fidan.
[197] [hoş-güvâr]: hazmı kolay, lezzetli.
[198] [irhâ]: gevşetme, sarkıtma, bırakma.i
[199] İnân: dizgin.
[200] [itâle]: uzatma.
[201] [dûr]: uzak.
[202] [rencûr]: zahmet çeken, hasta, rahatsız, incinmiş.
[203] مثل : şebîh, nazîr, mânend.
حبلى : gebe kadın.
طرق : gece bir yere varmak, misafir olmak.

“Ben mahbubeme ‘inân-ı matiyyeyi salıverip seyrinde devam etmesini niyâz ettikten sonra dedim ki “senin gibi zükûrdan i‘râz eden nice hublâ-i şîve-kâr ve irdâ‘-ı veled eyleyen nice bânû-yı şîr-dâra leylen gelip anı gerdenine boncuk kılâdesi ta‘lîk olunan tıfl-ı yek sâlinden veyâhud hem gebe ve hem murdı‘a olduğu halde nice hatuna geldim ki dehân-ı ma‘sûmuna vaz-‘ı pistân eylemesinden işğâl ettim.” [HM]

“Ben, senin gibi nice kız, gebe ve emzikli kadınlara (ki gebe ve emzikliler bu hallerinde erkek istemezlerken) geceleri gitmiş ve onları (güzelliğimle) bir yaşına basmış, nazar boncuklu, emzikteki çocuklarından alıkoymuşumdur.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâirin ma‘şûkasına olan cevâbında “مُرْضِعٍ” kelimesinin îrâdından iki ma‘nâ müstebân[204] oluyor. Biri ‘atf-ı mevsûl tarîkiyle “مُرْضِعٍ” kelimesi “حُبْلي” üzerine ma‘tûf olarak hem gebeliği hem emzirmekliği câmi‘a olan mer’e demek ma‘nâsına haml olunmaktır. İkincisi “vav” câmi‘a olmayıp başka başka iki kadının sıfâtını mübeyyen olmaktır. Fakat ikinci şık daha müracceh göründüğünden ona göre binâ-yı vukû‘ât edilecektir. Şâir diyor ki; ben öyle müferrik[205] ve ahlâk ve etvârınca[206] mûcib-i şüphe ve şek takımdan ve hele istiskâl[207] ve develere, insanlara bâ‘is-i kelâl[208] ve melâl[209] olacak sakîlü’r-rûh

طرقت اميمة والكواكب جنح   والليل يسحب بالحمي اذيالا
مرضع : emzikli kadın.
لهو : oyun oynamak, bulunduğu halden ferâgatle, bir şeye meftûn olmak, bir iş ile iştigâl eylemek.
تَائم: : تميمة’nin cem‘i, nazar boncuğu.
Şâhid
بلاد بها حل الشباب تمائمي   واول أرض مس جلدي ترابها
محول: bir yaşta çocuk vesâir hayvanât yavruları.

[204] [müstebân]: anlaşılan, açık.
[205] müferrik: kadınların menfûru ve gayr-i mahbûb olan erkek.
[206] [etvâr]: tavırlar, davranış ve metodlar.
[207] [istiskâl]: kötü davranma, hoş karşılamama.
[208] kelâl: yorgunluk, usanç.
[209] melâl: usanmak.

âdemlerdendeğilim. Bil'akis dil-âver hafîfü'r-rûh letâfet-güster bir insanım ki senin gibi muhadderât-ı hevdec-nişîn olmalarıyla beraber hem hâmile hem mürdi'a iki hüsnânın, yanlarına gece misâfiri olarak vardım ve ahlâk ve etvâr-ı nisâ iktizâsınca[210] şâyân-ı dikkat ve i'tinâ olan ahvâl-i husûsiyetlerini ferâmûş[211] ve irâe-i[212] vech-i beşûş[213] edecek sûrette kendilerini letâif iş'âr[214] ve ihbârımla meftûn ve medhûş[215] ve beni mahallerinden dürüştâne çıkarmak şöyle dursun fart-ı memnûniyetle hâmûş[216] eyledim. Onlara atfettiğim ahvâl-i husûsiye, ciddî ve hakikîdir. Zira birisi "gebe" ve diğeri bir yaşında, henüz nazar boncuğu başında yavrusunun muhabbetine mükibbe[217] olduğundan öyle muâşaka-i ricâl muhâdese-i hasb-i hâl ile itâle-i makâl etmeğe bî-mecâl iken yine dediğim gibi bana iltifât gösterdiler. Hâlbûki Ey Uneyze! Sen ahvâl-i hâile-i mesrûdeden âzâde olduğun ve enzâr-ı işve ve nâzınla sâhire dürre-i nâsüfte[218] bir bâkire bulunduğun için benim gibi arîkü'l-asl ve'n-neseb olan zevce ihtiyâcın ve lüzûm-ı teveccühün bedihîdir.

15. Beyt

اِذاَ ما بَكي مِنْ خَلْفِها انْصَرَفَتْ لَهُ

بِشِقٍّ وتَحْتي شِقُّها لَمْ يُحَوَّلِ[219]

---

[210] [iktizâ]: gerekme, gerektirme, istek, uygun olma.
[211] ferâmûş: Fârisî nisyân.
[212] [irâe]: gösterme, gösterim.
[213] beşûş: güleryüzlü adam.
[214] [iş'âr]: bildirme, haber verme.
[215] [medhûş]: dehşete kapılmış, şaşkın.
[216] [hâmûş]: suskun, dilsiz, sönük.
[217] mükibbe: ikbâb mastarından, yüzüstü kapanıp düşen kadın.
[218] nâsüfte: delinmemiş, hey'et-i asliyesiyle kalmış şeye denir.
[219] بكاء : ağlamak.
خلف : arka ciheti.
انصراف : geri dönmek.
شق : iki yarılmış nesnenin bir parçası.
تحول : bir yerden âhir bir yere intikâl etmek.

"O emzikli kadın, çocuğu arkasında ağladıkça, vücudunun bir yarısı benim altımda dönememiş halde iken, diğer yarısıyla dönüp onu emziriyordu." [ŞY][220]

Mahsûl-i Beyt

Bu beyt, mâ-sebakına müteferri' ve tıfl-i şîrhârının[221] hırslanmasıyla, vâlidesinin ona ve şâire karşı gösterdiği mu'âmele-i nevâzşikârının hikâyesine masrûftur. Zira bu beyti terdîf[222] etmeseydi, bunların sûret-i hareketleri meçhûl kalır ve şâiri red ve tard ettikleri zihne mütebâdir[223] olur idi. Bu endişeyi izâle etmek için bu beytin ta'kîbinde kendini mecbûr gördü.

Halvethânesine dâhil olduğu rabbetü'l-hicâlin[224] nezdinde bulunan filze-i[225] kebidi[226] olan veledi yabancı bir âdemin bağteten yanlarına girdiğini görünce veyâhut süt emmek ihtiyacında bulununca bi't-tab' ağlayıp sızlanmaya başladığından şefkat-i mâderârne ile ona iltifât ve muhabbet-i 'âşıkâne ile bana irâe-i rûy-i kabul-i nevâziş-i âyât ederek kendi vücudunu ikimizin arasında taksîm ve çocuğa döndüğü vakit beni dahi bir tarafının temâyülüyle mazhar-ı i'zâz ve tekrîm eyledi demek istiyor. Ma'nâ-yı sânîde bir i'tirâz yolu açıldığından hem i'tirâzı hem cevâbını beyân edelim.

İ'tirâz

Yalnız zî-veled olan hâtundan bahsedip gebe bulunan hâtundan söz açmamasına bakılır ise hublâdan red mürdı'adan kabul ve va'âd ma'nâsı çıkıyor. Şu halde Uneyze'yi teşvîken ikisinin kabûlünü nasıl ona soruyor. Bu ise bâlâda gösterilen temhîdâta mübâyin[227] düşüyor.

---

[220] Hersekli'de bu beyit yer almamaktadır.
[221] [şirhâr]: süt çocuğu.
[222] [terdîf]: arkası sıra yürütme, sözü arka arkaya söyleme.
[223] [mütebâdir]: hatıra gelen, öne geçen.
[224] rabbetü'l-hicâl : hacele: zifâfhâne için tertîb olunan çadıra deniyor. Araplar, cevânib-i erbaası ilikli mestur kubbe şeklinde çadır ittihâz ederler. ve siyah ve sütûr ile içini bi't-tezyîn, orada zifâf icrâ ederler.
[225] filze-i kebed : ciğerpâre.
[226] kebed: ciğer.
[227] [mübâyin]: zıt, karşıt, başka, tutarsız.

Cevâb

Vâkı'an sûret-i zâhirede bu ma'nâ hâtıra gelir ise de evvelâ gebe olan kadın çocuklu gibi o derece şiddet-i inhimâk ile meşgûl olamayacağından ve çocuğun hem yabancıyı görmekten hem de süt istemekten dolayı hâsıl olan feryâd ve figânıyla ve bu velvele ve sızıltı hârice inikâs ederek bu ziyâret fevka'l-'âdeden ağyâr-ı rükebânın âgâh[228] olabilmesi ihtimâlât ve tasavvurâtının tazyikiyle mürdi'a gebeden daha telâşlı ve ızdıraplı olmak lâzım gelen hâtunun böyle sessizce ve taltiflice şâiri kabul etmesi ötekine nisbetle daha şâyân-ı dikkat idüğünden takdîmü'l-ehemm 'ale'l-mühimm kâidesine tevfîkan yalnız bunun hâlini zikr ve ta'rîf eyledi.

16. Beyt

وَيَوْمًا عَلَى ظَهْرِ الْكَثِيبِ تَعَذَّرَتْ

عَلَيَّ وَآلَتْ حَلْفَةً لَمْ تَحَلَّلِ[229]

"Mahbûbem Uneyze veyâhud geceleri görüştüğüm o hublâ bir gün kum yığınının zahrinde bana mu'âmele-i dürüştî ve izhâr-ı rûy-i bî-aştî edip "inşallah seninle müfârakat ederim" diyerek yemîn eyledi." [HM]

"Birgün (sevgilim Fâtıma-Uneyze) yüksecik bir kum tepesi üzerinde bana her türlü özürler bildirdi ve benimle ilgisini keseceğini yeminlerle söylediyse de bunların hepsi boşa çıktı." [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

---

[228] [âgâh]: haberdar, bilen, vâkıf.

[229] ظهر : arka sırt, fâide; her sırt ma'nâsında olan ظهر kelimesi zâ ile yazılır, yalnız cebelin zahrı dâd ile tefrik ve tahrîr olunur.
كثيب : kum yığınından mütehassıl tepe, 'den me'hûzdur ki cem' ve toplamak ma'nâsınadır, cem'i أكثب ve كثب .
تعذر : bir işten gerinmek, bir iş 'adîmü'l-imkân olmak, sa'b ve düşvâr bir hâle gelmek.
ايلاء : yemin etmek.
حلفة : kasem, yemin etmek.
تحلل : yeminde, kasemde istisnâ etmek.

Şâir, mahbûbesinin temâyülâtını tezyîd etmek maksadıyla evvelki iki beyitte görüştüğünü hikâye ettiği iki hâtunun hüsn-i kabûllerinin Uneyzece pek de te'sirâtını göremedikten başka ʻadem-i kabûlüne dâir olan muʻâmele-i ʻunfkârâneyi[230] terdîfen "Bir gün beraberce tepe başında bulunduğumuz sırada mazhar-ı nevâziş olmak ümîdiyle kendisine ʻarzolunan isirhâmâtımı redden ve şu vâkıʻa-i dest-i dirâzîden[231] zecren[232] Uneyze'nin "Ey! Artık bu mütecâvizâne hârekâtın ardı arası ve ebleh-firîbâne hikâyâtın pîş ü pesi kesilmiyor, istisnâ ve kefâre kabûl etmeyecek sûrette Cenâb-ı Allah'a kasem ederim ki hiçbir vakit ben sana râm, sen de benden nâil-i merâm olmayacağız, bundan böyle şu teşvîkât-ı merdûdeden rûgerdan ve de'b-i ʻismet ve ʻiffete lâyık bir sâhib-i vicdan ol." dediğini beyân eyledi.

17. Beyt

اَ فاطِمَ مهلاً بعْضَ هذا التَّدَلُّلِ

وَاِنْ كُنْتِ قدْ اَزْمَعْتِ صَرْمي فَاَجْمِلي[233]

"Sevgilimin firâkı ihbâr eden o yemini üzerine bende ona "Ey Fâtıma! Sen bu gibi nâz şiveleri bırak! Her ne kadar benimle müfârakata samimi azmetmiş isen de bu hususta acele ve ifrât etmeyerek te'ennî eyle." dedim." [HM]

"Ey Fâtım! …Biraz bu nazı bırak…yok eğer ayrılmaya karar verdinse hiç olmazsa iyi muâmele eyle (güzellikle ayrıl)." [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

---

[230] unf: sertlik, rıfk ve mülâyemetin zıddı.
[231] [dirâzî]: uzun.
[232] [zecren]: zorla, yasaklayarak.
[233] فاطم : Unezye'nin asıl ismi.
مهل : bir husûsta ʻacele ve teşdîd etmeyip rıfk ü te'ennî ile meydân vermek.
تدلل : nazlanmak, şîve ve edâ göstermek.
اِزماغ : samimi azîm ve mübâşeret ve vechen mine'l-vücûh rücûʻ etmeyip istediğini infâzda müsaraʻat göstermek.
صرم : ilişik bırakmaksızın kesip ayırmak, ihtilâttan menʻ eylemek.
إجمال : güzel iş işlemek, ihsân gibi.

Uneyze, nâm-ı diğer Fâtıma’nın her ne kadar afîfâne fakat gâyet dilşikenâne[234] irâe eylediği tavr-ı tekdîr ve ta’zîrden şâir mütenebbih ve münzecir olmayıp yine mütezellilâne ve merhamet âverâne bir vâdide ve kendisiyle hitâb eylemeyerek ta‘zîmen ismini bi’t-tasrîh şefkat ve ra’fetini celbedecek yolda, Ey bâdire-i[235] dil-âşûb[236] ve nâdire-i melâhat-ı şü’bûb[237] bu fezâ-yı vasî‘, bana dar teng ve sana gösterdiğim müsterhimâne ve ‘âşıkâne hâl ve hareket mûcib-i âr ve neng olacak derece acele ve sür‘ati ihtiyâr ve bu üftâde-i sadâkat ‘âdeyi meslûbü’l-karâr ve mecbûrü’l-firâr etme ve tâkat-ı ber-endâzâne işve ve nâz ve edâ-yı dilsûz ile esb-i âşık ve muhibbini feyfâ-yı[238] adem-i ıstıbârda pür tek ve tâz eyleme, eğer hakîkatan dest-i tazarru‘umu[239] dâmen-i[240] lütfundan çektirecek kadar bir mücâzâta dûçâr edecek isen bari bu mücâzâtın hafîf tarafını iltizâm ve hatta mücâmele-i[241] kârâne bir vazı‘da kalbimden def-‘i gumûm ve âlâm etmek senin şân-ı ‘uluvviyetine şâyân-ı hasâisdendir.

18. Beyt

أَغَرَّكِ مِنِ ي أَنَّ حُبَّكِ قَاتِلِي

وَأَنَّكِ مَهْمَا تَأْمُرِي الْقَلْبَ يَفْعَلِ[242]

“ Cânâ! Seni sevmekliğim beni bî-şu‘ûr ve lezâiz-i hayâttan mahrum ederek katilim olmak ve kalbimin sana olan inkiyâdı hasebiyle ona emrettiğin şeyi bilâ-te’hîr infâz kaydında bulunmak seni mağrur etti.” [HM]

---

234 [dilşikân]: gönül kırıcı, kalp kıran.
235 bâdire: nâdire vezninde gadab halinde hiddetinden nâşî bir kimseden sabk sudûr eden hatâ ve hefve.
236 [âşûb]: kargaşa, fitne, izdihâm.
237 şü’bûb: nâzırın nazrına, manzûrun hüsn ve cemâlinden ibtidâ zâhir olan esere deniyor ki tal’at dahi ta‘bîr olunur.
238 feyfâ: düz ve müstevâ, susuz sahrâ.
239 [tazarru‘]: yalvarma, tevâzu‘ gösterme.
240 [dâmen]: etek, yamaç, dağ eteği, çevre.
241 mücâmil: bir adam ile güzel ülfet ve mü‘âşeret etmek.
242 غرور : asılsız ve bâtıl bir şeyin etmâıyla firîfte, müncezib, meftûn olmak. أغر ’nın lafzındaki hemze-i istifhâm, ikrâri içindir.

"Henüz toy olduğumdan, senin sevginin beni öldürecek kadar üzerimde hâkim olduğunu ve gönlüme ne emredersen, gönlümün onu yapacağını sanıyor (aldanıyorsun)." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir evvelki beytinde bâdiye-i şevk-âverîde sevk eylediği matıyye-i[243] tazarru'âtının dizginini diğer tarafa imâle ve dümû-'ı hudû'[244] ve huşû'unu[245] mecrâ-yı isti'tâfa[246] isâle[247] ederek diyor ki acaba senin muhabbetin beni kâtil ve her ne emr ve nehy eder isen kalb itâ'at-i evbim[248] muhtâr ve fâ'il olacağına mağrûr ve şu musibet-i müfârakatte kendini ma'zûr mu görüyorsun, hayf-sad-hezâr[249] hayf "mâ cezâ men yuhibbu illâ yuhibbu" mukâbele-i bi'l-misline 'adem-i tenezzül ve şu sûret-i mü'limede tedellül[250] bence telâfisi gayr-i kâbil bir sadme-i tezellüldür.

19. Beyt

وَإِنْ تكُ قَدْ سَاءَتْكِ مِنِ ي خَلِيقَةٌ

فَسُلي ثِيَابِي عَنْ ثِيَابِكِ تَنْسُلِ[251]

---

[243] [matıyye]: binek hayvanı.
[244] hudû': serfürûluk gösterip münkad ve mutî' olmak.
[245] huşû': خضوع 'un müradifidir.
[246] [isti'tâf]: yardım isteme.
[247] isâle: akıtmak.
[248] evb: rücû', geri dönmek.
[249] [sad-hezâr]: yüz bin, çok fazla.
[250] [tedellül]: cilve, işve, şımartma.
[251] إسائة : bir şeyi fenâ ve fâsid, kemlik etmek.
خليقة : insanın tabi'atı, huyu, sirişti.
Beyit
و مهما تكن عند امرئ من خليقة
وان خالها تخفي علي الناس تعلم
سل : birşeyi rıfk ve suhûletle mevzû' olduğu diğer nesneden çekip çıkarmak, sıyırmak, kurtarmak, kılı yağdan çekmek gibi.
تنسل : تسول 'den fi'l-i müzâri', hayvanın kuşun yükü, tüyü, kılı düşmek.

"Eğer benim ahlâkımdan biri sana fenâ görünmüş ise sen kalbimi yüreğinden çıkarıp bana iʻâde et ki senden ayrılayım. Zira senden ayrılmakta ʻinân-ı ihtiyârım elimde değildir." [HM]

"Eğer sen, bende hoşuna gitmeyen bir huy gördünse kalbimi kendi kalbinden çıkar at ki rahat edesin." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Ey muhâtaba-i cân-fezâ, rûh-pîra! Eğer evvelki beyitte telmîh[252] ettiğim gurûra kapılıp ve dûçâr olduğum keder-i ʻazîme nazar-ı rikkat ʻatfetmeyip hakîkaten hadîka-i[253] enîka-i[254] iltifâtından cüdâ[255] ve enzâr-ı hayât-nisâr lütfundan bî-cüdâ edecek fiʻl ve hareketim varsa yekvücûd bulunurcasına ikimizin de büründüğümüz siyâb-ı ittihâd ve ittifâkdan kendi vücûd-i nâdirü'l-mevcûdunu tecrîd ve bu melâbise ile sîne-küşâ bâdiye-peymâ, birehnepâ[256] olan bu muhibb-i sâdıkı'l-fiʻli feyâfi[257]-i hicrâna kadar tard ve tebʻîd et ki, sen benim ısrârımdan, ben de senin ızrârından kurtulalım, zira eğer bu muʻâmele-i dürüştîde[258] bulunur yani benden kat-ʻı ʻalâka etmekte devam edecek olur isen, bir insan muhtaç olduğu elbisesinden soyunup kurtulduğu gibi ben de bi'l-mecbûriye senden insilâh[259] ve infikâk[260] ederim, artık illâllah.

20. Beyt

و ما ذرَفَتْ عَيْناكَ اِلاَّ لِتَضْرِبي

بِسَهْمَيْكِ فِي أَعْشَارِ قَلْبٍ مُقَتَّلِ[261]

---

[252] [telmih]: işâret, bilinen bir olaya veya söze işaret etmek.
[253] hadîka: sulu, ağaçlı bahçe, cemʻi.
[254] enîk: hüsn ve letâfetinden temâşa edenleri taʻaccübe bâʻis olan şey.
[255] cüdâ: ʻatıyye, ihsân, bahşîş.
[256] [birehne]. çıplak, açıkça.
[257] [feyâfî]: çöller, sahrâlar.
[258] [dürüşt]: sert, katı, kaba, haşin, hoyratça.
[259] [insilâh]: derisi yüzülme, soyulma, sıyrılma.
[260] [infikâk]: ayrılma, bırakılma, ayrılık, çözülme.
[261] ذرف : pey-a-pey gözyaşı akmak.

“Senin gözlerinin yaş dökmesi ancak pâre pâre ve zelil ve hazîn olan yüreğime hıdnın gamzenle urmak içindir. Veyâhud senin dîdelerin kalbime mâlik olmakla sihâm-ı müyesser ve cüzûrdan rakîb ve muʻallâ denilen okların hisselerini ele geçirmek için sirişk-nisâr oluyor.” [HM]

“Gözlerin zaten yaralı olan gönlüme iki okunla (iki gözdeki kirpiklerinle) vurmak için yaşarıyor.” [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

Ey bessâme-i[262] zî-delâl[263] ve meftûr[264] olduğun hüsn ü ân[265] ile her zaman ve ân[266] ʻâlemi hayrân eden bâriʻatü'l-cemâl inci silsilesinden daha muntazam ve mânend-i ʻıkd[267] munazzam cereyânına yol verdiğin sirişk-i[268] esef mutlakan bana müstelzem-i helâk ve telef olacaktır. Zira katarât-ı demʻin her bir dânesi menba-ʻı tedeffüku[269] olan gözlerin silâh çeker endûzi bulunan kirpiklerin sihâmına birer nasl[270] hayât-ı fasl “vav” mevte bir vasıldır. Ânın için ihsânen, imtinânen hâlet-i nezʻa gelmiş ve en doğrusu ölmüş olan bu kalbi acıyarak, hem ağlamaktan keff[271] hem de gâyet kıymetli bu derârî-i sirişki munkatıʻu'l-vekf[272] et.

ضرب : vurmak, atmak.
سهم : ok, cemʻi سهام .
اعشار : bir şey kırılıp on parça olmak.
مقتل : imâte olunmuş, öldürülmüş, ahvâl-i dünyâyı tecrübe etmiş az müeddeye derler.
262 bessâme: âheste ve nazikâne gülücü.
263 [delâl]: naz, gamze.
264 [meftûr]: yaratılmış, tabiî.
265 ân: hüsn ve cemâl.
266ân: vakit, hîn, zaman.
267 Ikd: gerdanlık, kılâde.
268 [sirişk]: göz yaşı, kıvılcım.
269 tedeffuk: su kendi kendine dökülmek.
270 nasl: ok, mızrak temrini, yani teymûrî.
271 kef: fâriğ olmak ve vaz geçmek.
272 vekf: bir nesne damlayıp akmak, كفت العين “gözyaşı döktü” demektir.

21. Beyt

وبيْضَة خِدْرٍ لا يُرامُ خِباء ها

تَمَتَّعْتُ مِنْ لَهْوٍ بِها غَيْرَ مُعْجِلٍ[273]

"Ben kuşun kanadı altında hıfz eylediği yumurta gibi vesah ve iftizâzından berî' ve levni sâfî ve ikametgâhından taşraya çıkmamakta olan nice mahbubelerle müte'enniyâne mülâtafa ve mülâ'ba ettim." [HM]

"Üç direkli büyük çadırına girebilmek kimsenin aklından geçmemiş olan nice yumurtaları muhafaza altında bulunan kadınlar vardır ki hiç telaşsız onlardan istifade etmişimdir." [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

Şâir yukarıdaki beyitte ettiği sûz ü güdâz, yalnız Uneyze'ye mahsus bir imtiyâzdır. Kendisi mahbûbü'n-nisâ ve onlardan emel-resâ[274] bulunduğunu göstermek ve en doğrusu döktüğü âb-ı rûyun, yüzünde gösterdiği şiddet-i harâretini teskîn etmek için müftehirâne ve hamâsetkârâne[275] yolda bu beyti ta'kîben îrâd eylemiştir. Diyor ki benim Uneyze'ye böyle tezarru' ve tevessül ettiğime bakmayınız. Zira, ben onun gibi hem mertebece hâiz-i derece-i 'ulyâ, hem de murdı' ve hublâ iki mahbûbe-i dilârânın yanlarına gittikten başka bir de 'iffet ve 'ismet yuvasında mahfûz ve 'uyûn-i tarassud[276] ve teyakkuz ile mahfûz bulunan bir "beyda-i hıdr"ın hacilgâh ihticâbında[277] dahi kendisiyle zânû zen-i[278] üns ve tarb[279] u âmâl ve makâsıd-ı muhabbet-

---

[273] بيضة الدر : çadır ve sitâr altında bulunan muhaddere.
روم : talep, merâm, kasd.
خبا : deve, koyun, keçi tüy ve yününden nesc olunmuş kumaştan yapılan çadır.
تمتع : fâidelenmek.
لهو : bir hâtun ile meşgûl olmak.
معجل : 'acele ve sür'at ile hareket eden adam.

[274] [resâ]: ulaşan, olgun, gür, bilgili, lâyık.

[275] hamâse: şecâ'at, salâbet, bahadırlık.

[276] [tarassud]: bekleme, gözleme, koruyuculuk.

[277] [ihticâb]: örtünme, perde arkasına girme.

[278] [zânûzen]: diz çöken, diz çökmüş.

kârânemde hâiz-i zafer ve talep olmuş ve bu meclis-i rûh-i mû'nisde izhâr-ı havf ve helecân ve tevârık-ı[280] hadesân-ı dehrden ve telâş ve sür'at-ı infikâk-dan masûn bir halde bulunmuş idim, artık öyle muhabbetin meydân-ı muhârebesinden münhezimen ric'at eder miyim? Kat'a.

22. Beyit

تَجَاوَزْتُ أَحْرَاسًا إِلَيْهَا وَمَعْشَرًا

عَلَيَّ حِرَاصًا لَوْ يُسِرُّونَ مَقْتَلِي[281]

"Ben cânânımın ziyâretinde bir hayli korkular ile hıfz ve hirâsetine me'mûr bir nice kimseleri tecâvüz eyledim ki onlar beni hafiyyen öldür-meğe muktedir olaydılar kanıma harîs olurlar idi." [HM]

"Ki ben; onların yanlarına varıncaya kadar, gözcüler ellerinden gelse gizlice beni öldürmeye can atan kimseler arasından geçtim." [ŞY]

Uneyze'nin şu 'azametine, kendisinin tezellülüne mukâbil meydân okumak için ondan ferâgatla diğer bir "beyda-i hıdr"ın yanına sûret-i duhûlüyle iktihâm[282] eylediği mehâlikin[283] derecât-ı müdhişesini ta'rîf edi-yor, şöyle ki; bu mahbûbe-i memnû'ati'l-visâl her hâline nigehbân ve müte-rassıd bulunan bunca sanâdîd[284] ve ricâlin nisâl-i[285] serî'ati'l-ittisâli katlime

---

279 [tarb]: sevinç, neşe.

280 tavârık: hâdisât, târika'nın cem'i.

281 تجاوز : bir adamın günah ve zenb ve günahıyla mu'âhede olunmayıp cürmünden iğmâz ile 'afv ve müsâmaha etmek. ''تجاوز الله عن سيأته' gibi bir de mahdûd bir şeye bir mahalle geçip tehattî eylemek, memnu bir nesneye girişmek manâsına gelir.
أحراس : حارس'in cem'i, bekçi, hâfız, nükhebân, "حرسه الله تعالي" gibi.
معشر جماعت : cemâ'at, ehl ü ıyâl, müttehidü'ş-şân ve'l-hâl olan kabile.
حراص : حريص'ın cem'i, hırs, rağbet, mezmûme ve cehle ve lüzumundan ziyâde şiddetle talep ve arzu etmek.
اشرار : izhâr eylemek.
مقتل : ihlâk, itlâf.

282 [iktihâm]: bir kimsenin önüne ardına bakmayıp ve gözetmeyip bir işe saldırmak, mütehevvir dilâverlerin bî-pervâ cenge girdikleri gibi.

283 [mehâlik]: tehlikeli yerler, tehlikeli işler.

284 sanâdîd: sandîd'in cem'i. Bahâdır, şân ve şeref sâhibi.

kadar aleyhimde hâzırü’l-isti‘mâl olduğu halde ben böyle sa‘bü’l-husûl hâli göze kestirerek ve hiçbir şeyden havf etmeyerek oraya girmeye mütecâviz ve sevdiğimin huzûrunda iltifât ve nevâzişe nâil ve fâiz oldum, benden başka böyle cân-sitan bir şebeke-i kâtileti’l-insâna girecek cesûr âdem bulmak hâric-i derece-i imkân ve mekândır.

23. Beyit

إِذَا مَا الثُّرَيَّا فِي السَّمَاءِ تَعَرَّضَتْ

تَعَرُّضَ أَثْنَاءِ الْوِشَاحِ الْمُفَصَّلِ[286]

“Murassa‘ ve musanna‘ gerdanlığın parıltısı gibi necm-i Süreyyânın târim-i mînâ-fâm-ı semâda şa‘şa‘a-endâz-ı ihtizâz olduğu bir zamanda ben mahbubemin ziyaretine gittim.” [HM]

“Bu geçtiğimiz zaman, Ülker (top yıldız), tam göğün ortasında idi: Üzeri boncuk ve her türlü kıymetli taşlarla süslenmiş kuşak, kadının tam ortasından (belinde) bulunduğu gibi.” [ŞY]

Bu beyitte zamân-ı mülâkâtı ta‘rîf ediyor, yani beyda-i hıdrın sâkin olduğu çadıra girdiği vakit süreyyânın vasat-ı semâya gelip de o manzara-i bedî‘ayı nasıl gözleri kamaştırıyor ise ben de öyle bir halde maksadıma parlak sûrette şurû‘ eyledim.

---

285 nisâl: nasl’ın cem‘i. Ok, mızrak temrini ve kılıç ve bıçak namlusu.

286 ثريا: birkaç necmin hey’et-i mecmû‘ası, Fârisîsi pervîn, Türkçe Ülker.
سما : gök ve herşeyin tavan ve sakfi.
تعرض : bir nesneye tesaddi kasdetmek ve sağ ve sol eğri büğrü yürümek.
اثناء : mâ-beyn, aralar.
وشاح : kadınların tezyînâtındandır, iki nev‘dir, birincisi inci, elmas, zümrüd, akîk ve emsâli zî-kıymet ehcârdan ikişer dânesinin arasına bir nev‘ ve renk mücevher takıları tevsîd eyleyerek yani ortaya konularak iki diziden mamûl ve biri birinden kısa gerdanlık; ikincisi, yine cevâpir-i kıymetdâr dört parmak arzında bir meşîn üzerinde kondurulup ba‘de’t-tersî‘ hamâilî olarak boyuna takılır, bu ziynet ince belli mûmiyân vasfıyla vasfolunan hâtuna kinâyeten “غرثي الوشاح” derler. Cem‘i وشح ve أوشحة ve وشائح .
فصل: vişâhın sıfatıdır, yani tezyin ve tersî olunmuş ve fâsılalı yayılmış demektir.

24. Beyt

فَجِءْتُ و قَدْ نَضَّتْ لِنَوْمٍ ثِيابَها

لَدي السِّتْرِ اِلاَّ لِبْسَةَ الْمُتَفَضِّلِ[287]

“Ma‘şûkam uyumak arzusunu ehl-i beytine irâe için (libsetü’l-mütefaddal) nâm geceliğin futasından mâ-‘ada cümle siyâbını çıkarıp hücresinin perdesini zahrında vüruduma muntazır olduğu halde huzûruna çıktım.” [HM]

“O sevgiliye gece gittim. O da uyumak üzere olduğunu zannetsinler diye, üstünde hafif bir gömlek bırakmış (o halde beni beklemekte bulunmuştu).” [ŞY]

Evvelki beyitlerde serdedildiği muhâtarât[288] ve beliyyâtı[289] müte‘âkib dildâdesinin nezd-i şevk vefdine girdiği vakit gördüğü hali ve görüştüğü gazâli tasvîr ve hâricdeki mu‘dilâta[290] karşı dâhildeki letâfet ve meserrâtı eşi‘a-i[291] neyl-i emel ile tenvîr ediyor ve manzara-i dil-küşâya öyle girişiyor, yanına girdiğim vakit gunûde[292]-i pester[293]-hâb[294] olmak ve izâle-i it‘âb[295] etmek için gündüzlük elbise-i fâhiresinden tecerrüd ile gecelik sâde elbisesini lâbis ve yatağının cibinliği kenârında câlis olduğu halde gördüm diyor. Ama şakk-ı şefe[296] etmeğe ve şu hareket-i perde şikâfından özür dilemeye

287 نضو : arkadan libâsı sıyırıp çıplak bırakmak.
ستر : perde, sitâr.
لبسة : libâs giymek hâletinden bir hâlet.
فضل : nisvân takımının hânede olduğu ve misafir bulunmadığı vakit giydikleri ziynetsiz sâde, gündelik libâs, iş urbası, bir tek gömlek.
288 [muhâtarat]: tehlikeler, korku ve zararlar.
289 [beliyyât]: belâlar.
290 mu‘addalât: şedâid, nevâib, müşkilât.
291 [eşi‘a]: ışıklar, hüzmeler.
292 [gunûde]: uyuyan.
293 [pester]: daha geride, en aşağı, en alçak.
294 [hâb]: uyku, rüya, gaflet.
295 tab‘: meşakkat, yorulmak.
296 [şakk-ı şefe]: konuşma, ağız açma.

vakit bulamamış yâhud buldurulamamış olmalı ki, kendisinin hâlen ve kâlen bir şey yaptığını beyân etmeksizin mahbûbesinin mukâbele-i şiddet ve hiddetkârânesinin zikrine âtîdeki beyitte başlıyor.

25. Beyit

فَقَالَتْ :يَمِينَ ا للِّ مَا لَكَ حِيلَةٌ

وَمَا إِنْ أَرَى عَنْكَ الْغَوَايَةَ تَنْجَلِي[297]

“Ol dildâr-ı işve-kârımın sırran perde-i nâzına ferce-yâb duhul olduğum zaman bana hitâb-ı ‘itâb-âmizi tevcih ile Cenâb-ı Allah’a kasem edip dedi ki “benim için seni def‘ edecek bir çâre bulunamadığı gibi senin mübtelâ olduğun aşk ve hevâ dahi senden zâil olacağını zannetmem.”” [HM]

“(Beni görünce); “vallahi” dedi. “Senin elinde kurtuluş yok, senin azgınlığın geçecek azgınlıklardan değil…!” [ŞY]

Evvelki beyitte dediği gibi mahbûbe-i bî-misâl halvethâne-i vahdetinde soyunmuş, yatağının yanına yaklaşmış, hâlet-i nevme tehyie[298] etmiş iken şâir gafleten yanına girince vukû‘ât-ı gayr-ı muntazara ve belki çadırının hâricinde müterassıd ve müterakkıb olan bekçilerin bu işten haber alabilmeleri ihtimâl-i kavîsinden dolayı tecâvüzât-ı mazarradan ‘addeylediği şu cür’et-i ihtirâm “şikenâne” cânını sıkarak bu beyitteki mukâbeleyi mahbûbesinin lisânından naklediyor, Vâkı‘an bu itirâf-ı kalb-şikâf[299] ise de selâmet-i sard ve fikir ile me’lûf[300] olanlara leh ve aleyhinde hakîkat hâli beyân etmek

---

[297] يمين : Allah’a halef olunmaksızın kasemdir. “işte sana yemin” gibi.
حيلة : sebep, vesîle, çâre.
Şâhid
مالنا حيلة سوي حيلة ال   موثق اما توسل اودعاء
غواية : dalâl, azgınlık, gümrâhlık.
إنجلاء : inkişâf, açılıp revşen ve ‘ıyân olmak.
[298] [tehyie]: hazırlık yapma.
[299] şikâf; Fârisî yarık, şakk.
[300] [me’lûf]: alışılmış, huy edinmiş.

vazîfe-i sıdk-ı perverîden ʻaddederler, mahbûbesinin tekdîr-âmîz, heyecân-hayz sözü budur.

"Seni yemin ile te'mîn ederim ki ettiğin şu cür'et-i tâkat, söz ve mukâvemet-endûze[301] karşı sebep ve çâre aramak emr-i müstahîl ve mütehallik olduğun etvâr-ı nâ-bekâr[302] ve dalâl, helâk-i medârdan seni ayırmak veyâhud kendince ayrılmak ümidini bulmak imkânsızlığı işte hâl-i hâzırın delilidir. Herkes firâş-ı istirâhatine gireceği ve hatta girdiği bir zamânda sâika-i belâ gibi başımda patlamak perde-i ʻismeti yırtarcasına gecelik elbise ile perişan bir halde beni görmeye kalkışmak, doğrusu ya çekilir belâlardan değildir. Mahbûbesinin ufak, fakat müdhiş bu nutkuna mukâbil İmruül-kays'ın nutku tutulmuş olmalı ki nasıl cevap vermiş, ne yapmış, çadırın orta direği gibi derûn-i hıdırda dikili durmuş, yâhud Uneyze'nin bu gadabını nasıl def' etmiş, ne vecihle iskât ve kendi hakkında müahheran celb-i rızâ ve iltifât eylemiş olduğuna dair bahis yok ise de koca şâir talâkat-i[303] lisân ve belâgat-i bâriʻatü'l-beyân sâyesinde hiddetle coşmuş olan mahbûbe-i fâtinesini[304] irzâ[305] ve "mezâ mâ mezâ"[306] kâidesine ittibâa iʻtinâ etmiş olduğunu beyt-i âtî meydân-ı ʻalâniyete koymuştur.

26. Beyit

خَرَجْتُ بِهَا أَمْشِي تَجُرُّ وَرَاءَنَا

عَلَى أَثَرَيْنَا ذَيْلَ مِرْطٍ مُرَحَّلِ[307]

---

301 [endûze]: keder, gam.
302 [nâ-bekâr]: soysuz, alçak, korkunç, yararsız.
303 [talâkat]: dildeki akıcılık, düzgünlük.
304 fütûn: bir nesne kalbe hoş ve pesendîde gelmekle pek pesend ve ʻaceb eylemek manâsındadır ki ʻaşk ve muhabbetle ona giriftarlığa müeddî olur, hüsn-i dilber gibi.
305 [irzâ]: razı etme, gönlünü alma.
306 [mezâ mâ mezâ]: olan oldu, geçen geçti.
307 خروج : dühûlün aksi, bir mekândan dışarıya çıkmak, bürûz, zuhûr gibi.
مشى : ayak ile yürümek.
جر : bir nesneyi beriye mütakîmen çekmek.
ورأ : halef, arka, ön ve امام ʻın zıddı.

“Mahbûbem izlerimizi setretmek için münakkaş olan câmesinin eteğini yerlere salıverip sürür olduğu halde ben onu ârâm-gâhından çıkardım.” [HM]

“Onu alıp dışarı çıkardım. O da (kumlar üzerinde ayaklarımızın izleri belli olmasın diye) arkasına aldığı tiftikten yapılmış, üzeri nakışlı harmanisinin eteklerini sürüyordu.” [ŞY]

Yukarıda denildiği gibi hıdırda vukû‘ bulan mülâkat-ı ficâiyeyi[308] müte‘âkib Uneyze’nin okuduğu nutuktan sonra İmruülkays palas-pandıras ric‘at-i kahkarî[309] ile râci‘ ve mahbûbesinin tevbîh[310] ve tekdîrini sâmi‘ ve emrine tâbi‘ olmak lâzım gelir iken kahraman şâir; “Şükür Hüdâ’ya herçi[311] talep gerdim ez-Hüdâ, bir müntehâ-yı maksad hûd-i kâmurân şüdem.” İtmi’nânı ile yine kesîb-i ma‘hûd üzerinde râyet-i zaferi dikmiş ve meydân-ı fevz ü necâhda kerr ü fer[312] kâ‘ide-i harbiyesine tevfîkan şehsüvâr-ı meydân-ı muvaffâkiyet olmuştur. Öyle ya vüs‘at-i efkârına göre kafes kadar bir hıdr içinde gündüz dahi orada mahsûr kalması ve hürrâs-ı[313] şedîdü’l-mirâs[314] tarafından taht-ı tazyîk ve muhâtarada bulunması fezâ-yı nâ-mütenâhîyi cevelângâh-ı huyûl mütâla‘atına dâr ‘addeden şâirce tahammül olunur medîklerden olmadığından, o gece safâ-yı hâtır ve iştiyâk-ı bâtın ve zâhir ile irâm ve istirâhat ettikten sonra bir hava-yı sâfî teneffüs ve hıdrın hâricindeki heriflerin harekâtını tecessüs etmek mütâla‘asıyla mahbûbesini koltuğuna alarak dışarı fırlamış ve beynlerinde cereyân eden ahvâli bast[315] ve şerh ey-

---

اثر : bir nesnenin yerde kalan bakiyyesi. “لا اثر بعد عين”
ذيل : etek, herşeyin âhir ve encâmı.
مرط : aba, meşlah, ipekten ma‘mûl ve hâtunlara mahsûs car, çârşeb, ferâce gibi cem‘i مروط.
مرحل : üzerinde bazı tasvîrler menkûş bir libâsın cinsi.

308 ficâî: nâgehânî çıkagelmek.
309 [kahkarî]: gerisin geriye gidiş, dönüş.
310 [tevbîh]: paylama, azarlama.
311 [herçi]: her şey, her ne, her ne kadar.
312 [kerr ü fer]: geri çekilip tekrar saldırma.
313 [hürrâs]: bekçiler, muhâfızlar.
314 mirâs: şiddetin mürâdifîdir.
315 [bast]: yayma, açma, şerhetme, yayılma, genişlik.

lemiştir, şöyle ki, kendisini hıdrın hâricine çıkardığımda maʻlûm olan bekçilerin taʻkîbine, sâir rakiblerin tazyîk ve teşnîʻine[316] mahal ve imkân kalmamak için ayak bastığımız yerlerin izini mahbûbem "kavs-i kuzehin[317]" alâʼim-i[318] semâ renklerini, şeklini taʻrîf yolunda bir şâirin,

Beyt

"كاذيال خود اقبات في غلاءل

مصعبة والبعض اقصر من بعض[319]"

dediği gibi mırt-ı[320] tavîl-i zeyl ile mahv ve nâ-bûd etmiş ve bizi bu sâye-i zarâfet-i gâyede ʻuyûn-i rükebâdan setr ve ihfâya muvaffak olmuş ve nıkmet-i müfârakat yerine niʻmet-i mürâfakatı ihsân eylemiştir.

27. Beyt

فَلَمَّا أَجَزْنَا سَاحَةَ الحَ يِ وَانْتَحَى

بِنَا بَطْنُ خَبْطٍ ذِي حِقَافٍ عَقَنْقَلِ[321]

316 [teşnî]: kınama, kötü konuşma.
317 [kuzeh]: renk renk çizgi, gökkuşağı.
318 [alâʼim]: belirtiler, işaretler.
319 hûd: haʼnın fethi ve vâvın sükûnuyla hilkat ve endâmı hûb hoş, ter ü tâze ve nerm ü nâzik beden-i mahbûbe-i raʼnâ.
: gılâle: elbisenin altından giyilen mintan ve emsâli.
: musabbağa: boyanmış.
320 [mırt]: bir çeşit kadın elbisesi.
321 جواز ومجاز : bir yeri seyr ü sülük ile geçip gitmek.
ساحة : hânenin önü, havlısı.
حي : kabileden kalîl olan cemâʻatin miskinleri, mahall-i ikâmetleri.
انتحاء : bir kimse ya bir tarafa veya bir nahiyeye kasd ü teveccüh etmek.
بطن : burada derenin içi demektir, karna teşbîh etmiştir.
خبت : butûn-i arzdan dairesi vâsiʻ mahal, etrafı dağ ve bayır gibi yüksek yer ile muhât zemini düz ve geniştir, cemʻi خبات kesreti خبوت .
حقاف : حقف ʻın cemʻi, eğri ve mürî olan kum yığını.
عقنقل : büyük ve geniş dere, birbiri üzerine ictimâʻ etmiş kum yığını.

"Vakta ki ben mahbûbemi ikâmet-gâhından çıkarıp sâha-i hayyı tay ve tecâvüzle zemini galiz ve etrafı sengistân olarak üzerinde kumdan birikmiş müdevver ve yüksek tepeler bulunan arâzi-i mutmeinneye vâsıl olduk. Neyl-i visâle hâil bir mâni' zuhûr etmedi." [HM]

"Oymağın sınırını aşıp dalgalı ve birbirine girmiş kum tepeleri bizi örtünce…" [ŞY]

Hıdırdan hurûclarından sonra cereyân eden ahvâli beyân ve ta'kîb ile nihâyet evsâfı mezkûr tenhâ bir vâdi-i behcet-i nâdîye vâsıl olduklarını söylüyor.

28. Beyt

هَصَرْتُ بِفَوْدَيْ رَأْسِهَا فَتَمَايَلَتْ

عَلَيَّ هَضِيمَ الْكَشْحِ رَيَّا الْمُخَلْخَلِ[322]

"Ben nâzeninimle berabere mahall-i sâlifü'z-zikre gelip 'adâvet-i rukabâdan kesb-i itmi'nân ettiğim vakitte onun zülf-i anberîn ve kâkül-i müşgînini tutup kendi tarafıma çektim. O da arzumu is'âf için nihâl-i serv ü sehi gibi olan kadd-i bâlâsının letâfetli ve tarâvetli nây-ı sîrâba müşâbih bulunan sâk-ı billûrunun kemâl-i nu'ûmet ve dahâmetiyle bana temâyül etti." [HM]

"Sevgilinin başının iki tarafındaki saçlarına el attım (kendime çektim). O da ince beli ve tombul bacaklarıyla bana doğru eğildi." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

---

[322] هصر : bir nesneyi kendine yaklaştırmak.
فود : baştan kulaklara karîb ve müşerref olan ve kılları çok bulunan yer, başın bir tarafı.
تمايل : iki tarafa meyletmek.
هضيم : karnı düz, böğürleri mevzûn serv-i sehî gibi hâtun sıfâtı.
كشح : hâsıra böğür ile dıla-'ı halfin yani böğütr ve ensenin aralığı, boş böğür.
ريا : ريان 'ın müennesi, suya kanmış sîr-âb, hoş râyihalı.
مخلخل : ayakta halhal geçirilecek yer, halhal gümüş ve altından ma'mûl, kadınların ayaklarına taktıkları bileziktir.

Ağyârdan hâlî bir mahall bulunca Uneyze'nin ne sûretle te'âti-i[323] mehabbete mâil olacağını anlamak ve daha ziyâde iltifâtını celbetmek için başımı başına yaklaştırarak kendisine daha ziyâde takarrüble bir in'itâf[324] gösterdim. Ta'dâd ettiğim evsâf-ı memdûha-i nâzikânesiyle vücûdunu benim tarafa meylettirecek bir taltif-i fevka'l-'âdeye beni mazhar eyledi.

29. Beyt

مُهَفْهَفَةٌ بَيْضَاءُ غَيْرُ مُفَاضَةٍ

تَرَائِبُهَا مَصْقُولَةٌ كَالسَّجَنْجَلِ[325]

"Mevzûnü'l-kâme ve mütenâsibü'l-a'zâ olan mahbubemin karnı büyük ve sarkık olmayıp beli ince ve bedeni gayet beyaz ve musaffâ ve sadr-ı semîni dahi âyine gibi musaykal ve mücellâ idi." [HM]

"O sevgilinin teni beyaz, eti sıkı ve hafiftir. Karnı büyük ve sarkık değildir. Gerdanı ve göğsü ise ayna gibi berraktır." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Evvelki beyitte vasf ettiği mahbûbesinini bakıyye-i hilkat ve şemâilini itmâm ve nisâ kısmınca pek makbûl ve memdûh olan evsâf-ı cemîle Uneyze'de ictimâ' ettiğini ve hiçbir kusuru olmadığını ifhâm ediyor ve böyle mükemmelü'l-a'zâ, hüsnen müstesnâ bir mahbubeye mâlik olduğuna iftihâr eyliyor.

---

[323] [teâtî]: alışveriş, mübâdele.

[324] [in'itâf]: eğilme, bükülme, yansıma, geri dönme, yönelme.

[325] مهفهفة : ism-i mef'ûl, beli ince, karnı azca, pehlevleri, yanları ufakça hâtun.

مفاضة : büyük karınlı hâtun.

ترائب : müfredi تربية, göğüs kemikleri, göğüs tahtası, göğüsten iki boyun halkasının kemikleri tarafı, iki meme ile boyun halkası kemiklerinin aralığı.

مقصولة : cilalanmış, saykal verilmiş.

سجنجل : mir'ât ayna.

30. Beyt

كَبِكْرِ الْمُقَانَاةِ الْبَيَاضِ بِصُفْرَةٍ

غَذَاهَا نَمِيرُ الْمَاءِ غَيْرُ الْمُحَلَّلِ[326]

"O nâzenînin levni ka'r-ı deryâda mâ-i leziz ile perver-şiyâb olan sadefteki incinin rengi gibi sarımtırak beyâz idi." [HM]

"(Fakat, onun teninin rengi duru beyaz değildir) Kimsenin eli değmemiş olan sulardaki sedeflerin içlerindeki inciler gibi belirsiz sarıya bakar." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir, Uneyze'nin vasfında devam ediyor. Evvelki beyitte yalnız beyaz levnini beyân ile kanâ'at etmeyip, beyâzın derecât-ı âliye-i mehâsinini tafsîle ehemmiyet veriyor. Hakkı da var ya, insanın beyaz levninin ne kadar merâtib-i muhtelifesi olduğu ashâb-ı nazar bilirler. Meselâ, kar kadar beyaz bir çehre ne kadar soğuk kireç gibi bir lehçe ne derece bârid olduğu malûmdur. Ânın için letâfet-i vicdân-ı 'Arab levninin ehemmiyetini gözönüne koyuyor. Bu levn; ne kar kadar soğuk, ne de kireç gibi bârid olmayıp az ama gâyet az bir sarılığın imtizâcıyla öyle bir renk meydana getirdi ki en mâhir ressâm bile telvîn ve tasvîrinden 'âcizdir, yalnız hikmet-i bedî'a-i Rabbâniye buna muktedirdir. *"Boyaca O'ndan daha güzel olan kim vardır?"*[327] İnsanın nazar-ı ruba[328] rengi lü'lüü denilen nev'dir. İncinin beyazlığı, şeffaflığı içinde hafif bir safrat yani sarılık vardır, o renge ne kadar ihâle-i nazar edilirse mıknatıs gibi gittikçe nazardaki kuvve-i hassâseyi cezbeyler. Âyet-i kerîme-

---

[326] بكر : 'azrâ, Fârisîsi dûşîze, cem'i ; zevcsiz kız.
مقاناة : bir nesneyi diğere katmak, birbirine karıştırmak.
صفرة : sarılık.
غذا : me'kûlât ve meşrûbâttan beden ve vücûd-i insanın nemâ ve kuvâsına medâr olan şey.
نمير : gâyet berrâk, saf, duru su.
محلل : içine hayvanât girip bulandırmış, rengi tağyîr olunmuş su.
[327] [Bakara 2/138].
[328] [ruba: elbise, urba].

de; cennet hûrilerinin vasfındaki *"Saklı inciler misali"*[329] nazm-ı celîli, her ne kadar derece-i savn ve hıfzlarının ehemmiyetini zikr ile sadefi içinde mahfûz ve mestûr ve "nâ-süfte" ve gayr-i meskûb olarak mahfaza-i hilkatte maksûr demek ise de hûrilerin rengini beyâna dahi şümûlü bulunduğundan, levnlerin en câzibedârıdır. Şeklini, rengini tarîf ettikten sonra sûret-i ğizâsını da açıyor. *"Ve her canlıyı sudan yarattığımızı…"*[330] âyet-i kerîmesinin cereyân-ı zülâline[331] nazaran mevcûdâtın mâ-bihi'l-hayâtı olan suyun hele nev-'i insân üzerindeki te'sirâtı i'tibâriyle hem şer'î hem tıbbî fevka'l-'âde ehemmiyeti müsellem idüğünden şâir, mahbûbesinin fidan gibi neşv ü nemâsına hizmet eden ve en doğrusu hadîka-i vücûdunun müterekkib olduğu eğsân-ı a'zâ-yı latîfenin tam bir hâle götüren suyun saf ve berrak olduğunu efkâr ve ezhâna isâle ve icrâ ediyor. Bununla beraber bâdiyelerde suyun çoğu yağmur gadîrlerinden[332] ve kuyulardan istiskâ olunduğu ve 'ale'l-eğlab gayr-i musaffâ bulunduğu cihetle mahbûbesinin böyle "'azb ve nemîr" su içmesi 'izzet-i nefsine delâlet eder.

31. Beyt

تَصُدُّ وَتُبْدِي عَنْ أَسِيلٍ وَتَتَّقِي

بِنَاظِرَةٍ مِنْ وَحْشِ وَجْرَةَ مُطْفِل[333]

[329] [Vâkıa 56/23].
[330] [Enbiyâ 21/30].
[331] [zülâl]: içilmesi güzel, tatlı, latif, saf su.
[332] gadîr: göl, yağmur ve selden çukurlarda ictimâ' eden su.
[333] صد : bir adamı, bir fi'il ve hareketten men' ve sarfetmek, geri dönmek.
بدا : zâhir oldu, hârice çıktı.
اسيل : çubuk ve fidan gibi düz, mu'tedil, lemsi yumuşak, had, esîl gibi.
اتقاء : bir şeyden sakınmak.
ناظرة : göz, göz bebeği, insânü'l-ayn. Farisîsi merdüm.
وحش : yabanî hayvan.
وجرة : Mekke-i Mükerreme ile Basra arasında bir mevzi'in ismi, vuhûş-i mücme, cây-ı hatarnâk.
مطفل : yavrulu hayvan.

"Ol nigâr-ı şîve-kâr hem benden 'irâz ve hem de tûle mâil olan ruhsârını bana izhâr ve Vecre-nâm mahaldeki yavrulu âhû-yi yabânînin gözleri gibi fıtraten mekhûl olan çeşmânıyla ağyârdan ittikâ eylerdi." [HM]

"(Utancından) kendisini benden çekiyor ve gülümseyerek inci dişlerini gösteriyor ve yavrulu Vecre âhûlarının bakışı gibi bir bakışla (çevremize bakarak) korunuyordu." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir-i 'Arab, vasfında elân hâme-rân[334] ve şütür-revân[335] oluyor. Mahbûbesinin gerek ileri gitmesinde gerek geri gelmesinde ve gusn-i âsâ iki tarafına temâyül etmesinde el-hâsıl her hareket ve sükûnunda öyle bir tavır öyle bir edâ-yı ba'îdü'l-gavr[336] irâe ediyor ve ol sûretle bir nazar-ı şefkat-âverle kendisine bakıyor ki şiddet-i mahabbetinden ğaşy[337] derecesine varıyor. Vecre[338] nâm mahallin âhûları emsâline nisbetle fevka'l-had güzel olduğu gibi gözlerinin güzelliği zebânzed-i[339] şu'âradır. Mahbûbesinin nazrasının o gözlere teşbîh eylemesindeki maksad, hüsnden başka bir de yavrulu bir ceylânın yavrusuna bakması elbette her vakitten ziyâde fıtrî ve cibillî bir şefkat ve mahabbet-i mâderâne ile memzûc olmak lâzım geleceğini îmâ eyliyor.

32. Beyit

وَجِيدٍ كَجِيدِ ال ريمِ لَيْسَ بِفَاحِشٍ

اذاَ هِيَ نَصَّتْهُ و لاَ بِمُعَطَّلٍ[340]

---

[334] hâme-rân: kalem yürütücü.
[335] şütür-revân: deve sevk edici.
[336] ba'îdü'l-gavr: dibi derin nesne.
[337] [ğaşy]: bayılma.
[338]
[339] [zebânzed]: meşhûr, dillerde dolaşan, yayılmış.
[340] جيد : 'unuk, boyun, takılan gerdanlığın durduğu mahal, cem'i جيود , أجياد .
ريم : tüyü gâyet beyaz olan âhû ceylân.
فاحش : haddi mütecâviz, kabîh olan şey.
نص : kaldırmak, ref' etmek.

"O mahbube-i mehlika âhû gerdenine müşâbih bir gerdene mâlik idi ki onu yukarıya doğru ref' ettiği vakitte hadd-i ma'rûfu tecâvüz eyleyecek derecede etval ve zîb ve ziynetten de mu'attal değil idi." [HM]

"Gerdanı, bir beyaz geyik gerdanı gibidir. Fakat, yukarıya uzattığı vakit onunki gibi uzun ve ziynetsiz değildir." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir vasf-ı mütetâbi'inde devam ediyor. Mahbûbesinin gözlerini çeşm-i âhûya benzettiği gibi, boynunu dâhi ceylân boynuna teşbîh eyliyor. Hakîkaten ceylanın gözleri, boynu gâyet câzibeli ve latîftir. Uneyze başını vakûrâne yukarıya kaldırdığında ne gâyet kısa ne de lüzûmundan ziyâde uzun olan boynu bu i'tidâl mevzûnuyla beraber, hilkaten ne kadar güzel ise zîneten daha güzel görünmek için envâ-'ı cevâhir ile tanzîm olunmuş, bir de gerdanlık takmıştır ki buna "nurun 'alâ nûr" denir. Şâir meşhûr Kays b. el-Mülevvah [ö. 70/690 [?]] Leylâsı hakkında söylediği âtîdeki kıt'a ile İmruül-kays'ın şu'le-i mazmûnundan bir kabs almıştır.

Kıt'a

اَيا شِبْهَ لَيلي لاَتُراعيِ فَإنَّني

لَكِ الْيَوْمَ مِنْ وَحْشِيَّةٍ لَصَديِقُ

فَعَيْناكِ عَيْناها وَجيدُكَ جيدِها

ولكِنَّ عَظْمَ السَّاقِ مِنْكِ دَقيِقُ[341]

معطل : gerdanlık, kılâde, tezyînâttan 'ârî, çıplak.

[341] eyâ: harf-i nidâ, Türkçe "Ey" ma'nâsındadır.
şibh: misil, şebîh.
Leylâ: Kays b. el-Mülevvah'in ma'şûkasının ismi.
rav': korku.
vahşiyye: çöl ve beyâbanda dolaşan yabanî hayvanât-ı vahşiyye.
sadîk: dost.
azm: kemik.

Kays, mahabbet-i Leylâ'da mübtelâ 'âşık-ı şeydâ, pederi kendisine tezvîcden bazı esbâb ilcâsıyla[342] mecbûr-i ibâ ve istiğnâ olduğundan Kays "وله" derecesine varıp 'âlem ile ihtilâttan çekilmiş ve İbnü'l-Fâriz'in;

"الي الوحش انسي   اذمن الانس وحشتي"

tarîkini tutarak vuhûş-i beriyye ile kesb-i ülfet eylemiş ve onlar dahi ona râbıta-i ünsiyet bağlamış olduklarından kendisine dahi ziyâde ihtisâs ve incizâb göstermiş olan bir ceylânı daima kucağına alıp birtakım beyitler, şiirler söyler ve mahbûbesinin bazı eşkâlini buna tatbîk ve ez-cümle bu kıta-i latîfeyi keşîde-i[343] silk-i tenmîk[344] etmiştir.

Kıt'anın Mefhûmu

Ceylâna hitâben "Ey Leylâ'ya şebîh ve nazîr! Benden havf ve haşyetiyle âsâyiş ve ârâmiş[345] hâlini tağyîr etme. Ebnâ-yı cinsin olan vahşîlerin içinde ben sana hâlis bir sadîk ve istihsâl-i râhatın için daima mülâzim bir refîkim. Senin güzel gözlerin, mütenâsib gerdanın, tıpkı Leylâ'nın göz ve boynuna müşâbih ise de hayfâ ki, ayakların nahîf ve dakîkdir.

33. Beyit

وَفَرْعٍ يَزِينُ الْمَ تنَ أَسْوَدَ فَاحِمٍ

أَثِيثٍ كَقِنْوِ النَّخْلَةِ الْمُتَعَثْكِلِ[346]

---

sâk: kasidenin 35. beytinde mezkûrdur.
dakîk: ince.
342 [ilcâ]: zorlama.
343 [keşide]: çekilmiş, çizilmiş, tokat, gerilmiş, sıralanmış.
344 [tenmîk]: süsleme, yüceltme, (güzel yazı) yazmak.
345 [ârâmiş]: rahat, huzûr, dinlenme, hafif uyku.
346 فرع : herşeyin yukarısı, tamam ve vâfir ve gür olan saç.
زين : bezek, ziynetlenmek.
متن : bel, meyân.
فاحم : kömür gibi siyah nesne.
اثيث: azîm ve vâfir olan nebât vesâire, cem'i اثاث.
قنو : hurma ağacının salkımı.
نخل : hurma ağacı.
متعشكل : salkımlı hurma dalı.

“O âfet-i cihân-sûz kömür gibi siyah ve dallı budaklı hurma salkımı gibi firâvân bir saça mâlik idi ki onu sarktıkça miyânına zînet ve letâfet verir idi.” [HM]

“Bir hurma salkımı gibi birbiri içine girmiş gür ve simsiyah saçları, arkasında zengin bir süstü.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyit

Şimdi de bâdi-i zîb[347] ve ziyneti olan saçın gürlüğünden, çokluğundan, uzunluğundan, düzgünlüğünden bahiste, belini tecâvüz etmiş ve daha aşağı sarkmış, hurma ağacının dalları gibi bir siyâkta yapılmış, kendisinin lü’lüü olan levn vechîne saçın gâyetü’l-gâye[348] siyah olması bedri ihâta eden hâle veyâhud nefis bir resmin etrafını almış bir çerçeve gibi pek zarîf düşmüştür ki bu kadar mezâyâ nâdirü’t-tesâdüftür.

34. Beyit

غَدَائِرُهَا مُسْتَشْزِرَاتٌ إِلَى الْعُلَى

تَضِلُّ الْعِقَاصُ فِي مُثَنًّى وَمُرْسَلِ[349]

“Vasf olunan mahbûbenin gîsû-yi müşgîni bir hüsn-i sûretle yukarıya doğru merfû‘ idi ki o gîsûnun kıvırcıkları katlanmış ve sarkıtılmış olan mahallerde gâib olmuş idi.” [HM]

---

347 [zîb]: süs, ziynet.

348 [gâyetü’l-gâye]: son derece.

349 غدائر: غذيرة' nin cem‘i, uzun zülüf, kisevi-dırâz züâbe.

مستشزرات : شزر , ip ve emsâli soluna bükmek, saçı örmek, sağına soluna büküp, gayr-i muntazam, fakat dil-rübâ ve güzel bir manzaraya götürmek, مستشزرات; ism-i fâ‘il olarak مرتفعات ve مرفوعات demektir.

على: yükseklik, irtifâ.

ضلال : hüdânın zıddı ve ‘aks-i tarik, nâ-refte ve gayr-i makûlde gâib olup gitmek.

عقاص: عقيصة‘nin cem‘i عقص: saçı örüp bükmek.

مثني : tesniyeden ikişer ikişer.

مرسل : salıverilmiş, koyverilmiş.

“Öndeki saç tutamları, yukarıya doğru kaldırılmıştı ve arkaya doğru olan saçlarının salıverilmiş ve örülmüş olanlarının içinde de tutam tutam saçlar kayboluyordu.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyit

Şâir evvelki beyitte saçının rengiyle vefretini[350] ve vefresini[351] beyân ettiği gibi Uneyze’nin o saçları nasıl bir şekil ve vaziyete koyduğunu da bu beyitte gösteriyor. Şâirin neyl-i visâl bahsindeki emeli kadar uzun olan bu saçın bolluğundan, gürlüğünden, çokluğundan tutturarak, birkaç kısma taksîm etmiş ve mâşita[352] fikriyle her bir kısmına başka bir şekil ve revnak[353] ve ziynet vermiştir. Evvelâ saçın hey’et-i asliyesinden bir miktarını ‘ale’l-‘âde ensesine, belinin arkasına sarkıtmış, örükleri, topuğuna kadar bir mecrâ buldurmuş, zülüflerinin ucunu yukarıya kaldırtmış bir bölüğünü bükmüş, vechinin tılsım-ı bedâyi-‘ı cihân-kıymetini mühâcemât-ı enzâr-ı ağyârdan muhâfazaten lüle lüle mâr-âsâ[354] etrâfını taht-ı rasda aldırtmış, bazısı ham ipek çileleri gibi düz ve muhayyer, ‘ukûl, bir kısmı kuyruk ve meftûl[355] olan o gayheb-i[356] sevâd içinde kuvve-i bâsıra, zulmet-i leylde gümrâh olan âdemler gibi birbirine girişip yolunu şaşırıp kalmıştır. Şâir bu manzarayı, bir ressâmın kuvve-i muhayyilesi, fırça-i tasvîri kadar güzel ta‘rîf edip sanâyi-i nefîse-i edebiyyeden a‘lâ bir levha-i bedî‘î kaside-i mu‘allakası gibi duvâr-ı iştihâra[357] asmıştır. Fesâhat ve belâgat-ı meşhûresiyle şâirin kasîdesinin daha birinci beyti intikâddan kurtulamadığını şerhinde beyân etmiştik. Şimdi bu beyitte dahi bazı intikâdâta uğramıştır.

---

350 vefre: malın çokluğu.
351 vefre: başta top olan ve kulaklara sarkan saç.
352 mâşita: saçı güzel taramakla gelin çehresini tezyîn eden kadın.
353 [revnak]: parlaklık, tazelik, güzellik.
354 mâr: yılan.
355 meftûl: bâlâda zikri geçmiş.
356 gayheb: zulmet, karanlık.
357 [iştihâr]: şöhret, ün.

İntikâd

“Esbâb-ı İntikâd”

Erbâb-ı edebe hafî olmadığı üzere elfâzın mahfaza-i sâmi‘aya dühûlü, enzârın eşhâsa olan nüfûz ve hülûlü kabîlindendir. Tumturaklı olan elfâz, gâyet mehâbetli, vakarlı, silâhlı, zırhlı, mızraklı, el-hâsıl, âlet-i harb ve cidâl ile müsallah esb-[358]süvâr, mehîb[359]-ejder gibi bir âdemin, bir bahçede, mesîre-i umûmiyede, cem‘iyyet-i ünsiyede o kıyâfetle arz-ı endâm ve besâlet[360] ve şecâ‘atle, öteye beriye imâle-i licâm[361] satvet[362]-encâm[363] eder ise, nazarlar kendisini şeklen sakîl ve nâ-bemahal bir kalıb-ı mehûf olduğunu ve o cem‘iyyetin hâline, revişine yakışmadığını gördüğü gibi elfâz dahi ravza-i sâmi‘aya öyle giriyor ve öyle telakkî ediliyor. Bil‘akis tesâdüf edildiği vakit mütenâsib vücûduyla, gâyet biçimli elbise giyinmiş, meşy ve hirâmını[364] dahi ona göre latîf sûrette uydurmuş. Yakışıklı bir âdemin ziy ve kıyâfeti gibi nazara hoş görünür. Sohbetten ve manzara-i hâriciyesinden lezzet alınır. Vâkı‘an, şu‘âra-yı câhiliye ile ‘Arab-ı ‘urebâ’nın[365] ve ondan sonra gelen muhadramîn ve müvelledînin şiirleri cezel ve râsin ve elfâzı o nisbette metîn ise de metânet ile beraber ona mahsûs bir şîve ve letâfeti olduğundan bunun hâricinde söylenen şiirleri sâmi‘a hirâş[366] olur.

Edebiyat kavminin Mütenebbîsi Ebü’t-Tayyib [ö. 354/965], letâfet-i şiiri ile meşhûr-nâm Ebû Temmâm, bedâyi‘i itmâm ve meydân-ı belâgatta cerî şâir Bahterî, İmruülkays’a nisbetle müteahhirîn ve hazerât-ı hazerât ile mütenâ‘imînden oldukları halde bîçare İmruülkays’ın bir dânecik “مستشزرات”ı

358 [esb]: at, su aygırı.
359 [mehîb]: heybetli, korkunç, arslan.
360 [besâlet]: cesaret, yiğitlik.
361 [licâm]: dizgin, yular.
362 [satvet]: ağırbaşlılık, ezici güç, saldırı, üstüne sıçrama, hamle.
363 [encâm]: son, yapma, bitirme, yerine getirme.
364 [hirâm]: salınma, salınarak yürüme, sözünde durma.
365 ‘Urebâ: Yu‘arrib b. Kahtâ’nın lisânı üzere tekellüm eden Araplardır.
366 [herâş]: tırmalama, yara, yararsız.

yerine birçok mu'akkadât ve muğallakât-ı elfâz ve kelimâtı hâvî beyitleri divânlarında mündericdir. Hikemiyyâtı darb-ı mesel olan ve Aristoteles'in makalât-ı hikemiyyesi'nden elli 'adediyle, kezâlik elli beytinde muvâfakatı mazbût bulunan Mütenebbî, bakınız ne diyor:

خَفَجْتُ وَ هُمْ لآ يَخْفَجونَ بِها بِهِمْ

شِيَمٌ علي الحَسَبِ الأغَرِّ دلآءِلُ

Mefhûmu

"Ben fahr ve kibir ederim, fakat memdûhlarım kibir ve fahretmeye lüzum görmezler. Çünkü vâzıh ve âşikâr olan haseb ve neseblerinin sübûtuna, birçok delâ'il ve beyanâtları vardır." Şimdi Mütenebbî "خَفَجْتُ" kelimesinin yerine onun tamâmıyla ma'nâ-yı mukâbil ve mürâdifi olan "فخرت" demiş ve ikinci defa "لا يخفجون"kelimesine bedel "لا يفخرون" kelimesini zikretmiş olsaydı hem maksûdu olan ma'nâ gâib olmaz hem de bu kadar tenkîdâta uğramazdı.

Ebû Temmâm [ö. 231/846], Bedîu'l-Kelâm

قد قُلْتُ لَمَّا اَطْلَخَمَّ الأمْرُ وانْبَعَثَتْ

عَسْواءُ تالِيَةً غَبْساً دَهارِيساً[367]

Ebû Temmâm, beytinde bir işin su'ûbet ve müşkilâtını îmâ sûretiyle râkid[368] ve müte'affin suya benzetmiş ve zulümât-ı leyl ve devâhî[369] gibi hal-

[367] طلخام ve طلحام : mürâdif olarak bir yerde çok durmaktan müteğayyir olan suya denir.
انفعال : عاث vezninde, gönderilmek.
عسواء : gece pek karanlık çökmek hâli.
اتلاء : bir nesneyi âhire tabi kılmak.
غبس: zulmet karanlık.
دهرس : âfet ve dâhiye.
[368] [râkid]: durgun, sâbit.
[369] [devâhî]: güç işler, belalar.

leri dahi ona zamm ve ilâve ile ehemmiyetini büyütmüş ise de ihtiyâr ettiği bu kadar iğlakât ve elfâza tahmîl eylediği bunca tazyîkât, şâyân-ı ʻafv değildir. Onun içindir ki şâir ve nâsir kuvve-i telaffuzu darlaştıracak elfâz ve hurûfu isti'mâlden ictinâb, yani birbiriyle mecz olunup da lisana sıklet, sâmiʻaya dacret[370] veren "تاء، ذال، خاء، شين، صاد، طاء، ظاء، غين"gibi hurûfu, sık sık bir kelimede îrâddan ve daha bu misillu telaffuzu düşvâr[371] elfâzı tekrardan ihtirâz[372] eylemelidir. El-hâsıl bîçâre İmruülkays'ın mahbûbesinin saçından tutup onu meydân-ı intikâdda sürüklemişler ve gâyet güzel tanzîm ve tertîb olunmuş tuvaletini bozmuşlardır. Biz de onun hâiz olduğu belâgat ve fesâhat-i fıtriyye ve cezâlet-i[373] şiʻriyyesine ihtirâmen Harîrî'nin [ö. 516/1122];

ومن ذااللذي ترضي سجاياه كلها كفي المرء نبلا ان تعد معايبه

beytiyle mücâdeleye hâtime veriyoruz. İmruülkays'ı tahti'eden ziyâde Mütenebbî ve emsâlini hatâ-yı fâhiş ve şedîde düşüren erbâb-ı fazl ve kemâl daha çoktur. İmruülkays'ın her ne kadar emir ve emirzâde ise de kendisi âlem-i bedâveti ihtiyâr etmiş, fıtrat-ı câhiliyyede ve bir beyâbânda[374] büyümüş, bedâvet ʻâleminde ve feyâfi-i gayr-i meskûnda ve sayd ve şikârda oturup kalkmış ve o yolda elfâz ve meʻânîyi istiʻmâlde eslâfına[375] iktifâ etmiş idüğünden ve zamanını harb ve darb ve sayd ve kans[376] ile ülfet eden akvâm içinde ve develer, atlar, ceylanlar, hımâr-ı vahşîler, geyikler, fülânlar arasında geçirmiş bulunduğundan âvize-i küngüre-i iftihâr olan koca muʻallakasının bir müfred beytinde o zamanın istiʻmâline göre pek de müstenfîr[377] olmayan bir kelimeyi îrâd etmesiyle taʻyîb olunamaz.

370 [dacret]: tedirginlik, sıkıntı.
371 [düşvâr]: güç, zor.
372 [ihtirâz]: sakınma, kaçınma.
373 [cezâlet]: sağlamlık, metânet.
374 [beyâbân]: çöl, ova.
375 [eslâf]: geçmişler, selefler, öncekiler.
376 [kans]: av.
377 [müstenfir]: ürkerek kaçan.

İmruülkays'ın tenkîd-i beytine gelince "مستشزرات" lafzı, lisânda ağır, sâmi'aya hulûlü daha ağırdır. Bu kelimenin yalnız tûlî cihetiyle yani sekiz harften teşekkülünden dolayı müstaskil değildir. Zirâ Kelâm-ı İ'câz, Nizâm-ı Cenâb-ı Hakîm-i Mutlak'da "فسيكفيكهم" lafzı dokuz ve "ليستخلفنهم" kelimesi on harftir. Fakat yukarıda beyân olunan hurûf-ı sekîleyi câmi' olmadığından kesret-i hurûfuyla beraber telaffuzunda suhûlet ve istimâ'ında 'uzûbet[378] vardır.

"مستشزرات" kelimesinin yalnız kesret-i hurûfundan böyle lisâna ve sem'a ağır geliyor mütâla'asıyla ihtisâr olunsa bile fâide vermez. Ma'nâsını tağyîr etmeyecek derecede birkaç harfi hazfedilse yine fesâhatına gidilmez. Eğer bu lafızdan "الف" ve "تاء" terk olunup da "مستشزر" desek yine sakîl yine sakîldir. Sebebi de شين' dan evvel "تاء" ondan sonra "زاء" geliyor ki telaffuzu güç olmasındandır. Bi'l-farz, "زاء"nin bedeline "راء" ve "راء"nın yerine "فا" harfi konulup da "مستشرفات" lafzı götürülse o vakit tenkîd-i hurûf bertaraf olur ve ma'nâ dahi mükemmel bulunurdu, ihtimalât-ı mebsûta ile beraber vâkı'an bu tenkîd, İmruülkays gibi bir şâire bâ'is-i[379] tendîd[380] ise de muhassenât-ı 'umûmiyesi nokta-i nazarınca bu kelime kadar 'uluvviyet-i belâgat-fermâsını tenkîs etmez. Meselâ, ceylânın göbeğinde misk nâficesi[381] bulunduğu misillu, bağırsağında tezek dahi bulunur. Şu halde tezeğin mevcûd olması, miskin râyiha-i dimağ-pîrasını izâle eylemez. Bundan ziyâde bahsi uzatmak, müşâcerât-ı edebiyyenin envâ'ına girişmek demek olacağından İmruülkays'a intisâran bu kadarcık söz kâfî ve vâfîdir.

---

378 ['uzûbet]: tatılılık.
379 [bâ'is]: yol açan, sebep olan, gönderen, gerektiren.
380 tenkîd: bir adamın mesâlib ve me'âyibini açıktan açığa lisâna alıp rüsvâ ve teşhîr etmek.
381 nâfice: misk kabı, misk göbeği.

35. Beyt

وَكَشْحٍ لَطِيفٍ كَالْجَدِيلِ مُخَصَّرٍ

وَسَاقٍ كَأُنْبُوبِ السَّقِ يِ الْمُذَلَّلِ[382]

"O bir latîf bel de arz eyler idi ki zimâm gibi ince ve güzel bir sâk dahi izhâr eyler idi ki saky ve irvâ olunmuş nây gibi ter ü tâze idi." [HM]

"Latif bir bel ki, hem ince, hem yumuşak…Bacakları ise pek çok sulanmış bir hurma fidanının boğumu gibi dolgun ve sıkı.." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Zülfün tertîbâtı rehîn-i hitâm ve intizâm olduğundan bu sefer, Uneyze'nin vücûdunun kısm-ı esfelini ta'rîf ve tavsîfe başlamıştır. Evvelâ hâsırası yani böğrü gâyet ince ve nâzik olup tarî[383] ve reyyân[384] olan bir nebâtın boğumları birbirini mütenâsikan ve mevzûnen ta'kîb ettiği gibi mahbûbesinin sâkları dahi ol sûretle aşağı burulmuş ve tarâveti[385] derece-i matlûbeyi geçmiştir.

36. Beyt

وَتُضْحِي فَتِيتُ الْمِسْكِ فَ وْقَ فِرَاشِهَا

نَؤُومُ الضُّحَى لَمْ تَنْتَطِقْ عَنْ تَفَضُّلِ[386]

382كشح : kasidenin yirmisekizinci beytinde şerholunmuştur.
جديل ve شاح : bu iki kelimeye dâir kasîdenen yirmiüçüncü beytinde tafsilât-ı lâzime verilmiştir.
مخصّر : ince belli hâtun.
ساق : topuk ile diz kapağının aralığı, Türkçesi incik.
أنبوب : kargı ve kamışın boğumu.
Şâhid
كالرح انبوا علي انبوب
سقى : kendisiyle sâk olunan su, su verilen ekin ve mezrû'ât-ı sâire.
تذليل : asma salkımları aşağı sarkıp sallanmak, suhûletle meyvesi alınmak.
383 tarı: ter ü tâze.
384 reyyân: suya kanmış.
385 [tarâvet]: canlılık, güzellik.
386 ضحى : irtifâ-'ı nehâr, kaba kuşluk.

"O yâr-ı işve-bâz firâşında misk parçaları olduğu halde sabaha vâsıl olur ve duhâ vaktinde dahi uyuyup (fazla) denilen sevb-i mahsûsu telebbüs eyledikten sonra kuşak bağlamaz idi." [HM]

"Kuşluk vaktine kadar uyuyan sevgilimin yatağının üzerinde ufalanmış misk parçaları görülür (refah ve saâdet içinde yaşayan Arap kadınlarının yataklarına misk parçaları serpilirdi). O, kuşluk vaktinde de uyur…Geceliğinin üzerine (sabahleyin bir libas giymek) ve beline bir kuşak bağlamak mecburiyetinde değildir." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Güzel Uneyze'nin aksâm-ı vücûdiyesi ve evzâ' ve eşkâl-i mer'iyyesi güzelce tavzîh ve teşrîh olunduktan sonra ârâmgâhındaki ahvâl-i husûsiyesini dahi şâyân-ı tezkâr gördüğünden şâir bu cihetten gaflet etmemiştir. Kemâl-i nâz ve na'îm ve 'izz-i 'amîm ile yaşadığına delil olmak ve o vaktin 'âdât-ı kibârânesi mütemmimâtından bulunmak üzere misk-i meshûku, yatağının her cihetine dökülüp bir râyiha-i latîfe bahş etmiş ve hâzirûnun hiss-i şâmmesine bir letâfet vermiştir. 'Arab'da kibâr ailelerin yattıkları yataklarla çarşebine gül yapraklarının meshûkunu saçmak 'âdetti.

Beyt;

"سرت برياها نسيم الصباء تحمل نشر المسك مفتوحا"

Öyle bir hâb-gâh-ı nezâket-i iktinâh[387] içinde gâyet mutmainâne ve müsterîhâne kaba kuşluk zamanına kadar istiğrâk[388] sûretiyle tatlı bir uyku kestirdiği ve âzâde-gî âsûde-gî hâlinde gecelik elbisesinin üstüne zamîmeten

---

فتيت : parmak ile rîze doğranmış.
مسك : ma'lûm.
فراش : döşeme, yatak.
نؤم : istiğrâk suretiyle uyku uyuyan.
انتطاق : kuşak kuşanmak, kemer bağlamak.
تفضل : taraşşüh manâsınadır ki sevbi sağ koltuğundan alıp sol omuzunun üzerinden ve bir ucunu sol koltuğundan alıp sağ omuzundan atmaktır.

[387] [iktinâh]: aslını anlama.
[388] [istiğrâk]: dalma, gömülme, abartma.

tekellüfü[389] mûcib kuşak kuşanmayıp sâde olarak bulunduğu beyân olunuyor.

37. Beyt

وَتَعْطُو بِرَخْصٍ غَيْرِ شَثْنٍ كَأَنَّهُ

أَسَارِيعُ ظَبْيٍ أَوْ مَسَاوِيكُ إِسْحِلِ[390]

“Ol dilârâm-ı nâzik-i endâm haşin olmayan benân-ı nâʻim ve mülâyim ile teʻâti ve tenâvül eyler idi ki gûyâ o parmaklar Zaby-nâm vâdinin nemnâk kumsalında neşv ü nemâ bulan beyaz dûdeler veyâhud şecer-i ishilden ittihâz olunan misvâklar gibi hoş ve matbûʻ idiler.” [HM]

“O sevgili bir şey tutarken, iri ve kalın olmayan, düzlük ve uzunluktaki Zaby Tepesi’nin beyaz kum kurduna veya misvak yapılan ishil dalına benzeyen yumuşak parmaklarıyla tutar.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Evsâf-ı mütemmime ve mükemmileden olmak üzere Uneyze, birisine bir şey vermek istediği vakit, hoyratçasına itip kakmayarak ve bir vaz-ʻı dürüştâne göstermeyerek nâzik ve yumuşak olan güzel ellerini uzatıp teslîm ediyor ve ehvâ beyâbanın el ve ayakları gâyet lîn ve nerm olan misvâk dalları mertebesinde bulunan latîf elleriyle o adamın ellerini okşuyor.

“İSTİTRÂD”[391]

Büyükten küçüğe ve ganîden fakîre ve’l-hâsıl kim olur ise olsun birisi di-

---

[389] [tekellüf]: zahmete katlanma, üzerine alma, gösteriş.

[390] عطو : bir nesneye el sokup almak.

رخص : ter ü tâze, nâzik ve mülâyim.

شثن : iri ve kalın ve huşûnetli el.

اساريع : ceylânın elleri, ayakları.

ظبي : ceylân.

مساويك : cem-ʻi misvâk, ağzın tathîr ve tanzîfi için sünnet-i seniyye olarak istiʻmâl olunan maʻlûm ağaç.

اسحل : nâzik ve latîf ve lemsi lîn bir nevʻ ağaçtır. Dallarından misvâk ittihâz olunur.

[391] [istitrâd: konuya ait olmayıp sırası gelmişken arada söylenen söz, ara söz.]

ğerine bir ʻatıyye ve hediye ihsân, sadaka vermek istediği vakit muʻta lehin o şeyi muʻtâyı almak için elini uzatmaya ve züll-i süâl gibi bir hâlet-i mücbirenin ihtiyârıyla dest-i emelini açmaya meydân vermeyip muʻti ve muhsin kendi elini uzatıp o şeyi vermesi ve o adamı memnûn etmesi, îcâb-ı âdâb ve mûcib-i duâyı müstecâbdır. İşte Uneyze dahi bu kâide-i fütüvvet-mendâne ittibâʻan lütûf ve mülâyemetle vereceği şeyi verir ve karşısındaki âdemi rehîn-i sürûr ve hubûr[392] eder.

"DİĞER İSTİTRÂD"

"Fıkra-i Edebiyye"

Kibâr ve ashâb-ı vakardan bir zât, kemâlât-ı sıfât oğlunun derece-i zekâ ve kâbiliyetini ve mertebe-i tahsîl ve ictihâdını ve fevren vereceği cevâbın, savâb ve hatâsını bilmek arzusuyla "misvağın cemʻî nedir?" süʻâlini îrâd eder. Malûm ya "misvağın cemî "mesâvik"dir. Arapça mesâvî ise kabâyıh demektir. Şimdi "misvâk" cemî "mehâsininizin" zıddıdır, cevâb-ı hikmet nisâbını iʻtâya ibtidâr ve peder-i muhteremini bu fetânet-i zâtiyye ve izâfiyyesinden eşk-bâr, ibtihâc-ı[393] bî-şümâr[394] eder. Sadedden çıkılmak gibi vazîfe-nâ-şinâslık olmasaydı, bu yolda zihnî teşhîz[395] zaika-i edebî telzîz edecek bazı fıkarât-ı edebiyye istidrâd olunurdu. Fakat ittirâd[396] elden çıkar idi.

38. Beyt

تُضِيءُ الظَّلَمَ بِالْعَشِ يِ كَأَنَّهَا

مَنَارَةُ مُمْسَى رَاهِبٍ مُتَبَتلِ[397]

[392] [hubûr]: sevinç, keyif.
[393] [ibtihâc]: sevinç, sevinme.
[394] [bî-şomaâr]: sayısız, çok fazla, sonsuz.
[395] [teşhîz]: bileme.
[396] itrâd: birkaç nesne birbirine tâbîʻ olup nesk-i vâhid üzere çekilip gitmek.
[397] إضاءة : parlamak, neşr-i envâr ve ziyâ etmek.
ظلام : karanlık.

“O dilberime peyker-i nâsdan kat-‘ı rişte-i ihtilâtla peyğûle-güzîn-i ta‘abbüd olan râhib-i mütenessikin gece îkâd ettiği sirâc-ı vehhâc gibi vech-i Pertev-efşân ile zalâm-ı leyli ziyâdâr eder idi.” [HM]

“(Yüzünün parlaklığı) kendini ibadete vermiş papazın parlak parlak yanan çerâğı gibi, geceleyin karanlıkları aydınlatır.” [ŞY]

Hulâsa-i Beyt

Bu kadar evsâf-ı ‘âliye ve ahlâk-ı sâmiye ile beraber şâir, mahbûbesinin ta‘dâd-ı mezâyâsında hudûd-i ifrâtı tecâvüz ediyor, diyemeyiz. Zira serdettiği etvâr ve harekât, mübalağa ve iğrâk derecesinde görünmek şöyle dursun, bazı cihâta göre az bile söylemiştir.

Mahbûbe-i hurşid-ârâ âram ettiği mahalde, zulmet-i şeb, vâsılı derece-i gayheb olduğu vakit eşi‘a-i envâr-ı vech-i dilârâsı o zulmet-i kesîfeyi[398] şakk[399] ve perde-i hicâbı fetk[400] ederek ortalığı göz kamaştıracak mertebede bir nûraniyet-i mütele’le’ hâline getirir ve o sitâr-ı ismet-nisâr sâyesinde ‘ale’l-ekser ‘ubbâd ve zühhâdın ve lüle-i ‘âlemden ictinâb ve ictinâb ve edâyı ferâiz-i Rabbi’l-erbâb etmek için şevâhik-i[401] cibâlde ihtiyâr ettikleri mesâkinin etrâfı gâyet karanlık ve muzlim olduğu halde, maddî ve mâ‘nevî sirâc-ı hidâyet olan yani yolunu gâib etmiş ve gecenin zulümâtında gümrâh olmuş bir yolcu veyâhud tarîk-i Cenâb-ı Hüdâ ve tarîka-i Hazret-i Fahri’l-Enbiyâ’ya sülûk eylemek emeliyle oraya matmah-i emelini dikmiş ve bir müridin hidâyetine medâr olmak üzere ‘âbidin yaktığı kandilin ziyâsı “ ظلمات

عشى : akşam.
منارة : gece kandili, sirâc.
إمساء : akşamlamak.
عابد : zâhid.
تبتل : mâsivâdan kesilip vech-i ihlâsı ile Cenâb-ı Hakk’a teveccüh ve ‘ubûdiyyet etmek. Beytteki تبتل ‘âbidin sıfatıdır.

398 kesîf: kalın nesne, birbirine terâküm eden sihâb ve bulut ve buhârın şekline denir.
399 şakk: bir nesneyi yarıp yırtmak.
400 fetk: sökmek.
401 şevâhık: şâhikanın cem‘idir. Yüksek dağ, binâ ve inâe sâhibi.

بعضها فوق بعض”[402] tabakâtını hark ile ufuklara kadar ba‘îd bulunan adamlara medâr-ı menâr olduğu gibi Uneyze’nin ziyâ-yı vech-i münîri ve lehce-i latîf-i müstedîri öylece etrâfı nûra gark eyler.

39. Beyt

إِلَى مِثْلِهَا يَرْ نُو الْحَلِيمُ صَبَابَةً

إِذَا مَا اسْبَكَرَّتْ بَيْنَ دِرْعٍ وَمِجْوَلِ[403]

“Bu misillu bir mahbube-i dil-firîb pîrâhen-i dir‘ ve micveli telebbüs eden genç kızların arasında mu‘tedil kâmetiyle hirâmân olduğu vakitte kesret-i şevk ve şiddet-i aşktan dolayı sâhib-i akıl ve tedbîr olan kimsenin ona hasr-ı nazar etmesi sezâdır.” [HM]

“Bu sevgili bugün, yaşı almış kadınların giydikleri Bir ile, küçük kızların giydikleri Micvel arasında salınmakta (gençliğin tam ortasında) bulunduğundan buna aklını başına almış, durulmuş olanlar da tutulurlar.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Halîm ve ‘âkil, nîk ve bed ahvâlden gayr-i gâfil bulunan sâhib-i inâe bir merd-i kâmil bile o perî-i beriyy-i ahlâk olan Uneyze’yi görse bilâ-ihtiyâr şiddet-i şevk ve arzu izhâr etmek ve rikkat ve harâret ü sûziş-i[404] ‘aşk ile mahabbet göstermek umûr-i zarûriye-i beşeriyedendir. Zira ğusn-i miyâda[405] gıbta-res[406] olduğu ve gâyet latîf bir libâs-ı ezhâr-ı iktibâ ile müte-

---

402 [Nûr 24/40]: “Birbiri üzerinde karanlıklar.”

403 الرنو : asla göz kırpmayıp bir nesneye göz dikerek hayli zaman bakmak.
حليم : hilm ile muttasıf, akıl ve enâe sahibi.
صبابة : yedinci beytte mezkûrdur.
اسبكرار : bir hâtunun kad ve kâmeti, vezn ve itidâl bulmak.
درع : zırh, kadınların iktisâsına mahsûs bir sevb.

404 [sûziş]: yanma, sızlanma, gönül yangını.

405 meyd: bir tarafa meyletmek, deprenmek.

406 [gıbtares]: imrendiren.

reddi[407] bulunduğu ve sahne-i dârda fâhite[408] gibi tebahtur[409] ettiği halde onu görüp de meczûb ve meftûn olmamak, inanılmaz fevka't-tabî'a hâlât-tandır.

40. Beyt

تَسَلَّتْ عَمَايَاتُ ال رجَالِ عَنِ ال صبَا

وَلَيْسَ فُؤَادِي عَنْ هَوَاكِ بِمُنْسَلِي[410]

"Herkes 'amâ-yı sabâvetten hurûc etti. Yani 'uşşâk-ı âşüfte-gân cây-gîr-i dil- âzürdeleri olan hevâ ve mahabbet zâil olup nâil-i âsûde-gî oldular. Benim kalbim ise senin aşk ve mahabbetinden fâriğ olmadı, yani senin nîş-i dil-rîş-i meveddetin hâlâ hadşe ress-i cân-gâhımdır." [HM]

"Herkesin cahilliği, aşk ve sevda peşinde dolaşması çağı geçti. Gönlüm ise ey sevgili! Senin aşkından geçecek değildir." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir, şimdi envâ-'ı bedî'den gıyâbdan huzûra intikâl nev'ine girerek ve sâhibine hitâben hasb-i hâl ederek diyor ki "her insân hâl-i şebâbı 'unfuvân-ı[411] heyecân nisâbında elbette bir tarafa meyl ve incizâb ve bir müddet o yolda şitâb[412] eder, ancak kehl-i[413] sinnine resîde[414] ve subh-i ömrünün 40 'adedi

[407] ridâ: sevb, libâs.
[408] fâhite: üveyk kuşu.
[409] tebahtur: bir güne güzel yürüyüşle yürümek.
[410] سلو : sevilmiş bir nesne unutulup, ondan kalb-i fâriğ olmak, âzâde kalmak, hâtıra gelmemek.
عمايات : عماية 'in cem'i, gavâyet ve lecâc.
صبا : gençlik, hevâ ü hevese meyletmek.
هوى : muhabbet.
منسلى : سلو 'den
[411] 'unfüvân: bir nesnenin evvel ve mukaddimesi, behcet ve letâfet hengâmının hâl-i hâzırı.
[412] [şitâb]: koşu, koşarak, acele.
[413] kehl: saç ve sakalında kır serpip, vücûd ve evzâ'ında temekkün-i şeyhûhât zuhûr eylemiş olan otuz-otuzdörtten elli yaşına varan adam.
[414] [resîd]: geldi, ulaştı, olgun.

demîde[415] olunca o ‘âlem-i meftûniyetten el çeker ve yuvarlandığı ahvâlden geçer ise de ben henüz mesîre-i bî-nazîre-i mahabbetin gülistân safâsında kalıp kâbil-i selv ve sükûn olmayan senin ‘aşk u muhabbetinin yolunda daima tahrîk-i rikâb heves-i bî-hesâb ederim.

41. Beyt

الآ رُبَّ خَصْمٍ فيكِ اَلْويَ رَدَدْتهُ

نَصيحٍ عَلي تِعْذالِهِ غَيْرِ مُؤْتَلٍ[416]

“Ey benim yâr-ı gam-güsârım! Âgâh ol ki kemâl-i tehâlükle seni sevdiğimden dolayı bana husumeti şedîd nice hasm-ı bed-gîş ve beni levm ve ta‘zîr de kâsır olmayan nice nâsih-i dûr-endîş vardır ki ben onları red edip ‘adâvet ve nasâhatlerine havâle-i sem-‘i i‘tibâr etmedim.” [HM]

“Senin aşkını bırakmam için bana durmayıp öğüt veren nice kimseleri reddettim ve onların sözleriyle senin aşkından vazgeçmeyi aklıma bile getirmedim.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir, mahbûbesine hitâben “câmi‘ olduğun mehâsin-i şettâ[417] ve mezâyâyı bî-hemtâyı çekemeyen tâife-i nisvân veyâhud, benim sana ‘arzettiğim incizâb u mahabbet-i gayr-i mütenâhiyenin[418] mükafât-ı cihân-kıymet, rûhper verânesinin ihsânıyla beni mazhar-ı taltîf ve takrîb ve kendilerini tekdîr ve teb‘îd etmek mülâzasından dolayı hasedlerini yenemeyen bazı şübbân-ı

---

415 demîde: Fârisî, şürûk etmiş.

416 خصم : münâzi, mücâdil, muhârib, düşman.

الواء : bir adamın hakkını inkâr etmek, birşeyi alıp götürmek, kendi nefsine hasr ve tahsîs eylemek.

نصيح : فعيل vezninde nasihat verici.

عذل : لوم, توبيخ: tekdîr etmek.

الو : bir husûsta batâ’et edip, say ve ihtimâmda taksîr eylemek.

417 [şettâ]: türlü türlü, değişik.

418 nehy: akıl ve müdrikedir, sâhibini kabâyıh-ı ef‘âlden men‘ ve nehyettiği için cem‘ sigasıyla nehy denilmiştir.

hud‘a-[419] nihân sûret-i Hakdan gelerek bu mertebe mahabbetin âtesi beni sûzân u çâk-i[420] girîbân edeceğini ve senin ‘aşk u mahabbetinden rû-gerdân olsam kalb-i safvet-i[421] celbim ezdi-i ekdâr u ehzân olacağını bi’l-beyân şu tarîk-i nârefteden imâle-i ‘ınân etmekliğime dâir bir hayli nesâih-i pür-kabâyıh öne sürdüler ise de ben “gitmem, beni ger ‘unf ile kovsan da kapından, mânend-i emel-i tîg-i teğâfülle kesilmem.” Mâ-sadakıyla ‘âmil ve bu iki fırkanın fehâvi-i[422] kulûb ve metâvi-i cuyûbunda olan hased ve şer müktezâ-yı hilkat-ı beşer olduğuna kâ’il iken, artık dilsiz olan sözlerine uymak ve tıfl-ı masûm gibi tehzîz[423] ettikleri mehd-i iğfâlde[424] uyumak gibi sâde dilâna[425] bir hâli, ihtiyâr ve müteşebbis olduğum dâmen-i zarâfet-i pîrâmeninden dest-i ümîd ve maksadımı çekmeye ictisâr[426] edebilmek kuvvet ü kudretimin fevkinde bir teklif-i anîf[427] olduğundan kendilerini red ve ebvâb-ı emellerini, senin tan ve teşnîlerimle sed ve bend eyledim” diyerek böyle bir nutuk îrâd etti.

42. Beyt

ولَيْلٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ أَرْخَى سُدُولَهُ

عَلَيَّ بِأَنْوَاعِ الْهُمُومِ لِيَبْتَلِي[428]

---

[419] [hud’a]: hile, düzen, aldatmaca.
[420] [çâk]: yarık, çatlak, parça, tan ağartısı.
[421] [safvet]: saflık, temizlik, seçkinlik.
[422] fehvâ: bir kelâmın zihn-i zâhib olarak ma‘nevî mefhumu siyâk ve sibakından ya karânîn-i sâireden fehm ve intikal olunacak medlûl ve me‘âl.
[423] [tehzîz]: sarsma, sallama.
[424] [iğfâl]: aldatma, yanıltma.
[425] [sâde dilâne]: temiz kalplilikle, safça.
[426] [ictisâr]: cesâretlenme, cür’et etme.
[427] [‘anif]: kaba, haşin.
[428] ليل: leyl: gece.
موج : dalga.
بحر : deniz.
إرخاء : birşeyi gevşetip salıvermek.
سدول : setâir, perdeler.
هموم : هم ’in cem‘i, keder, endûh, hüzün.
ابتلاء : bir nesnenin künhünü, hakikatini anlamak.

"Nice gece dahi vardır ki her türlü şedâid ve mesâibe sabr edip edemeyeceğimi tecrübe ve imtihân için emvâc-ı dehşet-i irticâc-ı deryâ gibi gümüm-i lâ tuhsâ ile estâr-ı muzlimesini üzerime salıvermişti." [HM]

"Nice geceler vardır ki (aşkın elemlerine sabredip etmeyeceğimi anlamak için) üzerime türlü türlü gam ve kederle deniz dalgaları gibi kalın perdelerini indirdi." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Evvelki beyitte mahbûbesine hitâben söylediği son nutku müteʻâkib, yani hasımların tekâzâsından,[429] serzenişinden kurtulduktan ve yalnız kaldıktan sonraki hâli taʻrîf ve ahvâl-i ʻumûmiyesini tefsîr ve dûçâr olduğu âlâm ve ekdârı tasvîr ederek "mazhar-ı hicrân olan âşıkların zindânı bulunan zulmet-i leyli ve hümûm[430] ve ğumûm mûcibetü'l-veyli en müdhiş ve muhavvif ʻummân-ı bî-pâyânın[431] göklere kadar çıkan ve esfeli's-sâfilîne inen ve bu iki irtifâʻ ve inhifâdın[432] şedâidi içinde sefîne-i ümîdinin pusulasını şaşırtmaya sebeb-i müstakil bulunan emvâc-ı bâʻisetü'l-inziâcına[433] bu beyân-ı felâket-i ʻıyân âdeta kendisinin bu mesâʻibe mütehammil olup olmadığını bilmek için bir imtihân olduğunu tenvîh[434] ediyor ve mahbûbesine verdiği ziyâfet uğrunda ibrâz[435] ettiği semâhatı[436] taʻdâd eyliyor.

Tedkîk

Şikâyet-âmiz ve keder-engîz olan bu beyt mâkabline hem merbût hem merbût değildir. Merbûttur çünkü şâir kuvve-i dâfiʻa ve câzibe arasında kalmış ve onun için giriftâr olduğu âlâm ve ekdârın mukaddimesini beyâna girişmiştir. Şöyle ki, ricâl ve nisâ tarafından hased edercesine vâsıl olan

---

429 [tekâzâ]: ricâ, dilek, talep.
430 [hümûm]: üzüntü ve gamlar.
431 [bî-pâyân]: sonsuz, bitmez, tükenmez.
432 inhifâd: alçalmak.
433 inziʻâc: bî-karâr olmak.
434 tenvîh: bülend-âvâz ile bir adamı çağırmak, bir şeyi e'zâm etmek.
435 [ibrâz]: ortaya koyma, açıklama.
436 [semâhat]: cömertlik, iyilikseverlik.

levm[437] ü ʻazl her güne, kendisine ihtâr olduğundan bir ʻazâb-ı mütemâdînin tazyîki altında kalacak ve bunun netice-i müʼlimesi olarak akâvil-i meşrûʻa ʻumûmun kulağına girip ondan ihtirâzen Uneyze kendisinden bütün bütün uzak düşmesi ve bu münâsebetle vüşât ve ağyâr nâil-i emel olması ilcâsıyla daha akvâ ve muhtemel bulunmasından cerîha-i fuâdına hiçbir merhem teselli bulamayacaktır. Beyit mâkabline merbût değildir. Zirâ levm-i azâle kulak asmamış, mahabbet-i Uneyze'den vazgeçmemiş, Uneyze dahi habl-i vedâdînin katʻına dâir serrişte vermemiş iken bu nakız ve zıddın hangisi müraccih olduğunu bi't-tedkîk ercah[438] ve encahını[439] ihtiyâr etmelidir. Beyt-i âtînin hikemine göre İmruülkays beyân olunan birinci şıkka daha ziyâde meyl göstermiş ve ahkâmı onun hakkında müzʻıc bir sûrette cârî olacağına aklı ermiş idüğünden müteʼessif ve müteʼessir kalmış gibi görünüyor ise de ileride kat kat isbât-ı metânet ve hamâset edecektir.

Tefrîʻ

Umûr-i dünyeviyyeye ʻatf-ı nazar-ı dikkât eden erbâb-ı basîrete münkeşif olduğu üzere insana târî[440] olan şuûn-i[441] maddiye ve maʻneviyyenin en ziyâde bâr-ı ızdırâbı altında kaldığı zaman, her türlü muʻâmelât ve vukûʻâttan dolayı leylin zulmetinden, tûlünden ve hiddetinden şikâyet eden şuʻâra, mütenevviʻ zeminlerde birtakım mezâmîn ve meʻânî bulup meydana koymuşlardır. Kimisi o leylin tûlünden dolayı sabır ve temkîn, bazısı âh u enîn[442] ediyor.

Sabr ve Temkîne Misâl:

يا ليل طل يا هجر دم   اني علي الحالين صابر

لي فيك اجر مجاهد   ان صح ان الليل كافر

---

437 [levm]: kınama.
438 ercah: râcih'in fiil-i tafdîlidir. Rüchânı ve meyli ziyâde. mizânın ağır gelen kefesi.
439 encah: necâh'ın ef'al-i tafdîlidir. Necâh hâcet ve matlûb olan iş bitmek.
440 [târî]: ansızın çıkan.
441 şuûn: şe'n'in cemʻidir. Emir ve hâl.
442 [enîn]: inleyiş, inilti.

Mefhûmu

Bu şâir, uzun geceye hitâben sabır ve tahammülünü işrâben "Ey gece ne kadar ister isen uzun ol, Ey hecr[443] ne kadar arzu eder isen devâm et, ben iki hâlette sabrederim. İki hâletten maksad leylin tûlü, hecrin devâmıdır. İkinci beyitteki lafzı yine geceye hitâpdır.

"Ey şeb-i yeldâ" nûr-i subhun peydâ olsa bile zulmet-i leyl küfür yani lügâten setr sıfatıyla mevsûf olduğu sahîh ise "benim sende ve yâhud senin üzerinde" mücâhid fî sebîlillâh kadar ecr ü sevâbım vardır.

Âh u enîne misâl;

Şeb-i yeldâyı müneccim ile muvakkit ne bilir

Mübtelâ-yı gama sor kim geceler kaç sâ'at

43. Beyt

فَقُلْتُ لَهُ لَمَّا تَمَطَّى بِصُلْبِهِ

وَأَرْدَفَ أَعْجَازًا وَنَاءَ بِكَلْكَلِ[444]

"Kesret-i ahzân ve vefret-i ekdârım hasebiyle gözlerime uyku girmemesinden nâşî ben o şeb-i gam-bürûze ifrâtla tûlünü uzatıp evâilini tezyîd ve i'câz ve evâhirini temdîd eylediği vakitte dedim ki:" [HM]

"Gerinip boyunu posunu uzattığı ve göğsünü enliletip genişlettiği ve sonuna ek ekleyip uzandığı zaman geceye dedim." [ŞY]

---

443 hecr: bir adamdan dostluk ve ülfeti kesmek, vaslın aksi.

444 تمطي: gerinmek, uzanmak.

صلب : arka kemiği.

ردف : tâbi' olmak, birbiri ardınca gitmek.

أعجاز : عجز 'ın cem'idir, birşeyin gerisi (mü'ehherü'ş-şey), hayvanın sağrısı gibi.

نائي : baîd olmak.

كلكل : göğüs.

Mefhûm-i Beyt

Bu hitâb, ma'nen şeb-i yeldâya şebîh olan uzun ve siyah geceye râci' ve 'âiddir. Şâir müşâhede-i mahbûbeden munkatı' ve mülâkat ve mülâtafâtından mümtenî ve onun muhâdesât-ı hayât bahçesinden gayr-i müntefi'[445] olunca bi't-tab' vahdet-i güzîni inkisâr[446] ve kûşe-nişîn-i hüsn-i bî-şumar olup gecenin zulümâtıyla pençeleşmeye hazırlanmıştır. Şiddet-i sevâdda gurâba[447] mesîl bu leyl-i tavîl daha uzun görünmek ve dehşetini arttırmak ve evvelini âhirine yetiştirmemek ve'l-hâsıl fecr-i sâdıka mülâkî olmamak azmiyle bir arslanın karşısına gelip de gözüne kestirdiği ferîseyi[448] tutmaya nasıl göğüs geriyor ve arkası uzanıyor ise gece de böyle bir hâle girmiş ve şâiri karanlıktan mâtem-pûş[449] bir şekil ve manzaraya götürmüş olmak hasebiyle şâirde leyle hitâben "Ey tavîlü'z-zeyl, mâni'ü'l-vasl deteffuk-i zulümâtıyla mânend seyl-i leyl felâket-i meyl artık yeter. Mülakât-ı mahbûbe gibi göze revnak ü fer bahşeden bir subh-i münîre inkişâf ve incilâ[450] et ve 'uyûn-i ümîd ve emele nûr u ziyâ ver. Vâkı'an kalbimdeki ızdırâbın şiddetinden şürûk-i nehâr dahi gözümde zalâm ve belki seninle müsâvatta yeknâm ise de hiç olmaz ise nehârda bir celîs ve beyt-i şiir-i tesellide harf-i tenfîse tesâdüf ederdim de tahammül etmekte olduğum bâr-ı mihnete yâr ve vâdi-i gurbette bu bîçâre İmruülkays için bir kabs-i nâr olur.

44. Beyt[451]

فَيَا لَكَ مِنْ لَيْلٍ كَأَنَّ نُجُومَه

---

445 [müntefi']: yararlanan, menfaati olan.
446 [inkisâr]: kırılma, gücenme.
447 gurâb: karga.
448 ferîse: arslanın sayd edildiği şikâr.
449 [pûş]: giysi, çadır, giyinmiş, örtülü.
450 [incilâ]: cilalanma, parlama, görünme.
451 Hersekli, İmruülkays'ın geceye hitabına şu beyitle devam ediyor.
الا ايُها الليلُ الطويلُ ألا انْجَلي   بِصُبْحٍ و ما الاصْباحُ منك بأمثَلِ
"Ey leyl-i tavîl! Sen subh ile münkeşif ol! Yani senin zalâm-ı nevâib-i insicâmın ziyâ-i behcet-bahşâ-yı bâm ile muzmahil olsun. Hâlbûki sabah da senden efdal ve ercah değildir. Çünkü leylen çektiğim meşakk-ı bî-pâyân nehâren dahî beni giryân ve nâlân ediyor." Hersekli Mehmed Kâmil Bey, *Terceme-i Muallakât-i Seb'a*, 97-98.

بِأَمْرَاسِ كَتَّانٍ إِلَى صم جَنْدَلِ[452]

"Ey leyl-i mağmûmü'z-zeyl! Ta'accüb senin fart-ı tûlüne ki gûyâ nücûm-i dırahşânın kettân ipler ile sahra-i samâya yani yalçın kayalara muhkem şedd ü rabt olunmuş da fürûzân oldukları noktalardan erilemiyorlar." [HM]

"Ne acayip bir gecesin sen! Yıldızları adeta keten halatlarla sert kayalara bağlanmış gibi." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir evvelki beyitte ricâ ve niyâz yolunda geceye ettiği hitâb bâdi-i te'sîr olmadığını izâhen iş bu beyitte keşf ü nikâb[453] ve şu sûretle feth-i bâb-ı 'itâb eyledi. Doğrusu şâyân-ı 'aceb bir leyl-i pür-tâ'ab ve şeb-i bâ'isü'n-nasb[454] sen semt-i gurûba yanaşmamak ve şems-i münîreye kavuşmamak için senin a'vân[455] ve ensârından olan ve sîne-i sabrı sevâkıb-ı[456] kevâkib, güya kaviyyü'r-rabt keten ipleriyle tâ menzil ve burçlarından en sert ve kavî, çetin taşlara bağlanmış ve oradan çözülüp tayy-i menâzil etmeleri müstahîl bir dereceye gelmiştir. Bu teşbîh pek güzeldir. Zirâ "kevâkibi seyr ü hareket-i ma'neviyyeden alıkoyup bağlanacak kürre-i arzdan başka mevcûdâtta bir kuvvet yoktur" yolunda îrâd etmiştir.

45. Beyt

وَقِرْبَةِ أَقْوَامٍ جَعَلْتُ عِصَامَهَا

---

452 نجوم: نجم 'in cem'idir, kevkeb.
امراس : مرس 'in cem'idir, ip, habl.
كتان : elyaftan kuvvetli ip yapılan nebât.
صم : أصم 'nin cem'idir, pek katı, kavî taş.
جندل : taş yığını, bir adamın kaldırıp götürebileceği hacimde bir taş.

453 [nikâb]: peçe, maske.

454 nasb: nünün ve sâdın fethiyle renc ve teabdan nâşî âciz ve furûrmânde olmak.

455 [a'vân]: yardımcılar, dostlar.

456 sevâkıb: sâkıbe'nin cem'i, nücûm ve kevâkibe ıtlak olunur. Burada sekb'den maksat, delmek harketmektir.

عَلَى كَاهِلٍ مِنِ ي ذَلُولٍ مُرَحَّلِ[457]

“Akvâmın nice kırbaları dahi vardır ki ben onların bağlarını zelûl ve kirâren mahmul olan omuzumun üzerine yüklendim. Yani müsâfirine tertîb-i ziyâfetle ikrâm ve fukaraya ihsân ve in‘âm ve du‘afâyı dahi zalemeden sıyânete ikdâm gibi akvâmın nice eskâl-i hukukunu omzunda kırba taşımakla me’lûf olan saka gibi ber-dûş eyledim.” [HM]

“Ben, nice kimselerin kırbalarının kulplarını bu ram olan sırtıma vurmuşumdur. (Hukûka riâyetle nice kimselerin yüklerini omuzlarına aldığını, yahut misafirlere ve yoksullara ikramda bulunduğunu söylemek istiyor.)” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Zâhir ma‘nâya nazaran bu beytin evvelki beyitte yani medâr-ı iştikâ[458] ‘addettiği tûl-i leyle bir münâsebeti olmadığı anlaşılıyor ise de hakîkaten ona irtibâtı tâm görünüyor. Beytin iki ma‘nâsı vardır. Birincisi “kırbe” lafzının kaf kesriyledir. Evvelâ bu ma‘nâyı ele alalım. Bu ma‘nâya göre şâir diyor ki; “Ey leyl! Benim senin tûl ve dırâz-hulûl zulmetinden, gerçi şikâyet ediyorum ama ben öyle olur olmaz sademât-ı kahra boyun büker ve tekallübât-ı[459] dehre inkıyâd eder takımdan olduğumu zannetme. Benim şikâyetim müfârakât-ı ahbâb-ı tatvîl[460] ve telîl eden zulm-i zulmetindendir. Yoksa “Ey şeb-i mûrisü’l-leheb[461] bu zulmet-i gayr-i me’nûse diğer husûsta yani Uneyze firâkının hâricinde cibâl-i mahsûsa olsa bile onu âtîk-i[462] mefkûdü’l-âik[463]

---

457 قربة : kafın kesriyle, su tulumu, kafın zammıyla rahm cihetinden yakınlık, karâbet.
أقوام : قوم ‘in cem‘i.
عصام : tulum, su dolduğu halde ağzının bağlanması için kullanılan ip.
كاهل : arkanın yukarısındaki iki körüğün üst yanı.
ذلول : yavaş, râm, münkâd mutî‘ olan insan ve hayvan.
مرحل : planı üzerinde bulunan deve.
458 [iştikâ]: şikâyet, sızlanma.
459 [tekallübât]: hileler, kopyalar, tersyüz olmalar, çevrilmeler.
460 [tatvîl]: uzatma, lafı uzatma.
461 leheb: alev.
462 âtik: omuzda ridâ ve şal vaz olunan uzvun omuz başıyla boyun aralığıdır. Türkçe çekîn.

sabr ve tahammülüme yüklenip gider idim. İşte ben kavmin medâr-ı hayâtı, bâ'is-i necâtı olan bir katresi bin câna bedel bulunan iskâ[464] hizmetini müfâzât[465] dehşet-i gayâtta nice nice mudalât-ı[466] umûrda mücerreb ve azmûde[467] görünen dûş[468] ve iktidâr ve kuvvetime yüklenip öylece bâdiye[469]-nevred[470] hamiyyet oldum ki çok adamların hevl-i[471] 'atşdan[472] ibkâ-yı ramak[473] ve ifnâ-yı kalakına[474] hizmet ettim" demek ister. Şâir-i şehîr Mütenebbî, İmruülkays'ın merâmını:

لولا مفارقة الاحباب ما وجدت

لها المنايا الي ارواحنا سبلا[475]

beyti ile pek açık bir sûrette hall ü îzâh etmiştir.

Şâir büyük ve mühim mevki'ini beyân zımnında su tulumuna râm olan kâhil-i murahhaline yüklenmesi bedâheten[476] ve medeniyyeten pek de azâ'im-i umûrdan ve hatta sudan bile 'addolunmaz ise de 'âlem-i bedâvette o kadar büyük ve ehemm, o derece mu'azzamdır ki tafsîlâtına girişilse bir cild kitâb teşkîl ve bu bâbda vukû'ât-ı sâbıkanın hakâyıkını tahlîl eder, yani akvâm-ı 'Arab'ın zamân-ı câhiliyyede ma'lûm yerlerde olan sular başında zuhûra gelen muhârebât-ı 'adîdeleri kütüb-i tevârihde mezkûrdur.

---

463 âik: bir işten alıkoyup men ve sarf eden hâil ve meşgale.
464 iskâ: savurmak, su içirmek.
465 müfâzât: mefâze'nin cem'i, susuz çöl, beyâbân, mühlik yer.
466 mudalât: şedâid, nevâib.
467 [azmûde]: tecrübeli, sınanmış, alışkın.
468 dûş: omuz, Fârisî.
469 bâdiye: sahrâ, çöl.
470 bâdiye nevred: mesâfe kat edici.
471 hevl: korkunç ve mahûf nesneden ne hâl ve hareket sâdır olacağı bilinemediğinden, ondan dâima endişede bulunmak.
472 'atş: susuzluk.
473 ramk: vücûdda kalan bakiyye-i hayât.
474 kalak: muzdarib ve bî-karâr olmak.
475 menâyâ: meniyye'nin cem'idir, ölüm.
sübül: sebilin cem'i, yol, tarîk, râh.
476 [bedâhet]: kendiliğinden olan, oluş, normal.

Ma'mafih, şâirin fikrini muhtasaran beyân edelim. Ma'lûmdur ki çöllerde ve husûsiyle mevsim-i sayfda suyun nedreti[477] ve bâdiye-nişînânın ona olan ihtiyâcı, ziyâde ve büyük bir kabile ve aşîret bir merhaleden diğer menzile vusûl edinceye kadar esnâ-yı râhda suya nâdiren tesâdüf ettikleri ve belki de bazen dört-beş günlük mesâfede bir katre su bulamadıkları cihetle, binlerce insân ve hayvanın şürbüne kifâyet edecek suyun haml ve nakli ve seref[478] ve telefden hıfzı ve îcâbına göre tevzî' ve taksîmi epeyce vezâif-i mühimmedendir. Çünkü, bunca nüfûs-i nâtıka ve sâmitenin[479] vikâye-'i hayâtları bu hizmet-i mu'tenâ-bâhâya mütekellif ve 'uhdesine mütekellif bulunan adamın, ikdâm[480] ve gayretine ve şecâ'at ve besâletine men'ûttur.[481] Bu vazîfe; herkesin gözüne kestiremeyeceği, 'azmine karşı gelemeyeceği, bir sâhib-i seyf ve sinâna tevdî' olunmaz ise o kabile içinde bulunanlar, a'lâsı da ednâsı da ednâ bir hamle ile suyu ahz ve şürb ve hatta nehb ve gasb edeceklerinde şüphe olmadığından kifâyeti ve hüsn-i niyeti cümlece müsellem olan zevât-ı mu'tebereye teslîm ederler. Şu halde şâirin şikâyet hizmetini ma'rız-ı iftihârda söylemesi pek de nâ-bemahal değildir ve hatta mûcib-i şerefdir. "Kurbe" kafının zammıyla, beytin ikinci ma'nâsına gelince " و جعلنا من الماء كل شئ حي"[482] hükm-i cân-bahşâsı dâiresinde benim kavim ve kabilem dâima bana 'arz-ı ihtiyaç ettiklerinden onların levâzım-ı sâirelerini tedârik ve tesviye[483] ve umûr-i mühimmelerini hall ve temşiyetde[484] olan kefâlet-i 'âlî cenâbânam, her türlü müşkilâtı tahammüle icbâr etmekle, ben de o a'bâ-i[485] sakîlenin yüklenip götürülmesinde kendimi borçlu ve vazîfedâr 'addederim" demektir.

---

477 [nedret]: azlık.
478 seref: fethateynle bir nesnede hadd ve i'tidâli tecâvüz etmek.
479 [sâmit]: sessiz, suskun.
480 [ikdâm]: girişim, teşebbüs, cesaret gösterme.
481 [menût]: bağlı, ilgili.
482 [Enbiyâ 21/30]: "*ve her canlıyı sudan yarattığımızı..*".
483 [tesviye]: eşitleme, düzleme.
484 [temşiyet]: yürütme, ilerletme.tten
485 a'bâ: aba'ın cem'i, ağır nesne.

46. Beyt

وَوَادٍ كَجَوْفِ الْعَيْرِ قَفْرٍ قَطَعْتُهُ

بِهِ الذئْبُ يَعْوِي كَالْخَلِيعِ الْمُعَيَّلِ[486]

"Ve cevf-i Ayr gibi ıssız veyâhud hımâr-ı vahşînin batnına müşâbih intifâ'sız ve ins ü nebattan hâlî nice vâdi vardır ki ben onu seyr ile kat' ettim. O vâdide kurt -fart-ı cû'undan dolayı- âile sâhibi olduğu halde tedârik-i kuvvetten 'âciz olan şahs-ı perîşân-hâl veyâhud habâseti cihetle matrûd ehl ü 'ıyâl olan bed-baht-ı pür-melâl gibi sayha-zen-i 'acz ve kelâl olur idi." [HM]

"Ve Ayr adlı kimsenin vadisi gibi nice otsuz ve ıssız vadileri geçmişimdir ki, orada kurtlar, kumarda ütülüp de kendisinden yiyecek isteyen kumarbazın çocuklarına bağırması gibi bağrışıyorlardı." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir, leylin kâbilü't-tahammül olmayan tûluna, zulmetine karşı serdettiği birinci hizmet-i mühimme olan su şikâyeti ve ikincisi muhtâc-ı i'âne olan kavminin himâyeti mes'eleleriyle iktifâ etmeyip, fevka'l-'âde şecâ'at ve besâletini ta'dâd sırasında bu beyti de îrâd eylemiştir, demek istiyor ki ben yalnız kavim ve kabileye su vermek, onlara elzem ve ehemm olan birşeyi hüsn-i muhâfaza eylemek âciz ve dermânde bulunanlarına i'âne ve ihsân etmekle kalmadım, makâsıd-ı 'âliye uğrunda ve 'ulüvv-i cenâb yolunda

---

[486] وادي: dere.
جوف : derenin ortası gibi, etrafına nisbetle düz ve çukur, iç.
عير :: merkeb, hâlî ve yebâb olan mahallere "cevf-i hımâr" derler.
قفر :: hâlî arz, otsuz, susuz çöl, cem'i قفار.
قطع : kesmek ve bir yol ve menzili almak, nihâyetine varmak.
ذئب : kurt.
عواء : kurt ve köpeğin uluması.
خليع : avcı, sayyâd.
معيل : başıboş serseri, zî 'ıyâl.

"cevf-i[487] hımâra" müşâbih olan vâdî-i vahşet-bâdîyeden geçtim ve içinde av ve ferîse arayan nice vuhûş-i zâriyenin ortalığı kaplayan, dağları dereleri inleten ulumalarından yani muvahhiş bağırıp çağırmalarından, iftirâslarından[488] korkmadım, böyle adam gecenin uzunluğundan, karanlığından havf ve haşyet eder mi? Ve maksad ve emelini istihsâlden geri kalır mı?

47. Beyt

فَقُلْتُ لَهُ لَمَّا عَوَى :إِنَّ شَأْنَنَا

قَلِيلُ الْغِنَى إِنْ كُنْتَ لما تَمَوَّلِ[489]

"Ben o kurda sadâ-yı cân-hırâş ile uluduğu hengâmda dedim ki sen eğer mütemevvil değil isen bizim de hâl u şânımız kalîlü'l-ğınâdır. Yani sen nasıl mâl-dâr ve sâhib-i servet ve yesâr değil isen ben de senin gibiyim." [HM]

"Kurt uluduğu zaman" ona "Eğer sende bir şey yoksa bende de yok.."İkimizin de eli boş." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Bu hitâb kurda 'âiddir. Çünkü mahûf dereleri geçmekte ve kurdun veyâhud diğer vuhûş-i müfterîsenin maişet için bir av aramakla uluduğunu işitmekte iken kurdun birisine hitâben "nâfile bağırıyorsun, sen sayd ve iktinâsda,[490] ben cem' ve iktisâdda müsâviyiz, yani ikimiz de tahsîl-i ğınâda[491] nâfile çalışıyoruz, sen kesîrü'l-ıyâl, ben kesîrü'n-nevâl iki arkadaşız. Sen ne av avlayabilir isen yavrularına, ben ne kazanır isem fukâra ve erbâb-ı ihtiyâcın çocuklarına veririz. Onun için ikimizde servet aramak 'abestir.

---

487 [cevf]: iç, dâhil, yer altı.
488 iftirâs: arslanın sayd ve şi'âr etmesi.
489 عواء : ulumak.
شان : hatb, emr, hâl.
تمول : çok mal sahibi olmak.
490 iktinâs: av avlamak.
491 ğinâ: zenginlik, servet, yesâr.

48. Beyt

إِذَامَا نالَ شَيْئًا أَفَاتَهُ كِلانا

وَمَنْ يَحْتَرِثْ حَرْثِي وَحَرْثَكَ يُهْزَلِ[492]

“Ey gürg-i nâ-kâm! Bizim ikimiz de bir şeye nâil ve muzaffer olduğumuz zaman o şeyi fevt edip mahrum oluruz ve her kim senin sa‘y ve ceddin ile benim ihtimâm ve cehdim gibi verziş ve bezl-i mechûd eder ise fakîr ve mehzûlü’l-‘ıyş olur.” [HM]

“İkimiz de elimize bir şey geçirecek olursak onunla kendimizi doyuracağız. Senin ve benim tuttuğumuz yolu tutanlar böyle kıt kanaat yaşarlar.” dedim.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Bu beyt, evvelki beytin tetimmesi ve vâdide gördüğü vahşiye olan nutkunun bakıyyesidir. “Evet, ikimiz de birşeye dest-res olsa bi’t-tab‘ sa‘yimizin semeresine göz diken ve ihtiyâç gösteren ve evvelki beyitte zikrolunanlara hediye ve ‘atiyye olarak verdiğimizden elimizde bir şey kalmayacağı bedîhî ve bizim gibi mâl cemine kalkışan ve sonra, şuna buna meccânen dağıtanların bi’l-âhere serveti zebûn[493] ve sermâyesi kün fe-yekün olacağı tabi‘îdir.

49. Beyt

وَقَدْ أَغْتَدِي وَالطَّيْرُ فِي وُكُناتِهَا

بِمُنْجَرِدٍ قَيْدِالا وَابِدِ هَيْكَلِ[494]

---

[492] كلانا : ikimiz, takdiri كل منا ” yani herbirimiz.
نيل : matlûb ve maksada erişmek, bir şeye destres olmak.
افاتة : bir nesneyi elden kaçırmak, geçip savuşmak.
حرث : mal-i cem‘, tarlayı zer‘ etmek.
هزال : lağarlık, zaîflik, zebûnluk.

[493] [zebûn]: düşkün, perişan, âciz, güçsüz.

[494] اغتدا : bir işe sabah gitmek.

“Sabahleyin kuşlar henüz yuvalarında iken hilkati azîm ve hayvanât-ı vahşiyyeyi müdrik ve tüyleri kısa olan ata râkib olarak sayd u şikâra gider idim.” [HM]

“Vahşi hayvanları, kaçarlarken oldukları yere mıhlayan, altındaki iri ve tüysüz atımla sabahleyin, kuşlar dağlardaki yuvalarından daha dışarı çıkmamışlarken ben ava çıkarım.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

İhtiyacât-ı sâ’irelerinin tesviye ve îfâsında kendisini mükellef ‘addettiği akraba u ta‘allukâtının ve onlara merbût birtakım âile efradının tesrîri için taleb-i rızık yolunda, kuş yuvasından çıkmadan, yani şafak sökmeden, evsâfı beyân olunan hayvân sebk-reftâre râkib olduğu halde öteye beriye koşup istikmâl-ı levâzım-ı zarûriyede hiçbir dakîka izhâr-ı terâhâ[495] ve tekâsül etmediğini ve bir sâhib-i hamiyyetin ‘uhdesine tevdî‘ olunan ve vazîfenin kemâ yenbaği hüsn-i ru’yetinde mecbûr bulunduğunu beyân ediyor. Tûl-i leyle karşı gösterdiği sabırsızlık ve arâmsızlığın esbâb-ı mûcibesini ba‘de’l-beyân umûr-i dünyeviyye ve husûstât-ı mühimme-i ta‘îşiyye uğrunda icrâ ettiği fedakârlığı birer birer sayıyor. Evvelâ, kavim ve kabîlesinin infâk ve i‘âşelerine mütekeffil olmak, sâniyen şikâyet emrini deruhte eylemek, sâlisen mahûf ve muvahhiş dereler ve vâdilerin vuhûş-i câ-rubâsına katan ehemmiyet vermeyerek oradan iktihâm ve tehattî[496] etmek. Râbi‘an, ulumaları dağları lerzân[497] eden vahşîlerin havfından kaçıp gitmek şöyle dursun, o nokta-i mahûfede bile lisân-ı hâl ile arslanlara, kurtlara seslenip, meydân okumak ve onların yavrularını i‘âşede ve kendisi akrabasını

طير : kuş, cem‘i طيور.
وكنات : وكنة‘nin cem‘i, kuş yuvası.
انجراد : soyunmak, müddet-i seyr ü sefer uzamak, hayvanın tüyü azalmak.
قيد : sahibine râm olan, yedine suhûletle gelen hayvan.
أوابد : vuhûş, canavarlar, müfredi آبد.
هيكل : mutlakan iri, büyük, şekil ve şebhi uzun at.

495 [terâhâ]: gevşemek, zayıflamak.
496 [tehattî]: tecâvüz, saldırı, haddini aşma.
497 [lerzân]: titrek, titreyen.

terfîhe[498] ve i'ânede müşterek bi's-sa'y olduğunu anlatmak. Hâmise, bu yolda olan fedakârlığını, sehâvetini,[499] müridliğini göstermek. Sâdisen, 'azm ve hazmında[500] fütûr[501] göstermeyip, şafakla beraber av avlamaya, esbâb-ı ma'îşeti aramaya çalışmış, sâbi'an, maksadına serî'an vusûl için batî ve lâgar[502] hayvana binmeyip, rüzgârla yarışa çıkacak esb-i sabâ-i reftâre[503] binip gezmek gibi her birisi evsâf-ı memdûhadan ma'dûd olan sıfâtları birer birer tahdîs-i ni'met kabîlinden sayıyor.

50. Beyt

مِكر مِفَر مُقْبِلٍ مُدْبِرٍ مَعًا

كَجُلْمُودِ صَخْرٍ حَطَّهُ السَّيْلُ مِنْ عَلِ[504]

"O rahş-ı sabâ-reftâr bi'l-kuvve kerr ü ferr ü ikbâl ü idbâr edebiliyordu. Yani lüzûmu halinde tekrar tekrar rucû' eyler ve çok kaçar ve ileri gider ve geri gelir idi ve kendisi dahi seyl-i 'azîmin yüksekten indirdiği büyük taş gibi serî' ve metîn idi." [HM]

"Atım yerine göre öne doğru hamle etmeyi, tekrar tekrar ilerlemeyi bilir. İcab ederse geri geri kaçar. Düşmana yönelmesi ve arka çevirmesi vardır. Yüksek bir yerden aşağı doğru selin hızla indirdiği kaya gibi süratli ve onun gibi salâbetlidir." [ŞY]

---

498 [terfîh]: refâha kavuşturma.
499 [sehâvet]: cömertlik.
500 [hazm]: sağlamlaştırma, ileri görüşlü olma.
501 [fütûr]: gevşeme, umutsuzluğa kapılma.
502 [lağar]: zayıf, cılız, nârin.
503 [reftâr]: davranış, tavır, yürüyüş.
504 مكر : mimin kesri, kâfın fethiyle, döne döne hamle eden hayvan, mehârib, kerr.
مفر : bu dahi mimin kesri ve fanın fethiyle, kaçıcı, firâr edici.
مقبل : öne müteveccih olan.
مدبر : arkaya dönen.
جلمود : kaba, sağlam, kuvvetli katı taş.
صخر : 'azim ve büyük taş.
حط : bir nesneyi yukarıdan aşağıya indirmek.
سيل : tuğyan üzere cereyân eden yağmur suyu.
عل : yüksek, bülend, 'âlî.

Mefhûm-i Beyt

Arapların şecâʻat ve kuvvetlerine vâsıta-i mevsıle azîme olan cins ve asîl hayvanlara fevka'l-ʻâde iʻtinâ ettikleri ve silsilelerinin muhâfazası emrinde pek büyük kuyûd ve şurût ittihâz eyledikleri cihetle esblerinin medâyıhına dair şuʻâra-yı ʻArab, binlerce vasf ve medîha îcâd ederler. Vâkıʻan Fars kavmi dahi bu meydânda geniş geniş mazmûnlar söylemişler. Bu vâdide ettikleri esb-rân olmuşlar ise de Arapların bu medâyıh sâhalarında ihrâz ettikleri kasabü's-sabak[505] kadar at sürememişlerdir. Fikir ve maksada ittibâʻan şâir bindiği hayvanın evsâfını sayarak diyor ki kerr ü ferde bî-hemtâ ileri ve geri gidip dönmek de mânend-i sabâ, tuyûr-i cevâhirin kendi avını yakalamak için fezâ-yı cevden rûy-i zemîne süzülüp inmesi gibi bu esb-i tâzî dahi hemen o tuyûr-i kevâsirle[506] hem ʻınân ve yâhud hem cenâh-ı tayerân derecesinde, yukarıdan aşağıya inhitât[507] ile zirve-i cebelden bir seyl-i kaviyyü'l-cereyânın önüne gelip de hadîd-i arza yuvarladığı ağır taş gibi hemen yeklahzâda sürʻat-peymâdır. Bu evsâf-ı erbaʻayı yani kerr ü ferr ve ikbâl ü idbârı[508] "maʻan" lafzıyla birden icrâ etmek demek hareketen yekdiğerine mübâyin ve münâkız gibi görünür ise de bu harekât-ı mütezâddeyi bir dakîka ve bir hamlede bi'l-fiʻl hemen icrâ eder manâsında olmayıp bi'l-kuvve bu evsâfı câmiʻ olduğunu ve bu harekât-ı erbaʻayı ne vakit ister ise hemen îfâya muktedir bulunduğunu anlatmaktır.

51. Beyt

كُمَيْتٍ يُزِلّ اللبْدَ عَنْ حَالِ مَتْنِهِ

كَمَا زَلَّتِ الصَّفْوَاءُ بِالْمُتَنَزلِ[509]

---

[505] [kasabü's-sabak: Araplar'da atlıların koşu meydanında yarışarak dikilmiş bir direk üzerindeki ödülü almaları hakkında kullanılan bu tabir, zamanla "herhangi bir hususta benzerlerine üstün olma" anlamına gelmiştir.]

[506] [kevâsir]: yırtıcı, vahşi.

[507] [inhitât]: düşme, düşüş, güçten kuvvetten kesilme.

[508] [idbâr]: talihsizlik, bozgun, işlerin ters gitmesi.

[509] كميت : kestane dorusu hayvan.

" O feres-i kümeyt yani doru at etinin dolgunluğu ve zahrinin düzgünlüğü cihetle belinin üzerinde olan keçeyi (eyer teğeltisini) düz ve katı taşın kendisine nüzûl eden yağmuru kaydırdığı gibi kaydırır idi." [HM]

"Kestane dorusu atımın sırt etlerinin dolgunluğundan üzerindeki keçe, düz bir kaya üzerinden yağmurun kayması gibi kaymaktadır." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir, gâyet sevdiği ve sevdiğine hak kazandığı küheylân esbinin evsâf ve mezâyâsını sayıp sayıp da tükenmediğinden yine bu yolda devam ediyor. Kümeyt denilen kestâne dorusu atın rengi iktizâsınca en ziyâde meşakkate, tabe, atşa, susuzluğa mütehammildir-âtiyedeki kıt'a lafzından iktibâ ile şâirin sürdüğü mazmûn pek latîftir- bu hayvan öyle bir cinstir ki teşekkülât-ı bedeniyyesindeki etlerin birbirine sıkışmasından, a'zâsının tenâsübünden dolayı mahall-i rükûbu olan sırtı o kadar emles,[510] o derece yumuşak ve düz ve enfes ki âdeta âharlanmış ve saykal ve cilâ verilmiş kağıt gibi, üstüne binen adamın hemen sıyrılıp yere düşmesi gâyet cilâlı bir taşın, yâhud mermerin üzerine dökülen suyun sür'atle akması gibi bir hâl zuhûra gelir.

"İstitrâd"

Erbâb-ı lüğâte nümâyandır ki, Arap lisânında birşeyin meselâ şarâbın, kahvenin, kılıcın, mızrağın, arslanın, yılanın ve daha bunun gibi hayvanât ve eşyânın yüzlerce isimleri vardır. Ez-cümle cins-i atların dahi renklerinden pek çok ziyâde, isimleri, evsafları mevcûttur. Şâirin bâlâda vasfettiği atının rengini beyân etmiştik. İşte o kestane dorusu at yani "kümeyt" lafzında diğer isim dahi iştirâk ediyor ve bir nükte-i edebiyye zuhûr geliyor.

زل : ayak koymak, sıyrılmak.
لبد : yün, yapağı, keçe.
متن : sırtı, arka.
صفا : yüzü düz, iri, keskin taş, mermer taş.
تنزل : tedrîcle yavaş yavaş aşağı inmek.
510 [emles]: pürüzsüz.

Şöyle ki “kümeyt” şarâbın da bir ismidir. Çünkü koyu kırmızıdır. “nehd”in dahi harekât-ı muhtelife ile birçok ma‘nâsı var ise de sadedinde bulunduğumuz ta‘rîfât, endâmı güzel ve yakışıklı ve tavlı ve üstelikli cins at ve memedir. Beyân ve bedî‘in sâha-i kerr ü ferde epeyce at süren üdebânın bu iki lafzı, yani “kümeyt” ve “nehd” kelimelerini at ma‘nâsı sahrâsından dizgin çevirip işi şarâb-nâb piyâlesine dökmüş ve bu iki kelimeyi envâ-‘ı bedîden tevriye[511] bezminde,[512] neş’e-nemâ, nağme-serâ ma‘nen istihdâm etmişlerdir ki, nedîme bile hâcet göstermemişlerdir.

Kıt‘a

يا واصف الخيل بالكميت و بال

نهد ارحني من بين جلاسي

لا نهد الامن صدر غانية

و لا كميت الا من الكاس[513]

Kıt‘anın Mefhûmu

Ey esb ve hayli vasf ve sâha-i efkârını onların muhassenâtıyla hayli tertîb-i vasf[514] eden şâir hem bezmi bulunduğum arkadaşlarım arasından

---

511 [tevriye]: gerçeği örtme, bir sözün iki anlam taşıması.
512 [bezm]: meclis, içki meclisi, çadır, ‘âlem, dünya.
513 وصف : bir nesneyi sıfatlamak, halken hulken ‘alâyimini beyân ve ta‘dâd etmektir.
خيل : at nev‘i, çoğuna birden itlâk olunur.
كميت : hem kestane dorusu hayvan hem de şarap.
نهد : hem kestane dorusu at hem meme.
ارحن : mastarı اراحة ’dir, râhat, âsûde ve renc ve ta‘bdan âzâde kılmak.
جلاس : hembezm hemnişîn olanlar, cülesâ’.
نهد : tarifi geçti.
صدرةgöğüs.
كميت : karamtrak yani kestana veyâhut hurma rengine karîb olan kırmızı şarap, bâde.
كأس: su ve emsâli içecek kap kadeh.
514 saf: bir nesneyi sıra ile uzun uzadıya dizmek, askerî tabur şekline koymak.

bana râhat ver, muhayyilemden[515] uzak olan “hayle” “huyelâa”[516] meyletmem. Senin dediğin ve at nâmıyla tasvîr ettiğin “nehd”i ben bir hüsnânın sîne-i berrâkından ve “kümmeyt” diyerek meydana sürdüğün hayvanı, kadeh-i şarabın, neşve-i[517] ferâh-fezâsından isterim.

Bu kıt‘anın hâvî olduğu me‘ânî-i edebiyyenin rahîk-i[518] ma‘neviyesiyle neş’e-yâb olmamak kâbil değildir.

“Sadede ‘Avdet”

52. Beyt

عَلَى الذَّبْلِ جَيَّاشٌ كَأَنَّ اهْتِزَامَهُ

إِذَا جَاشَ فِيهِ حَمْيُهُ غَلْيُ مِرْجَلِ[519]

“Vasf olunan feres-i serî‘ü’s-seyrin hâlet-i mehzûliyetinde dahi neşâtının harâreti ve sadrında kişnemesinin tekessürü, tencere kaynaması gibi kendisinde galeyân eyler idi.” [HM]

“Atım, ökçe ile karnına dokunulduğu zaman coşar ve koşar. Bu sırada göğsünün hırıltısı, kaynayan bir kazanın hırıltı ve fokurtusuna benzer.” [ŞY]

---

515 muhayyile: kuvvâ-yı dimâğiyyede bir kuvvettir ki suver-i mahsûse ve ondan temferri olan me‘ânî-i cüziyede tasarruf edip, gâh terkîb gâh tefrîk eder, dâima suver-i me‘âniye bir renk ve şekil … ve ilbâ eylemek bu kuvvetin şânındandır. Bu kuvveti akl-ı külliyâtta istimâl eder ise müfekkire, eğer vehm ve cüziyyâtta kullanıyor ise muhayyiledir, bu kuvvetin merkezi dimağdır.

516 huyelâ: kibir ve uzmet.

517 neşve: şarâbın insanda hâsıl ettiği te’sîr.

518 rahîk: sâfî, berrâk hamr, şarâb.

519 ذبل : ve ذبول , solmak.

جياش : râkibin hemen ökçeleriyle bi’t-tahkîk derhal cûş u hurûşa götürebilen at.

اهتزام : bulut yağmur dökerken, taraka ve ra‘d ile çatlamak, süratle koşup gitmek.

جيشان : fetehâtla, kaynamak, cûşe’l-kıdr ve’l-bahr ve gayrihimâ gibi gözyaşı taşıp dökülmek, dere çay dolup taşmak.

حمي : kızgın olmak.

غلى : kaynamak.

مرجل : büyük bakır kazanı.

Mefhum-i Beyt

Rüzgârın sür'atiyle fers-rehân olan bu esb-i serî'u'l-cevelân gerçi kasıklarının ince olmasından ve solmuş fidan gibi bir hâle gelmesinden seyr ü harekete gayr-i muktedir görünür ise de süvarisinin ökçeleri karnına dokunur dokunmaz, fırtınalı ve yağmurlu zamanda gök gürlemesiyle tahaddüs eden taraka-i sâ'ika-bârîn sadâsı derecesinden galeyân ve heyecana gelerek adeta fokur fokur kaynamış bir kazgana benzer.

53. Beyt

مِسَحٍ إِذَامَا السَّابِحَاتُ عَلَى الْوَنَى

أَثَرْنَ الْغُبَارَ بِالْكَدِيدِ الْمُرَكَّلِ[520]

"O esb-i bâd-peymâ serî'ü's-seyr olan atlar yorulup bî-tâb ve tüvân olduğu ve ayakla basılan sarp yerlerden isâre-i gubâr ettikleri vakitte sür'atle koşar idi." [HM]

"Yüzer gibi ön ayaklarını uzatarak koşan atlar, yorulup katı yerlerden toz kaldırmaya başladıkları vakit atım yeniden yeniye kuvvet alarak hızlanır." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Sâfinât-ı[521] ciyâd, tırâd-ı[522] mu'tâd, temâdi-i seyr ü seferden yorgun ve tahammül-i meşakk-i mâ-lâ-yutaktan lâgar ve zebûn olmaları hasebiyle seht

---

[520] مسح : mîmin kesri ve sînin fethiyle pek yükrük ve eşkinli ata denir. Güya yerde su akar gibi yürür ve yol alır.
سابحات : سابحة 'nın cem'i, gemiler, sefâin, ellerini uzatarak sür'atle yürüyen atlar.
ونى : bir işte ced ve ihtimâm etmemek, taksîr ve fütûr göstermek.
إثارة : tozutmak, toz koparmak.
غبار : toz.
كدير : katı ve saht yer, mürûru asîr, toprağı kaba ve galîz yer.
المركل : mu'azzam vezninde, davarların ayaklarıyla çekilip basılarak pekişmiş ve katılaşmış olan yer.

ve sa'bü'l-mürûr feyâfi-i tâkat, ber-endâzânede kelâl[523] ve melâle uğramış, hareketten kalmış, el ve ayaklarıyla yerleri kazarcasına, tozu toprağı göklere savurdukları zaman, bu esb-i tüvân[524] ve feres-i muhrezü'r[525]-rehân[526] havasını bulmuş pûpâ yol almaya başlamış olan sefînelerin dalgalara göğüs gerek, deniz üzerinde, martı gibi beyaz yelkenlerini açıp uçması ve yâhud henüz yola çıkmamış, yorulmamış asîl hayvanların kat-'ı mesâfâttaki sür'at-i seyirleriyle nazardan nihân olması veya serî'ü'l-cereyân bir seylin, ovada ve vâdilerde sühûletle akıp gitmesi kabîlinden yerlere süzülerek tayy-i merâhil ve râkibinin makâsıd-ı kesîrü'l-fevâidini hâsıl eder.

Cins hayvânların bahsi, hâtıra "bir istitrâd" getirdi. İmruülkays hayvanının medhindeki teşbîhâtı pek güzel olduğu gibi Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyin b. Düreyd el-Ezdî'nin [ö. 321/933] Maksûre'sindeki hayvânın teşbîh ve tasvîri dahi pek nefis idüğünden, evsâfını câmi birkaç beyti, velev muhtasar olsun îrâd ve istitrâd etmeksizin geçmek istemedik.

"İbn Düreyd"

يرضح بالبيد الحصي فان رقي

الي الربي بها نار الحبا[527]

---

[521] sâfinât: haylin sıfatıdır. Süfûndan me'hûzdur, at üç ayağı üzere durup dördüncü ârid yani arka ayaklarından birisinin tırnağını dik tutar. Âyet-i kerîme'de "الصافنات الجياد" [Sâd 38/31, Alımlı, soylu koşu atları…] vasfı cins hayvanlara mahsûstur.

[522] tırâd: harpte dilâverler birbirine hamle eylemek.

[523] [kelâl]: yorgunluk, bıkkınlık.

[524] [tevân]: güç, kudret.

[525] ihrâz: temellük etmek.

[526] rihân: bir kimse ile iş zımnında bahsedip bir şey adamak, vermek, yarış hayvan müsâbakası.

[527] radh: bir nesneyi kırıp ufalamak, rîze rîze etmek.

bîd: beydâ cem'i, çöl, beyâbân.

hasy: çakıl taşı.

irtikâ: su'ûd, yukarı çıkmak, zemînden me'hûzdur.

raby: rabvenin cem'i, yüksek tepe.

îrâ: çakmakla âteş çıkarmak.

habâ: hibâ'nın murahhamıdır, bir nev'i sineğin adıdır. Gece vakti uçar ve kanatlarından ziyâ çıkar. Âteş böceği nûrü'l-hubâhib'i çakmak taşlarının birbiriyle dokunmalarından havaya

Mefhûm-i Beyt

Bu at gâyet kavî ve cesûr idüğünden düz ovada gider ise ayaklarını basar basmaz kırılması gâyet güç olduğu malûm olan çakıl taşların parça parça eder. Ve tepelere tırmanır ise ayaklarının nallarıyla taşların tesâdümünden[528] ve kadhinden âdeta ateş böceğinin havada uçup da neşr-i ziyâ ettiği gibi bu da öylece âteşler saçar.

Beyt

تظنه و هو يري محتجبا

عن العيون ان دءي اوان ردي[529]

Mefhûm-i Beyt

Bu hayvân sür'at-i meşy ve hareketinden ve şiddet-i rakzından[530] göz ile görülmek de olduğu halde onu gözlerinden nihân[531] ve enzâr-ı nâzirînden hafî ve pinhân zann[532] ve gümân edersin.

Beyt

اذا اجتهدت نظرا في اثره

قلت سناً اومض اوبرق خفا[533]

---

mütetâyir olan şirâresinden ibârettir. Bir adamın va'dini ve sözünü icrâ etmediği vakit hakkında bu ta'bîri kullanırlar.

[528] [tesâdüm]: çarpışma.

[529] zan: zan ve tahmin.
ictinâb; gizlenip, saklanmak.
de'v: hayvanın sürat-i seyr ü hareketi, şiddetler koşması, kaçması.
redâ: at, yeri tırnağıyla tepip çalarak, keskin ve ateşli yürümesi, kaçması.

[530] [rakz]: tepme, tepinme.

[531] nihân: gizli.

[532] pinhân: mestûr, kapalı, örtülü.

[533] ictihâd: çalışıp sarf-ı makderet etmek.
eser: yirmialtıncı beytin şerhinde geçti.
senâ: kasidenin altmışsekizinci beytinde zikrolunacaktır.

Mefhûm-i Beyt

Bu hayvan yola revân olduğu zaman, eserini, izini, ta'kîb için çalışıp çabalayarak kemâl-i tekellüfle ve ibrâz-ı sa'y ve içtihâd ile nazarını arkasına yetiştirebilir isen sür'at-i seyr ü rakzından ya bir nûrun ziyâsı yâhud berk-i cihân-ârânın lem'a-nümâsıdır dersin.

Beyt

كانما الجوزاء في ارساغه

والنجم في جبهته اذا بدا[534]

Şâir, hayvânın dört ayağı sakîl, alnı akıtmalı, yani dört ayağı ve cephesi beyâz nişanlı olduğunu anlatmak ve göstermek için envâr-ı bedîden "teşbîhü'l-mahsûs" nev'iyle tahcîl[535] ve "ğurre-i seyyâle" denilen cephesinin tedvîrinden[536] burnuna kadar, mütevâzinen seyelân eden beyaz parçasını, pervînin[537] oraya temâs ve iltisâkına[538] temsîl eyledi. Vasf-ı huyûlde şu'arâ-yı mütekaddimîn ve müteahhirîn, pek çok mazmûnları îrâd eylediklerinden ve burada ihsâ ve cümlesini istiksâ,[539] meydân-ı şerhi darlaştıracağından yalnız bu bahse hâtime olarak bir beyt dercolundu.

---

vemîd: şimşek parlayışı.
berk: şimşek.
havf: şimşek parıldamak.

[534] cevzâ: burûc-i felekiyyeden bir burcun ismidir.
irsâğ: rasğ'ın cem'idir. Hayvan kısmının tırnağıyla ellerinin ve ayaklarının inciklerinin kavuştuğu yerin mâ-beyninde olan mevzi'e denir. Türkçe meşhûru bilek.
necm: 'ale'l-itlâk kevkebin adıdır. Fakat elif ve lâm ile ta'rîf olunca, Türkçe Ülker, Fârisîce pervîn denilen hey'et-i müctemi'a-i kevâkib demektir.
cebhe: insanın yüzünden secde hâletinde yere gelen mevzi'a ve yâhud iki kaşın aralığı beraberinden yukarı nâsiyeye kadar olan yere denir. Türkçe "alın", Fârisîce "pîşânî".
ibdâ': bir nesneyi izhâr ve irâe etmek, mahfî, bir yerden çıkarıp göstermek.

[535] tahcîl: atın kavâiminde olan beyaz. Türkçe şekil, bukağı manâsına olan hacl'den me'hûzdur.

[536] [tedvir]: dâire oluşturma, idare etme, evirip çevirme.

[537] Pervîn: Ülker.

[538] [iltisak]: yapışma, birleşme.

[539] [istiksâ]: derinlemesine araştırma, anlamaya çalışma.

Beyt

فكانما لطم الصباح جبينه

فاقتصّ منه فخاض في احشاءه[540]

Şâir bu beyitle bâlâda ta'rîf olunduğu vecihle dört ayağı sekîl ve alnı beyaz bir yağız, yâhud doru hayvânı vasfediyor. Ve bu ta'rifâtını yine "teşbîhü'l-mahsûs bi'l-mahsûs" nev'iyle gösteriyor. Birinci mısrada sabâhın def'aten neşrettiği ziyâyı, bir ele benzetip, güyâ o yed-i beyzâ, onun cephesine, yüzüne bir tokat urmuş, yani at şarka müteveccih olup, o dakîkada sabah infilâk ederek nûru ile alnına mülâsık olmak rengini almıştır. Fakat isti'âreten "لطم" lafzının delâleti hükmünce sabahtan ona iltisak eden envârât nazarında istihsâne[541] sezâvâr[542] olmayıp belki istihkâr 'addeylediğinden el ayasıyla subhdan yediği tokat şamarın öfkesini sârini[543] almak için kemâl-i hiddet ve şiddetle hayvanın suya girip havz etmesi gibi sabahın cevf-i müste'ârına ve ahşâ-i batniyesine dühûl ve nüfûz ile onu çiğneyerek ve ondan dolayı dört ayağı sekîl ve muhaccel olarak beyaza dönüşmüştür. Beytin sevk-i teşbîh ve tertîbi fevka'l-'âde latîf ve belîğdir. Bunda hayvanın şiddet-i cerî[544] ve cevelânını tasvîr ile râkibin hall u vaz'iyyetini dahi irâe ediyor.

54. Beyt

يُزِلُّ الْغُلَامَ الْخِفَّ عَنْ صَهَوَاتِهِ

---

540 latm: el ayasıyla bir adamın bu burnuna ya bedeninin safhasına şamar, tokat urmak.
cebîn: alın.
kısâs: cinâyette ödeşmek. Kavd dahi denir. "ولكم في القصاص حياة" [Bakara 2/179, *Kısasta sizin için hayat vardır*.]
havz: suya girmek.
ahşâ: haşâ'nın cem'idir. Ecze'e cevfiyye.

541 [istihsân]: güzel bulma, beğenme.

542 [sezâvâr]: lâyık, yakışır, uygun.

543 [sâr]: öç, intikam.

544 [cerî]: korkusuz, cesur.

وَيُلْوِي بِأَثْوَابِ الْعَنِيفِ الْمُثَقَّ[545]

"O feres-i tîz-rev neşâtla koştuğu vakitte fürûsiyette mâhir olmayan gulâm-ı hafifi sırtından kaydırır ve behre-mend-i fürûsiyet olan racül-i sakîl ve 'anîfin dahi siyâbını atar idi." [HM]

"(Atın koşarken) onun sırtında hafif vücut çocuk duramaz, kayar. Ağır gövdeli kimsenin de üzerindeki elbise uçar." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Bu hayvânın sırtında, olur olmaz adamın durması kâbil-i imkân değildir. Hatta 'unfüvân-ı[546] şebâbinde rükûb ve nüzûle muktedir olan çâlâk-i[547] şemâ'il bir genç bile arkasında kendini tutamayıp düşeceği muhakkak olduğu ve şiddet ve sürat-i seyrden dolayı fenn-i fürûsiyette tecrübesi tahakkuk edenler bile onu zabt edemediği cihetle yalnız benim gibi fârisü'l-fürsân buna imâle-i 'inân edebilir.

55. Beyt

دَرِيرٍ كَخُذْرُوفِ الْوَلِيدِ أَمَرَّهُ

تَتَابُعُ كَفَّيْهِ بِخَيْطٍ مُوَصَّلِ[548]

---

[545] زلِ : kaymak.
غلام : bıyığı terlemiş, çâr-ebrû haddine varmış olan oğlan.
خف : hafîf.
صهوات :صهوة 'nin cem'i, atın sırtı, süvarinin bineceği mahal, eğerin duracağı yer.
ألوا : bir işte ağır davranmak, başı bir tarafa çevirmek.
أثواب : ثوب 'in cem'i, gömlek ve elbise.
عنيف : bindiği atı daima unf ve şiddetle kullanan adam.
تثقيل : ağırlaştırmak.

[546] 'unfüvân: bir nesnenin evvel ve mukaddime daima şebâbın zamanı için kullanılıyor. Bünyesi sıkı ve endâmı kunt u kavî ve çost ü çâlâk hayvan. Serî'ü's-seyr at.

[547] [çâlâk]: çevik, atik, yüksek yer.

[548] درير : nâkanın süt vermesi.
خذروف : gâyet serî' döner çocuk oyuncağı.
وليد : yeni doğmuş çocuk.
إمرار : geçirip savuşturmak.

“O at, etfâl-i hurd-sâlin hayt-ı mevsıle yani ipliğe geçirip iki ellerinin tetâbi‘iyle döndürdüğü fırıldağın deverânı gibi serî‘ü’s-seyr idi.” [HM]

“Çocuğun sağlam ve uzun bir ipe geçirip süratle döndürdüğü fırfır gibi (atımın) koşusundan bir ses çıkar ve onun gibi hafiflikle koşar.” [ŞY]

Mahsûl-i Beyt

Esb sür‘at-i vesb,[549] ziyâ-yı şemsin yekdiğerini müte‘âkib etrafa neşrettiği envâr veyâhud nâkanın bilâ fâsıla verdiği sût-i sıhhat medâr gibi iki tarafa menfa‘at-bahşâ ve sür‘atte intizâm-ı deverânından bir halka-i müfriğa tarzında çocuk oyuncağının deverânı misillu maksad-resâ oluyor.

56. Beyt

لَهُ أَيْطَلَا ظَبْيٍ وَسَاقَا نَعَامَةٍ

وَإِرْخَاءُ سِرْحَانٍ وَتَقْرِيبُ تَتْفُلِ[550]

“ O semend-i râh-vârın âhû pehlûsu yani böğrü gibi iki hâsırası ve devekuşu inciği gibi iki sâkı ve kurd yelmesi gibi pûyânı ve tilki seyretmesi gibi sıçrayışı var idi.” [HM]

“Onun, geyik böğrü gibi iki böğrü ve devekuşu bacağı gibi iki bacağı vardır. Kurdun birdenbire koşması gibi koşması ve tilki yavrusu gibi ön ve ard ayaklarının çift çift atması vardır.” [ŞY]

تتابع : birbiri ardınca bilâfâsıla olmak.
كف : el.
خيط : iplik.
موصل : birbiriyle düğümlenip rabt u vasl olunan iplik.
[549] vesb: sıçramak, atlamak, pertâv etmek. “يك دو خطوه پر دهر وثاب را”
[550] ايطل : böğür.
ساق : topuk ile dizin aralığı olan uzuv, Türkçesi incik ve onun şehm ve lahmı “baldır”.
نعامة : deve kuşu.
إرخاء : seyri serî‘, şiddetle yürümek, ilgâr.
سرحان : kurt, arslan.
تقريب : hayvanın ilgâr ve dört nal gitmesi, koşması.
تتفل : tilki.

İZÂH

Arap hayvânlarının eşkâl ve aʻzâlarının sûret-i taksîmâtına dâir olan bahisden biri de hayvânın "hâsıra" denilen böğrü, karnıyla mütesâvî ve memzûc ve yekpâre olmayıp zâmir[551] bulunmasıdır. Hayvânların yemlerini hareketten birkaç gün evvel tedrîc ile taklîl edip onları sabah-akşam binip gezdirirler ve yavaş yavaş koşuştururlar ve hamlığını alırlar. Ve ol vecihle şişkin atları, çekilip zağlanmış kılıca döndürürler. Fî zamanına icrâ olunan yarış ve koşu için istizhâr edilen ve taʻrîf-i vâkı sûretiyle idmân ettirilen hayvânlara yaptıkları gibi hareket ederler.

Mahsûl-i Beyt

Şâir, hayvânın bâlâda taʻrîf olunan evsâfını hayvanât-ı vahşiyyeden olan ve en serîʻu'l-adv[552] bulunanlara tatbîk ve her bir ʻuzuv ve hareketini bunlardan bir hayvâna teşbîh ediyor, atın böğürleri ceylana, bacak ve sâkları deve kuşuna, şiddet ve sürʻatle yürümesini kurt ve arslana benzetiyor.

57. Beyt

ضَلِيعٍ إِذَا اسْتَدْبَرْتَهُ سَدَّ فَرْجَهُ بِضَافٍ

فُوَيْقَ الْرْضِ لَيْسَ بِأَعْزَلِ[553]

---

[551] zumûr: kuʻûd vezninde mastardır. Arıklamakla bel incelip, karın içeri yapışmış maʻnâsınadır.

[552] adv: seğirtmek, koşmak, ilgâr etmek.

[553] ضليع : kaburgaları metin ve muhkem kemikli olan insan ve hayvan. Güçlü, kuvvetli, dâli, topal.

Şâhid

لا يدرك الضالع شأو والضليع

استدبَر : bir nesneye arka vermek, çevirmek, istikbâlin mukâbili.

سد : kapamak.

فرج : ayakların arası ve her münferic olan yer. Hadîs-i şerîf;

"خير الخيل الافرج المحجل"

ضاف : vâfî, vâsiʻ, geniş olan nesne.

فويق :فوق 'ın musağğarıdır. Cihât-ı sitte aksamından bir kısımdır. Bir nesnenin fevkine, üstüne denir.

“O atın adlâ‘ı ‘azîm ve müntefih yani pehlûları şişkin ve kaburga kemikleri kalın idi ki sen onun arkasından ‘atf-ı nigâh eylediğin zaman eyeri olmayan ve yerin azıcık yukarısına kadar uzamış olan güzel kuyruğuyla iki bacaklarının arasını kapadır görürsün.” [HM]

“Her tarafının teşekkülü tam ve kuvvetlidir. Arkasına geçecek olursan iki ard ayaklarının arasını yerden biraz yukarıya kadar uzanan düzgün ve gür kuyruğu ile örter.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir, hayvânın besâleti, kuvveti, eşkâlinin tenâsübü tetimmâtından olarak evsâf-ı âtiyeyi sayıyor, yani bu öyle bir hayvandır ki sür‘at-i seyr-i fevka’l-‘âdesiyle beraber, cılız, kemiksiz, cansız değil bir heykel-i mücessem gibi, arkasından baksan iki bacağının arasındaki fezâ-yı vasî‘i, kalın ve büyük olan ve eğri dümen olmayarak düz ve müstevî bulunan kuyruğuyla kapamış görürsün. Cins hayvanın makbûl eşkâlinden biri de iki ard ayaklarının arası pek vâsi‘ ve geniş olması ve arasından bir insanın sühûletle geçecek kadar aralıklı bulunmasıdır.

58. Beyt

كَأَنَّ عَلَى ا لمِتْنَيْنِ مِنْهُ إِذَا انْتَحَى

مَدَاكَ عَرُوسٍ أَوْ صَلَ◌َابةَ حَنْظَلِ[554]

أعزل : kuyruğunu yani koçanını bir tarafa eğri tutan at. Türkçe “eğri dümen” derler, makbûl değildir.

[554] متن : arka, metneyn; ‘nin tesniyesidir. İki taraflı, arka kemiklerini kaplayan uzuvlardır ki arkanın iki keçesinden ibârettir. Sırt ta‘bîr olunur. Omuz başlarından kalça başlarına varınca sağlı sollu sırtlardır.

انتحا : bir yerden bir yeri kasdetmek. Bir işe çalışıp çabalamak, i‘timâd eylemek.

مداك : birşeyi ezmek, dökmek için kullanılan tunçtan yapılmış, taştan havan.

عروس : gelin.

صلابة : sahtilik, katılık, şiddet, kuvvet.

حنظل : Ebûcehil karpuzu, gâyet acı ve mürâratı şedîddir.

Beyt

لا تكن سكا فتأ كلك الناس   ولا حنظلا تذاق فترمي

" O feres-i 'azîmü'l-cüsse durup 'arz-ı endâm eylediği hen-gâmda belinin salâbet ve mülâseti cihetle gûyâ ki onun üzerinde nev-'arûsun tıyb sahkına mahsûs olan sumakı veyâhud hanzal kırılacak yassı taş var idi." [HM]

"Bu at ayakta çıplak duruyorken sırtı; üzerinde güzel kokulu nesneler dövülen veya Ebû Cehil karpuzu çekirdeği kırılan düz ve sert taşa benzer." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Yemîn ve yesâra dönse ne tarafa kasdetse metn denilen arkası âdeta havan kadar katı ve merâreti şiddetiyle hanzal[555] kadar serttir. Arûsun kullandığı revâyih-i tayyibenin, sahkına[556] mahsûs olan havana teşbîhinden maksad, gelinin sâir-i nisâdan ziyâde kullandığı yeni ve cedîd olmasına ve bu da sâir müsta'mel havanlardan daha kuvvetli bulunmasına mebnîdir.

59. Beyt

كَأَنَّ دِمَاءَ الْهَادِيَاتِ بِنَحْرِهِ

عُصَارَةُ حِنَّاءٍ بِشَيْبٍ مُرَجَّلِ[557]

"O esb-i sebk-i revin sadrına ileri giden avların bulaşmış olan al kanları taranmış ak sakalındaki kına rengine benzer idi." [HM]

[555] [hanzal]: Ebûcehil karpuzu.
[556] [sahk]: dövme, ezme, ezilme, toz haline getirme.
[557] دماء : دم 'in cem'i, kan.
الأديات: Harem-ı Şerîf'e sevkolunan kurbanlar, هدي 'den me'hûzdur. Sürünün önünde ilk giden ve zuhûr eden develere de ıtlak olunur.
نحر : göğsün yukarısı.
عصارة : sıkılan birşeyin çıkan suyu.
حناء : kınanın sahîhidir. Boya için isti'mâl olunan nebâtın meshûku.
مشيب : saç sakal ağarmak.
مرجل : taranmış saç.

“(Avda) hayvan sürülerinin öndekilerine yetişip onları göğüslemesinden, atımın kanlara bulanan yelesi, kına ile boyanmış ve taranmış bir ihtiyar sakalı gibi görünüyordu.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâirin, hayvanın rengi kümeyt yani kestane dorusu olduğu yukarıda da beyân olundu. Şimdi göğsünün yukarısının levnini vasfediyor. Burada hâdiyattan maksadı esnâ-yı sayd ve şikârda hayvanât-ı vahşiyyenin sürülerinden ilk zuhûr edenlere def‘aten vukû‘ bulan mühâcemâtının şiddetinden ve hayvanın onlara hücûm etmesiyle göğüs göğüse gelip kanlarının fışkırmasından yani at ile av hayvanının tesâdüm etmesinden dolayı göğsü âdeta taranmış hınnâ ile boyanmış saça dönmüştür.

60. Beyt

فَعَنَّ لَنَا سِرْبٌ كَأَنَّ نِعَاجَهُ

عَذَارَى دَوَارٍ فِي مُلَاءٍ مُذَيَّلِ[558]

“O esnada bize bağteten bir bakar-ı vahşi sürüsü nümâyân olmuştu ki onun dişleri uzun etekli cârlara bürünüp hacer-i Devâr’ın pîrâmeninde dolaşan nevres ve nâzenin kızlar gibi idi.” [HM]

“Birdenbire bize, sırtları ak ve ayakları kara bir yaban öküzü sürüsü göründü. Bunların dişilerinin birbirlerine sığınarak dertop olmaları Devar adlı putun çevresinde genç kızların siyah ve uzun etekleriyle dönmelerine benziyordu.” [ŞY]

---

[558] عن: nâ-gehânî, bağteten, apansızdan zuhûr etmek, def‘aten çıkıvermek.
سرب : hayvanât sürüsü.
نعاج : نعجة ‘nin cem‘i, dişi koyun, müzekkeri ضأن.
عذارى : azrâ‘nın cem‘i, zikri geçti.
دوار : zamân-ı cahiliyyede kabâil ve ‘aşâyirden bazıları Kâbe-i Muazzama’dan uzak düştükleri vakit etrafında dolaşmak ve Kâbe’deki tavaflarına misal olmak için dikilen taş, sütün, bir sanemim adıdır. Kâbe-i Muazzama’ya dahi itlâk olunur.
ملاأة : ملاء ’nin cem‘i. Hatunların büründükleri cârdır.
مذيل : uzun etekli sevb, libas, gömlek.

Mefhûm-i Beyt

Beyt-i evvelde beyân ettiği vecihle hayvanât-ı vahşiyyenin kesret-i sayd u iktinâsından, hayvânın göğsü kana boyanmış ve bu beyitte saydın sûret-i zuhûrunu göstermiştir. Sayd ve şikâr-ı tahrîsi için dolaştığı sıralarda def'aten yaban geyiklerinden bir sürüye karşı gelmiştir ki onların tavır ve va'zları vasf ve duruşları âdeta 'azârânın ve bâkire kızların uzun etekli giydikleri libâs ile tavâf için "dîvar"-ı hacerînin etrafında dolaştıkları gibi bu sürü dahi öylece intizâm halinde göründüler.

61. Beyt

فَأَدْبَرْنَ كَالْجَزْعِ ا لمفَصَّلِ بَيْنَهُ

بِجِيدٍ مُعَم فِي الْعَشِيرَةِ مُخْوَلِ[559]

"O reme-i bakar-ı vahşî, kabilesinden 'ammileri kerîm ve ashâb-ı servet ve dayıları zaîm ve erbâb-ı miknet tıfl-ı nevrestenin gerdeninde başka cevherlerle mafsûl ve yekdiğerine ma'tûf bulunan Yemen boncukları dizisi gibi bizden istinfâr edip kaçtılar." [HM]

"Aralarında, türlü türlü boncuklar ve mücevherler bulunan aklı karalı Yemen boncuklarından dizilmiş ve bir asil kız çocuğunun boynuna takılmış olan gerdanlığın kopup etrafa dağılması gibi bu sürüdeki dişiler de şuraya buraya dağıldılar." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Karşısına gelen ve bağteten[560] zuhûr eden sürü, şâiri kadem-i cunbân-ı[561] cevelân olan esb-i sabâ-'ınân üstünde görünce korku ve dehşetlerinden

---

559 أدبَر : ikbâlin aksi ve mukabilidir. Ense ve arka cihetini göstermek.
جزع : renkli boncuk.
جيد : boyun.
معم : ammileri, baba kardeşleri kesîr olan adam.
عشيرة: kabile.
مخول: dayıları, ana kardeşleri çok olan adam.

560 [bağteten]: ansızın.

ʻamm ve dayıları çok olan sabînin gerdanına taʻlîk edilen kılâdenin hâvî olduğu zî-kıymet ve girân-bâhâ mücevherâtın arasını fasl eden diğer cevâhir ve derârî gibi kısım kısım ayrılmaya, dizilmeye, muntazam bir şekil almaya başladılar. Bu beyitte iki teşbîh vardır; birincisi, gerdanlığın hayvanât-ı vahşiyyeye olan müşâbehetidir. Çünkü, yaban geyiklerinin bacakları ve yanakları siyâhdır. Kezâlik çocuğun kılâdesi mücevherâtın meselâ elmas, zümrüd, akîk ve emsâli gibi rengârenk taşlarla mufassal ve münazzad olduğundan onlara biʻaynihî mutâbakâtı derkârdır. İkincisi, kabâil-i ʻurbânda ʻamm ve halaları çok olan adamın hanedânı, bu gibi akrabâdan mahrûm olan diğer takımdan daha müracceh, daha muʻteberdir. Zira ʻamm ve dayıların çokluğu o ʻaşîret ve kabîlenin efrâdı üzerindeki nüfûzunun fevka'l-ʻâde olması hasebiyle, çocuğun boynuna takılan kılâdenin kadr u kıymeti dahi o nisbette çoğalır. Âdî bir adamın kendi çocuğuna astığı tavk ile böyle maʻrûf ve kesret-i ekârib ve hîşân[562] ile mevsûf zâdegândan birinin taktığı kılâde beyninde fark çoktur. Şâirin tesâdüf ettiği sirb-i[563] vahşi öyle âdî tilki, kaplan, tavşan vesâire gibi, saydı pek de ehemmiyetsiz olan kısım ve nevʻinden olmayıp, en makbûl ve gâyetle saʻbü'l-vüsûl ve lahm ziyâde lezîz yaban geyiği gibi nevâdir-i sayddandır.

62. Beyt

فَأَلْحَقَنَا بِالْهَادِيَاتِ وَدُونَهَا

جَوَاحِرُهَا فِي صَرَّةٍ لَمْ تَزَيَّلِ[564]

---

[561] [cunbân]: sallanan, kıpırdayan, hareket eden, oynatan.
[562] [hîşân]: akraba.
[563] [sirb]: sürü, gönül, akıl.
[564] الحاق : bitiştirmek.
هاديات : ileri gidenler.
دون : فوق kelimesinin nakîzidir. Aşağıca demektir.
جواحر : inlerine girip gizlenen canavarlar, arkada kalanlar.
حرة : şiddetle haykırmak, ses çıkarmak.
تزيل : teferruk.

“O rahş-ı bâd-reftâr, sâlifü’z-zikr sürünün evâhiri biri birinden gayr-i müteferrik ve evâiline karîb bir sûret-i müctemi‘ada oldukları halde onların pîşrev ve mütekaddimlerine bizi îsâl eyledi.” [HM]

“Atım, dağılan bu yabanî öküzlerin en öndekilerine beni yetiştirdi. Onların geri kalanları ise onun önünden kaçamayacaklarını bildiklerinden dertop olup kalmışlardı.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Yaban geyikleri, kemâl-i sür‘at ve hıffetle[565] arkalarını çevirip seğirtmeye, kaçmaya başlayınca, şâir arkada kalanlara nasıl olsa yetişebilip tutmak hususunda mutma’in olduğundan, onlara iltifât etmeyip, geyiklerden en ziyâde ileri giden ve şiddet-i rakzından, yetişmek kâbil olmayanları atı ile hemen vâsıl olup onları avlamaya meydan verdirmiş ve avcının havfından inlerine gizlenmeye kaçışan canavarlar gibi geyiklerin öteye beriye dağılmalarından ve haykırıp ses çıkarmalarından dolayı şaşmayıp hemen üzerlerine saldırmış ve bir tanesi kalmayıncaya kadar saydına vâsıta-i müstakille olmuştur.

63. Beyt

فَعَادَى عِدَاءً بَيْنَ ثَوْرٍ وَنَعْجَةٍ

دِرَاكًا وَلَمْ يَنْضَحْ بِمَاءٍ فَيُغْسَلِ[566]

---

[565] [hıffet]: hafîflik, zelîllik.
[566] عدا : bir baş seğirtmek.
ثور : öküz.
نعجة : dişi koyun ve yaban inekleri.
دراك : atın ardına düştüğü vahşi hayvanın arkasından yetişmesi, bir nesneyi birbiri ardınca kılmak.
نضح : su serpmek, sulamak, bir miktar su ile harâreti teskîn etmek, tulumdan, toprak destiden su sızmak, teraşşüh gibi.
ما : su.
غسل : yıkamak.

“Vasfolunan feres-i serî‘u’s-seyr o yabanî sığırların bir erkekle dişisi beyninde öyle bir sûret-i serî‘ada pûyân oldu ki vücûdu o kadar ter ile nem-nâk olmaksızın onları müdrik oldu.” [HM]

“Suya girmişçesine terlemiş olması gerekirken atım hiç terlemeden bu yaban öküzlerinin erkeklerine, dişilerine bir koşuşta yetişti.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir, at üstünde olduğu halde sayda yetiştiği cihetle bu fi‘il ve hareketin sudûrunu kendine isnâd etmek lâzım gelirken esbinin mehâsininden biri olmak üzere önüne kaçan yaban sığırları bir tulkda[567] ve bir şavtta[568] yani bir def‘a seğirtmede onlara yetişti ve bunlardan bir yaban öküzüyle bir dişisini yakalayıp ikisini bir yerde cem‘ etti. Ve bu şiddet-i rakz u cereyânından ve çok koşmakla meşhûr bulunan bu gibi çâbuk-pâ[569] hayvanların ardına düşüp de onlara iltihâkından dolayı vücûdu terlemedi ve bir katre ter bile sızmadı ve tüylerinin tanzîf ve tathîri zımmında su ile yıkamaya hâcet göstermedi diyerek bu muhassenâtı atına ‘atfetmiştir.

64. Beyt

فَظَلَّ طُهَاةُ اللَّحْمِ مِنْ بَيْنِ مُنْضِجٍ

صَفِيفَ شِوَاءٍ أَوْ قَدِيرٍ مُعَجَّلِ[570]

567 talk: bir baş seğirtmek.

568 şavt: bir baştan bir başa bir düziye, bir kere seğirtmek ismidir, cem‘i eşvât. يقال جري شوطا و اشواطا وهي الجري مرة الي غاية

Bu münâsebetle Beyt-i şerîf ziyâretinde hacer-i esvedden ibtidâr edip şavtı üzere dolaşarak yine hacer-i esvede müntheâ olmak vechi ile her tavâfa bir şavt ve yedi tavâfa eşvât ıtlak olunur.

569 [çâbuk-pâ]: hızlı giden.

570 طهاة : müfredi, طاهی aşçı.

نضج : et ve ta‘âmın pişmesi, meyvenin yenecek derecede gereği gibi yetişmesi.

صفيف : büryân ve kebâb yapmak için âteşin koru üzerine dizilmiş et.

شوأ : kebâb-ı büryân.

قدير : çömlekte, güveçte, toprak tencerede tabh olunan yemek.

معجل : ‘acele ile tertîb olunan ta‘âm.

“O avları tabh edenlerin kimisi sıra sıra taşlara dizilen kebabları ve kimisi ‘ale’l-‘acele tencerelerde mevzû‘ olan etleri pişirmekle meşgûl oldular.” [HM]

“Et pişirenler çalışmaya başladılar. Kimi etleri ince ince diliyor, küllü ateşle dizi dizi kebap ediyor, kimisi de bunları tencerede pişiriyordu.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir, hayvanının sür‘at-i seyr ü rakzı sâyesinde yetişip avladığı, bir dişi bir erkek iki yaban geyiğinin etinden, yanında bulunanlara bir ziyafet-i muzafferiyet ve meserret[571] çekmek için ma‘iyetindeki aşçılara emir vererek onlar dahi avın yağlı, lezzetli semiz etlerinden türlü türlü yemekler pişirmeye başlamış, kimisi tencere kebâbını çömlekte, bazısı külbastı ve döner kebabını âteşin koru üzerine dizerek, açıkta pişirip etrafa yayılan ve aç olmalarından şiddet-i cû‘ ve iştihâları, derece-i gâyete varmış olan adamların sabrını kaçıran râyiha-i tayyibe ve meşhîyyenin lezzetiyle, refâkatinde bulunanları etrafına toplamaya mecbûr etmiştir.

65. Beyt

وَرُحْنَا يَكَادُ الطَّرْفُ يَقْصُرُ دُونَهُ

مَتَى مَا تَرَقَّ الْعَيْنُ فِيهِ تَسَفَّلِ[572]

---

[571] [meserret]: sevinç.

[572] الرواح : akşam vaktine yâhud zevâlden geceye kadar vakte denir. Vakt-i mezkûrda bir yere gitmek.

الكود : kâfın fethi, vâvın sükûnuyla bir işi henüz işlemeyip, işlemeye karîb olmak, ona hemen başlamak üzere bulunmak.

طرف : göz, nazar, bakmak.

قصر : bir nesneyi kısa kılmak.

متي : mîmin fethi ve elifin kasrıyla gayr-i mütemekkindir. Onunla bir emrin zamanından sü’âl olunur. Ne zaman? Ve ne vakit? demektir. “متي نصرالله” [Bakara 2/214, *Allah’ın yardımı ne zaman gelecek*?] gibi.

الرقى : yukarı çıkmak, a‘lâya su‘ûd etmek.

تسفل : aşağı inmek, alçaklık.

"O at öyle matbû'u'l-hey'e ve cemîlü's-sûra idi ki istiksâ-yı mehâsininden kuvve-i bâsıra kâsır ve pesmânde olduğu biz dâhil-i mesâ' olduk ve her ne vakit ki çeşm-i dakika-senc onun 'uluvvi hilkatine nazra-endâz irtikâ olsa kavâ'imine dahi imâle-i nigâh eylemek ister idi." [HM]

"İnsan gözü bu ata bakmakla doymaz. Onun bütün güzelliklerini göremez. Aşağı yukarı baka baka hayran olur." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Çekilen ziyâfetten ve bir müddet mevki-'i saydda istirâhattan sonra akşam vakti takarrüble artık mahall-i ikâmetine 'avdet etmek lâzım geldiğinde rüfekâsıyla rû-be-râh[573] olduğu sırada hayvanını gâyetle sevdiği ve böylece eğlenceli ve fâideli ava sebep olduğu vecihle ona ihâle-i nazar-ı istihsân ile ondan mütehassıl olan manzarayı söylüyür. Diyor ki hayvanın sıfât ve eşkâline doya doya baka baka nâzır ve onun câmi' olduğu evsâfı idrâk ve ihâta emrinde 'âciz ve kâsır oluyor. Göz yukarısına nigeh-endâz olur olmaz, kemâl-i mehâsininden aşağı kadar inmeye kendini mecbûr görüyor.

66. Beyt

فَبَاتَ عَلَيْهِ سَرْجُهُ وَلِجَامُهُ

وَبَاتَ بِعَيْنِي قَائِمًا غَيْرَ مُرْسَلِ[574]

"O at çayıra salıverilmemiş ve eyeri dizgini üzerinde hâzır ve kendisi kâim bulunmuş olduğu halde pîş-gâh-ı nazarımda şeb-i güzâr tevakkuf oldu." [HM]

"(Atım daima) üzerinde eyer ve ağzında gem gözümün önünde dört ayağı üzerinde durur. Onu, asla kendimden ayırmam." [ŞY]

---

573 [rûberâh]: yolunda, hazır, yola çıkmaya hazır.

574 بيات: gece vakti bir iş ile geçirmek.

سرج : eyer.

لجام : gem.

مرسل : ism-i mef'ûl, salıverilmiş, irsâl olunmuş, gönderilmiş.

Mefhûm-i Beyt

Bu beytin siyâk maʻnâsına nazaran şâir rüfekâsıyla ʻavdetinde o akşam yâhud o gece mahall-i maksûduna yetişemeyip çölde ve açıkta kalmış oluyor ki, sevdiği o güzel hayvanının ne sırtından eyerini almış, gemini ağzından çıkarmış, ne de su, yem, ot vermiştir. Nezdinde bu derece muʻazzez ve mükerrem bulunan atının böyle bir halde kalmasında şâirin maksad-ı maʻlûmu vardır. Öyle mahall-i vuhûş ve tuyûr ve bağteten fâciʻaya menşe-i zuhûr olan beyâbân-ı bî-pâyânda hâl-i hazırda ve mevki-ʻi istirâhat ve emniyette bulunurcasına hayvanını salıvermek, âzâde bir vaziyette bulundurmak tecârüb-i vukûʻât-ı dehriyye ile muhannek[575] olan ricâl-i zevi'l-ʻukûla göre düşmânın hücûmu, zavârîden[576] bir vahşi hayvanın vürûdu ağleb ihtimâlâttan olduğundan evtâr-i[577] tenk vakitte hayvanın kaydına düşmek, gemini, eyerini vurmak gibi meşgaleye uğramak istiʻdâd-ı fıtri-i dûrendişânesine münâsip olmadığından seferberlik bir hey'et-i ihtirâzkârânesinde geceyi orada geçirmişlerdir.

67. Beyt

أَصَاحِ تَرَى بَرْقًا أُرِيكَ وَمِيضَهُ

كَلَمْعِ الْيَدَيْنِ فِي حَبِيٍّ مُكَلَّلِ[578]

"Ey benim refikim görür müsün? Bir berk-i ziyâ-pâşı ki onun mükellel olan sihâbdaki tele'lü'ü iki elin kapanıp açılması gibi pertev-nisâr olduğunu sana irâe edeyim." [HM]

---

575 mühannek: kesret-i tacârüb sebebiyle rüşd ve re'yi akıl ve fikri metîn ve üstüvâr olan adam.
576 zavârî: zârî'nin cemʻidir. Av avlamaya alışmış olan yırtıcı hayvan.
577 [evtâr]. İhtiyaç ve dilekler.
578 صاح: sâhibin murahhamıdır.
برق : şimşek çakmak, bulutun etraf ve nevâhîsine tecâvüz etmeyerek şemsin hafif parlamak.
لمع : parlamak.
حبي : ufuktan henüz tulûʻ eden sihâb, bulut.
مكلل : çepçevre etrafı ihâta olunmuş şey.

“Arkadaş! Şu yüksek ve tepesi taç gibi yuvarlak bulutta el hareketi gibi oynayan balkıyışı [balkımak/şimşek çakmak/parlamak] görüyor musun? İşte ben sana onu gösteriyorum.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Bu beytin mefhûmundan dahi istidlâl olunduğu üzere şâir rüfekâsıyla beraber açıkta ve yağmurdan barınamayacak bir mevki‘de kalmış oluyor ki gece vaktinde istifhâm ile sâhibine hitâben “Yâ Sâhib! Ufukta terâküm[579] edip henüz, yükselmeyen buluttan zuhûr etmekte olup, sana gösterdiğim şimşeği görüyor musun?” demiş ve ıslanmak müşkilâtından dolayı dostunun nazar-ı dikkatini celbetmiştir. Şu hitâbdan kendisinin uyku uyumayıp hâdisât-ı arz ve semâya daima nigerân ve bir emrin vukû‘undan evvel önünü almaya nigehbân ve dostunun ve ma‘iyyetinde bulunanların hıfz ve hirâsetiyle meşgûlü’l-fikr ve’l-cenân[580] olduğu nümâyândır.

68. Beyt

يُضِيءُ سَنَاهُ أَوْ مَصَابِيحِ رَاهِبٍ

أَمَالَ السَّلِيطَ بِالذُّبَالِ الْمُفَتَّلِ[581]

“ O tâb-nâk-ı şimşeğin buluttaki leme‘ânı râhibin fitili yağına imâle edilmiş şeb-çırağı gibi hafif hafif şu‘le-feşân olur idi.” [HM]

“Onun ışığı, bir papazın bol zeytin yağına fitilini bıraktığı çerâğı gibi etrafı aydınlatıyor.” [ŞY]

---

579 [terâküm]: birikim, yoğunlaştırma.
580 [cenân]: gönül, kalp, kapkaranlık gece.
581 ضيا : nûr, rûşenayı, aydınlık.
سنا : berkin parlayışı, ziyâ, ışık. Âyet-i kerîme’de
مصابيح : مصباح’ın cem‘i, çırâğ, âlet-i tenvir.” يكاد سنا برقه يذهب بالابصار ” [Nûr 24/43, *Şimşeğin parıltısı neredeyse gözleri kör edecek!*].
سليط : zeytinyağı.
ذبال: ذبالة ‘nin cem‘i, gece kandiline vaz‘ olunan fitil.
مفتل : bürülmüş, bükülmüş.
بديهة : bir nesnenin ansızın zuhûr eylemesi.

Mefhûm-i Beyt

Evvelki beyit ile bu beytin müfâdından bir kat daha münkeşif olduğu vecihle şâir-i dûrbîn, hakîkat-güzîn mehâlik-i me'mûle-i ʻarziyyeye ehemmiyet vermediği ve her ne vukûʻa gelir ise onu seyf-i sârimi[582] ve esb-i kaviyyi'l-kavâ'imi ile def' ve ref' edeceğine güvenerek buna dair endişe etmediği ve rüfekâsına bir şey söylemediği bedîhî ise de bidâye-i[583] semâ'iyeye karşı durma ʻacz-i beşere göre gayr-i kâbil idüğünden ve yağmurun şiddetle yağmasıyla bir selin basıp kendilerin hes ve hâşâk[584] makâmında evdiye-i[585] fenâ ve ʻademde ğaltân[586] edeceğini hesâb ve tahmîn ettiğinden dostunun elân görmediği muhâtarâtı kendisine ihtâr ediyor ve sâhibinin "görmüyorum" cevâbıyla "yâ hû gözün kör müdür, işte şimşeğin parlayışını, ziyâsını bir ʻâbid-i zâhidin gece zeytinyağı döküp de çerâğını daha ziyâde ziyâlandırdığı gibi, berkin parlayışını görmüyor musun, yoksa teʻâmî[587] mi ediyorsun" demek istemiştir.

69. Beyt

قَعَدْتُ لَهُ وَصُحْبَتِي بَيْنَ ضَارِجٍ

وَبَيْنَ الْعُذَيْبِ بُعْدَمَا مُتَأَمَّلِ[588]

"Ben refîklerimle beraber Dâric ile Uzeyb-nâm mevkiʻlerin arasında o bulutu seyr ve temâşa için oturduk. Ve te'emmül ve temâşam o sihâbın buʻdu kadar uzadı." [HM]

---

582 [sârim]: kesici, keskin, cesûr, devşiren.
583 bidâye: bir nesnenin ansızın zuhûr eylemesi.
584 [hes ü hâşâk]: çerçöp.hiff
585 [evdiye]: vâdîler, dereler.
586 [ğaltân]: yuvarlanan, yuvarlanarak.
587 [teʻâmî]: görmezden gelme.
588 عود : geri dönmek.
صحبة : sâhibin cemʻidir, dost.
ضارج : bir mahallin ismi.
عذيب : bu dahi.
تأمل : bir işin künh ü hakîkatine varmak.

"Dâric ve Uzeyb mevkileri arasında arkadaşlarımla oturup, bu bulutun yağmur yağdırmasını bekledik; bilsen ne kadar bekledik." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâir, sâhibinin nazar-ı dikkatini celbettikten sonra yine berkin olduğu yere gözünü dikmiş ve Dâric ve Uzeyb mevki'lerinde te'emmül olmuş, ondan sonra ne vukû'a geleceğine muntazır kalmıştır.

70. Beyt

عَلَى قَطَنٍ بِالشَّيْمِ أَيْمَنُ صَوْبِهِ

وَأَيْسَرُهُ عَلَى ال ستَارِ فَيَذْبُلِ[589]

"O ebr-i bârika bâra 'atf-ı nazar edilince hâmil-i bârân olan sağ cenâhı Katan ve sol ciheti dahi Sitâr ve Yezbül-nâm cebeller üzerinde olduğuna hükmolunurdu." [HM]

"Zannederim bu bulutun sağından gelecek yağmur, Katan Dağı'nı ve solundan gelecek yağmur da Sitan Dağı'ndan Yezbül Dağı'na kadar olan yerleri tutacaktır." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Bu beyt, mâkabline merbûttur. Çünkü şimşeğin çaktığı, yağmurun yağdığı yere hasr-ı enzâr intizâr edince, yağmurun "Katan ve Sitâr ve Yezbül"

---

[589] قطن : bir dağın ismi.
شيم : nerede yağdığını anlamak için şimşeğe bakmak.
Şâhid
شام برقا من الشأم استنارا ملأ الخافقين نورا و نارا
أيمن : sağ tarafa gitti demektir.
إنصباب : صوب ; dökülme, yağmur yağmak.
أيسر : sol tarafa gitti demektir.
ستار : bir cebelin ismi.
يذبل : bu dahi.

nâm üç dağın üzerine nüzûl etmekte olduğunu görmüş ve şiddet-i insibâbından[590] zühûl[591] ve hayrete varmıştır.

71. Beyt

فَأَضْحَى يَسُحُّ الْمَاءَ حَوْلَ كُتَيْفَةٍ

يَكُبُّ عَلَى الْاَذْقَانِ دَوْحَ الْكَنَهْبُلِ[592]

"O sihâb-ı zulmet-ihticâb suyunu Küteyfe karyesinin havâlîsine döküp onun kenehbül denilen 'azîm ağaçlarını istîsâl ederek yüzleri üzere düşürdü." [HM]

"Kuteyfe denilen yerin etrafına bir bulut, yağmurunu döküyor ve iri meşe ağaçlarını baş aşağı getiriyor. Yağmurun yaptığı seller, ağaçları köklerinden çıkarıyor ve baş aşağı getiriyor." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

İşte o yağmurun nüzûl ve insibâbı, Kuteyfe-nâm mahalle kadar sirâyetle "devh" ve "kenehbel" gibi koskocaman ağaçları yüzü koyun devirip köklerinden kal'[593] ve kam'a[594] başladı.

72. Beyt

وَمَرَّ عَلَى الْقِنَانِ مِنْ نَفَيَانِهِ

فَأَنْزَلَ مِنْهُ الْعُصْمَ مِنْ كُلِ مُنْزَلِ[595]

---

590 [insibâb]: dökülme, sıvı birikmesi.
591 [zühûl]: şaşkınlık, zihin karışıklığı, endişe.
592 سح : ince ince akmak.
حول : taraf.
كتيفة : bir mahal ismi.
كب : insanı yüzü koyun kapamak.
أذقان : ذقن 'in cem'i, ağzın aşağı tarafı.
دوح : büyük ağaç.
كنهبل : meşe ağacı.
593 kal': bir nesneyi kökünden çekip koparmak.
594 kam': zelîl ve makhûr etmek.

"O matardan mütetâyir olan raşehât-ı cebel-i Kınân'dan mürûr edip şiddet-i tekâtur ve kesret-i tenâsürüyle ayakları beyaz olan yabanî keçileri o dağın her bir mahallinden aşağıya indirdi." [HM]

"Bu yağmurun Kınan? Dağı'na düşen serpintileri bile dağ keçilerini bu dağın her tarafından kaçırttı." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Yağmurun tedeffuku, sellerin cûş u hurûşu, yalnız Küteyfe'de kalmayıp Kınân-nâm dağı dahi kaplayarak, öyle bir yağdı ki re's-i cibâli, kendilerine me'vâ ve melce' ittihâz eden ve avcıların oraya kadar tırmanıp da çıkamamalarından dolayı, hedef-i dâne-i şikâr kârândan kendini kurtaran âhû ve dağ keçileri o mahall-i müstahsende tahassün edemeyerek sellerin önüne yuvarlana yuvarlana, sürüklene sürüklene hazîz-i[596] arza kadar inmiş ve orada tecemmu' edip, buhayra[597] haline gelen sulara gark olup gitmişlerdir.

73. Beyt

وَتَيْمَاءلَمْ يَتْرُكْ بِهَا جِذْعَ نَخْلَةٍ

وَلا أُطُمًا إِلَّا مَشِيدًا بِجَنْدَلِ[598]

"O bârân-ı şedîdü'l-cereyân Teymâ karyesinde ne bir hurma dalı ve ne de taşla müşeyyed ve muhkem olmayan hiçbir kâşâne bıraktı. Yani

---

595 فنان : bir dağın ismi, türlü türlü seğirten, koşan yaban eşeği.
نفيات : eşcâr diplerine rüzgârın sürdüğü toprak.
عصم : اعصم 'in cem'i, âhû, dağ keçisi.
منزل : mahalli'n-nüzûl, konak yeri, ser-menzil.

596 [hazîz]: aşağılık, alçaklık, alçak mekân, düz arazi, derinlik.

597 [buhayra]: göl, küçük deniz.

598 تيما : bir mahallin ismi. Şenliksiz, otsuz, susuz, müzill ve mühlik, vâsî' arz.
جذع : hurma ağacının sâkı.
نخلة : bir hurma ağacı.
أطم : köşk, taştan, kârgîr, murabba' ve müsettah hâne, mesken.
مشيد : binâ edilmiş.
جندل : bir adamın kaldırabilip kudret ve kuvveti nisbetinde götürebileceği bir tek taş.

eşcâr-ı mevcûdesini kal‘ ve perişân ve müstahkem olmayan ebniyesini hedm ve hâk ile yeksân eyledi.” [HM]

“Teymâ Köyü’nde de bir hurma dalı bırakmadı ve oradaki binalardan da yalnız taştan ve kerpiçten olanları kurtuldu.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâirin, bu yağmurları şu sûretle mevâkı-‘ı muhtelifede ta‘dâdından sırılsıklam bir hâl-i sefâlet-encâma geldiğinden, cânı yanarak bu beyitleri müteessirâne silk-i nazma keşîde ettiği anlaşılıyor. Çünkü bulunduğu mahalden başka etrâf ve eknâfın dûçâr olduğu ahvâl-i tezelzülü dahi zikrediyor ve bu seylü’l[599]-arîmin dehşetini hatırından çıkaramıyor. Hurma ağaçlarının kökünden çıkarılması pek güç olduğu halde, o sel, sulak yerde ot yolarcasına onları koparıp atmasını, kârgîr hânelerin diyecek derecede alt üst edecek bir hale getirmesi epeyce hûşrübâ ve kıyametten bir numûne-i dehşet-nümâdır.

74. Beyt

كَأَنَّ ثَبِيرًا فِي عَرَانِينِ وَبْلِهِ

كَبِيرُ أُنَاسٍ فِي بِجَادٍ مُزَمَّلِ[600]

“O ebr-i latîfü’l-manzarın bidâyet-i teraşşuhunda cebel-i Sebîr gûyâ ki nâsın hil‘at-ı fâhireye bürünmüş seyyid ve ser-âmedi idi.” [HM]

“Bu sicim gibi inen yağmurun iri tanelerinin altında Sebir Dağı; üstünde deve tüyünden yapılmış üzeri çizgili bir aba bulunan cüsseli bir kabile şeyhine benziyordu.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

---

599 seyl: şiddetli yağmur, seylü’l-arîm. Âyet-i kerîme “فارسلنا عليهم سيل العريم” [Sebe 34/16, *Biz de üzerlerine Arîm selini gönderdik.*]

600 ثبير: Mekke-i Mükerreme hâricinde bir dağın ismi.
عرانين: عرنين ‘in cem‘i, burun, enf, şemmü’l-arânîn.
وبل : iri taneli, şiddetli yağmur, sağnak.
بِادة : yol yol dokunmuş abâ, meşlah, kilim ve emsâli, cem‘i بجد.
مزمل : esvaba sarılan. Âyet-i kerîme “يا ايها المزمل” [Müzzemmil 73/1, *Ey örtüsüne bürünen*!].

Her ne kadar kendisinin bulunduğu yer Sebîr cebelinden uzak ise de ikâmet ettiği yerde zuhûra gelen fırtınanın sağanakları, manzara-i ufuk itibâriyle ve şimşek çaktığı mahallede göze görünen ziyâ delâletiyle, Sebîr dahi bu tarâfe-i cân-sitândan[601] kurtulamayap, zirvesine ve etrafına tekâsüf[602] ve tezâʻuf[603] kurşûnî ve emsâli renkli olan bulutlara istiʻâre vasfıyla âdeta kibâr-ı kavimden birisinin sarılıp örtündüğü bicâd gibi, Sebîr cebeli dahi öylece sarınmış ve ʻacâib bir şekil ve manzara almıştır.

75. Beyt

كَأَنَّ ذُرَى رَأْسِ الْمُجَيْمِرِ غُدْوَةً

مِنَ السَّيْلِ وَالْغُثَّاءِفَلْكَةُ مِغْزَلِ[604]

“Sabahleyin kûh-i Müceymir’in zirveleri dahi her taraftan seyl ve seylin getirdiği çörçöp mekûlesiyle muhât olmasından dolayı iğin ağırşaı gibi ufacık görünüyor idi.” [HM]

“Sabahleyin eserlerin getirdikleri çerçöp ve dal budak ile dolmuş olan Müceymir Tepesi’nin çevresi bir kirmene (iğ) benziyordu.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Tufân-ı Nûh taʻbîriyle ancak kâbil ve vuzûh olabilecek bu yağmur, Sebîr’de kalmayıp Müceymir-nâm dağı dahi abluka etmiş ve bu vâsıta ile onun zirvesi âdeta miğzelin filkesi gibi bir hey’et teşkîl etmiştir.

---

601 [cân-sitân]: can alan, güzel dilber.
602 [tekâsüf]: yoğunlaşma, sıklaşma.
603 [tezâuf]: katlanma, iki misli olma.
604 ذرى : ذروة ‘nin cemʻi, bir nesnenin yukarısı, zirve-i şeref, zirve-i cebel gibi.
مجيمر : bir dağın ismi.
غدوة : bir yere sabah vakti gitmek.
غثاء : sel suyunun cem ve sevkettiği hıss u hâşâk, süprüntü, döküntü.
فلكة : ağrışık iplik eğirdikleri, gazlettikleri iğde olur. Miğzel için müdevver bir şeydir.
مغزل : iplik eğirecek, bükecek âlet, cemʻi مغازل.

76. Beyt

وَأَلْقَى بِصَحْرَاءِ ا لغَبِيطِ بَعَاعَهُ

نُزُولَ الْيَمَانِي ذِي الْعِيَابِ الْمُحَمَّلِ[605]

"O bulut, sâhib-i ahmâl ve eskâl olan Yemen tacirinin nüzûlünde emtiʻa ve akmişe-i mütenevviʻasını müşterilerin enzârına ʻarz eylemesi gibi yağmurunu sahrâ-yı Gabiyt'e ilkâ ve îsâr edip onda rengârenk şükûfeler inbât ile çemenzârını ziynet-dâr etti." [HM]

"Gabiyt Ovası'nda, Yemenli çerçinin satmak için yere serdiği renk renk kumaşlar gibi bu yağmurdan sonra türlü türlü çiçekler açtı." [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Yağmurun bu kadar şiddet-i sevretini[606] ve sellerin dehşet ü savletini beyândan sonra şâir muahharen husûle gelen fevâ'id ve letâfetin ve açılan manzara-i dilnişînin[607] taʻrîfine girişti. Şöyle ki " و امطرنا عليهم مطرا فساء مطر المنذرين"[608] âyet-i kerîmesinde mezkûr matar-pür-hatar gibi nâzil olan yağmur evvel emirde rîh[609] mihnet-i tasrîh ile sürüklenip yağmış ve muahharen lütf-i

---

[605] صحرا : düz ova.
غبيط: mürtefiʻce olan biri, yarıp gelen su arkı, çukur ve oturaklı yâhud iki tarafı mürtefiʻ düz, geniş arz.
بعاع : bulutun hâmil olduğu yağmurun sıkleti.
نزول : inmek.
يماني : Yemen'e mensûb.
عياب : عيبة 'nin cemʻi, heybe ondan galattır.
محمل : tahmîlden, yüklenmiş.

[606] sevre: şarâb ve sirke me'kûlesinin keskinliği, başa sıçrayıp yakıp yandırması, her şeyin hiddet ve şiddetinde ve ifrâtında istiʻmâl olunur. اخذته سورة الغضب gibi.

[607] [dil-nişîn]: beğenilen, makbûl, güzel, etkileyici.

[608] [Şuâra 26/173. "*Üzerlerine de görülmemiş bir yağmur yağdırdık, sonunda önceden uyarılmış olanların yağmuru korkunç oldu.*".

[609] rîh: Kur'ân-ı Azîm kavâʻidindendir ki "rîh" müfreden şedâid ve ʻukûbât bahsinde istiʻmâl olunur.

hakk ile o rîh-i gadab, telmîh-i riyâh[610] mûʿcibetü'l-felâha mübeddel[611] olarak etrâfı ravza-i rıdvân derecesine götürmüştür. Yani bu yağmurun son neticesi hayra münkalib olup, etrafı ihyâ etmiş ve susuzluktan heşîm[612] derecesine gelen nebâtât yeniden istikmâl-i hayât ederek gûnagûn ezhâr-ı revnak-nisâr ile o bukʿa-i[613] latîfeyi mînâ ile tezyîn olunmuş derecesinde bir renk ve levne döndürmüş ve etrafındaki gülzâr-ı behcet-i âsâr âdeta tâciri âdeta tâcir-i Yemânî'nin "aybe",[614] heybelerinde müddehar olan envâ-ʿı akmişe[615] ve emtiʿa-ı bukalemûnî eʿyun-i nâzirîne açıp da etrâfında ve herkesin ona rağbet ve dikkatini celbettiği gibi bu hamâil-i[616] latîfe dahi, ol sûretle reng-i zümrüdini almış ve cümleye bâʿis-i rağbet ü inbisât olmuştur.

77. Beyt

كَأَنَّ مَكَاكِيَّ الْجِوَاءِ غُدَيَّةً

صُبِحْنَ سُلَافًا مِنْ رَحِيقٍ مُفَلْفَلِ[617]

"Hengâm-ı seherde gûyâ ki vâdinin mekâ denilen mürgan-ı hoş elhânına içirilen sahbâ-yı müfelfelin yani biberli şarabın sevret ve hiddetinden nâşî o kuşcağızlar gayet münbasıt ve neşâtlı bir halde terâne-sâz oluyorlardı." [HM]

---

610 riyâh: cemʿan lutf ve en'am halinde gelir. "و ارسلنا الرياح مبشات بامره" [Rum 30/46, *Müjdeler taşıyan rüzgârları göndermesi de Onun delillerindendir..*] âyet-i kerimesinde; " اللهم اجعلها رياحا ولا تجعلها ريحا" hadîs-i şerifindeki kayıt buna delâlet eder.

611 [mübeddel]: değiştirilmiş, dönüştürülmüş.

612 heşîm: kuru ve mecûf nesneyi ufaltıp parça parça etmek.

613 bukʿ: yanlarındaki kıtʿaların? Hey'etine müğâyir ve onlardan mütemâyiz arz, cemʿi bukâʿ.

614 [aybe: bavul, çanta.]

615 [akmişe]: kumaşlar.

616 hamâil: hamîle'nin cemʿidir. Münbit ve güzel yer. Birbirine sarılmış sık ve gür ağaçlar mahal.

617 مكاكى: mekâik cemʿi, bir nev-ʿi kuştur, daima öter.

جواء : cemʿi جو, batn-ı arz, vâsı dere, Hemmân-nâm mahalde bir mevziʿ.

غدية : غداة ve غدو nin tasğîridir.

صبوح : ale's-sabâh içilen şarâb.

سلاف : hamr, şarâb, el ve ayak dokunmadan ve asr ve tazyîk olmadan, yani el veya diğer âlet ile sıkılmadan kendi kendine üzümden akan su.

رحيق : sâfî ve berrak şarâb-nâm.

مفلفل : güya biber katılmış keskinlikten, sertlikten dili yakan eski şarâb.

“Sabahleyin erkenden vadide çobanaldangıcı kuşları; içine biber konulmuş şaraptan içmişler gibi sevinç içinde durmadan ötüyorlardı.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Yağmurun sonradan verdiği manzara-i behîcenin te’sîrâtından olarak derede nâbit ve letâfeti zâhir ve sâbit ağaçları âşiyâne ittihâz eden kuşların ettiği cıvıltılardan ve güyâ sabahleyin bir bâde-i neşvet-‘âdeyi içmiş ve sergerm[618] olmuş da fart-ı sürûr ve inbisâtlarından, kanatlarıyla ettikleri çırpıntılardan o mahall-i ferâh-fezânın ne kadar latîf olduğu muhtâc-ı îzâh değildir.

78. Beyit

كَأَنَّ السبَاعَ فِيهِ غَرْقَى عَشِيَّةً

بِأَرْجَائِهِ الْقُصْوَى أَنَابِيشُ عُنْصُلِ[619]

“Akşamleyin ise vâdinin nevâhi-i kusvâsında olan vuhûş-i müfterise o matar-ı şedidin seyl-i hevl-nâkine müstağrak olarak yabanî soğanın kökleri gibi câmid ve hareketten ‘âtıl idi.” [HM]

“Akşamdan sellerin çamurları içinde kalmış olan dağ hayvanlarının görünen kısımları, ada soğanı köklerine benziyordu.” [ŞY]

Mefhûm-i Beyt

Şâirin zikrettiği mahallerde tuyûr ve vuhûştan ve nebât ve ezhârdan başka bir şey olmadığından yağmurun muahheran verdiği tarâvet ü letâfetten mütehassis olan tuyûrun heyecânını zikrettikten sonra vuhûşun halini

---

618 [ser germ]: sarhoş, kızgın, meşgûl, neşeli.

619 سباع : سبع ‘ın cem‘idir. Arslan, yırtıcı hayvan.
غرقى : غريق ‘ın cem‘idir. Suya batmış, suda boğulmuş.
عشية : âhir-i nehâr, akşam vakti, cem‘i عشايا .
أرجاء : cevânib, etrâf.
: gâyet baîd, derenin kenarı, nihayeti.
أنابيش : أنبوش ‘un cem‘i, yerden kazılıp ihrâc olunan ağacın kökü, tımârı.
عنصل : yabanî ada soğanı.

de şerhetmekten gaflet eylememiştir. Yani suların, derelerin coşkunluğu her ne kadar etrâfa letâfet-bahş olmuş ve eşcâr ü ağsân üzerinde bulunan kuşları tağrîd[620] ve terdîde[621] götürmüş ise de arslan ve emsâli hayvanât, o sellerin yollarında gark u telef olmuş ve âdeta yabânî soğanın çamura bulaşmış kökü gibi onlar dahi çamurlara bulanıp o hâle gelmiştir.

620 tağrîd: bülend-i âvâz ve dil-keş, elhânla nağemât eylemek. Ekser-i kuş cinsinde isti'mâl olunur.
621 terdîd: kesret-i red, yani tekrâr eylemek.

– HİTÂM –

“Mütâlâ‘a”

Kasîdenin beyt-i âhirine nazaran hikâye-i hâl henüz bitmemiş ve vukû‘ât lâyıkıyla teselsül etmemiş olduğu anlaşılıyor ise de kasîdenin matbû‘ ve gayr-i matbû‘ nüshalarında bundan fazla beyitlere tesâdüf olunamadığından, ya vaktiyle alt tarafı zabt ü kayd edilememiş ve yâhud şâir bu kadarcıkla iktifâ eylemiştir.

Abdullah Hasib Efendi Fotoğrafı. İBB Atatürk Kitaplığı. 009728 k.1

www.ataturkkitapligi.ibb.gov.tr Erişim 12 Şubat 2021

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER